

INHOUD

I.	INLEIDING.....	3
II.	1940: VERKOOP J. GOUDSTIKKER N.V. AAN MIEDL EN GÖRING.....	5
2.1	MEI/JUNI 1940: DE UITBRAAK VAN DE OORLOG.....	5
2.1.1	Vlucht Goudstikker	5
2.1.2	Continuïteit Oude Goudstikker tot juli 1940.....	5
2.1.3	Benoeming Ten Broek tot directeur	6
2.2	MEI EN JULI 1940: VERKOOP	7
2.2.1	Verkoop aan Ostermann.....	7
2.2.2	Verkoop aan Miedl.....	7
2.2.3	Verkoop aan Göring	8
2.2.4	Provisie werknemers in verband met de verkoop.....	9
2.2.5	Goedkeuring verkoop door aandeelhoudersvergadering.....	10
2.2.6	Tegenstrijdigheid over metaschilderijen in koopovereenkomsten	11
2.2.7	Oprichting Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V.....	11
III.	NAOORLOGSE PERIODE: RECHTSHERSTEL	12
3.1	INLEIDING.....	12
3.2	RECHTSHERSTELONDERHANDELINGEN	13
3.2.1	Beheerders Korthals Altes en Roest van Limburg.....	13
3.2.2	Ongedaanmaken liquidatie Oude Goudstikker.....	13
3.2.3	Naoorlogs oordeel over de (on)vrijwilligheid van de verkopen aan Miedl en Göring.....	14
3.2.4	Februari 1947: start onderhandelingen betreffende het rechtsherstel.....	15
3.2.5	3 juni 1947: eerste concrete voorstel Meyer	15
3.2.6	22 april 1948: tweede voorstel Meyer: regeling minnelijk rechtsherstel en koopovereenkomst	17
3.2.7	Voorlopige overeenkomst 22 september 1948.....	17
3.2.8	8 april 1949: akte van minnelijk rechtsherstel met betrekking tot het onroerend goed.....	18
3.2.9	21 april 1949: uitspraak Raad voor het Rechtsherstel inzake Poppenhuis van Blaauw	19
3.3	RECHTSHERSTEL BETREFFENDE HET ROEREND GOED UIT DE 'MIEDL-TRANSACTION'	20
3.3.1	Inleiding	20
3.3.2	Belangrijkste punten uit de voorlopige overeenkomst van 22 september 1948 met betrekking tot het roerend goed.....	20
3.3.3	Probleem: metaschilderijen.....	20
3.3.4	Vooruitlopend op de schikking: toezending van roerende goederen aan Oude Goudstikker.....	21
3.3.5	Conceptverklaring van ontvangst metaschilderijen	21
3.3.6	Oude en Nieuwe Goudstikker en SNK akkoord omtrent metaschilderijen	21
3.3.7	10 november 1949: Oude Goudstikker: rechtsherstel enkel over Miedl-transactie	22
3.3.8	Nieuwe Goudstikker: metaschilderijen verkocht aan Göring	23
3.3.9	Conceptakte minnelijk rechtsherstel 2 mei 1950	24
3.3.10	Verzoekschrift Oude Goudstikker.....	24
3.3.11	Afwijzing NBI van gedeeltelijk rechtsherstel	25
3.3.12	Verweerschrift NBI	26
3.3.13	Benoeming BEVER en NBI Amsterdam tot beheerders	27
3.3.14	Wijziging naam J. Goudstikker N.V. in Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V.	27
3.3.15	Schikkingsvoorstel NBI.....	27
3.3.16	Conceptaktes: juni en juli 1952.....	28
3.3.17	Akkoord en ondertekening akte van dading de dato 1 augustus	28
3.3.18	Considerans van Désirée von Saher	30
3.3.19	Na de schikking	31
3.3.20	25 november 1954: royement	31
3.3.21	Gevolgen rechtsherstelovereenkomsten voor de door Oude Goudstikker ontvangen 'tegenprestatie'	31

IV.	JURIDISCHE PROCEDURES SINDS 1998	33
4.1	INLEIDING.....	33
4.2	VERZOEK AAN DE STAATSSECRETARIS TOT RECHTSHERSTEL	34
4.3	RECHTSHERSTELPROCEDURE	34
4.3.1	<i>Argumenten Goudstikker</i>	35
4.3.2	<i>Argumenten Staat</i>	36
4.3.3	<i>Uitspraak 16 december 1999</i>	37
4.4	ADMINISTRATIEFRECHTELIJKE PROCEDURE	38
4.5	CIVIELE PROCEDURE.....	38
V.	INDIVIDUELE KUNSTVOORWERPEN	40
5.1	INLEIDING.....	40
5.2	RESTITUTIEVERZOEK GOUDSTIKKER	41
5.2.1	<i>Categorisering geclaimde voorwerpen door Goudstikker</i>	41
5.2.2	<i>Begrip Miedl- en Göring-transactie</i>	42
5.2.3	<i>Nadere categorisering geclaimde voorwerpen</i>	43
5.3	INDIVIDUELE KUNSTVOORWERPEN UIT DE CATEGORIEËN 1A / 2A, 3, 4 EN 4A.....	47
5.3.1	<i>Categorie 1A / 2A: metaschilderijen geleverd aan respectievelijk Göring en Miedl</i>	47
5.3.2	<i>Categorie 3: Ostermann-schilderijen</i>	59
5.3.3	<i>Categorie 4: Geen eigendom van Oude Goudstikker</i>	61
5.3.4	<i>Categorie 4A: CB-schilderijen (commissie/consignatie)</i>	67

I. Inleiding

Op 26 april 2004 diende de Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V. in liquidatie bij de Staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hierna: Staatssecretaris van OCW) een restitutieverzoek in van ‘*de goederen die het Rijk in haar beheer heeft en die deel uitmaakten van de Collectie Goudstikker*’.¹ Deze aanvraag wordt ‘*ondersteund door Marei von Saher-Langenbein, erfgename op de vermogensbestanddelen van Jacques Goudstikker*’.² Op 11 juni 2004 kreeg de Restitutiecommissie (hierna: RC) dit restitutieverzoek ter advisering voorgelegd.

Als bijlage bij het restitutieverzoek werd aanvankelijk een lijst gevoegd van 241 schilderijen,³ die bij brieven aan de Restitutiecommissie van 8 januari en 31 juli 2005 en bij brief aan de Staatssecretaris van OCW van 31 juli 2005 werd geamendeerd tot een lijst van in totaal 267 kunstvoorwerpen.⁴ De objecten op deze lijst zijn – op verschillende kunstwerken na – afkomstig uit de oude handelsvoorraad van *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.*⁵ Het overgrote deel van deze schilderijen werd op 13 juli 1940 verkocht aan de Duitse *Reichsmarschall* Hermann Göring en een klein deel aan de in Nederland woonachtige Duitse zakenman Alois Miedl. Twaalf schilderijen die in de claim genoemd worden, waren al in mei 1940 verkocht aan E.J. Ostermann. Anno 2005 maken de 267 geclaimde kunstvoorwerpen deel uit van de Nederlandse rijkscollectie. Als onderdeel van de zogenaamde Nederlands Kunstbezit-collectie (hierna: NK-collectie) bevinden de kunstwerken zich voornamelijk als bruikleen van het Instituut Collectie Nederland (hierna: ICN) bij verschillende museale en niet-museale instellingen in binnen- en buitenland.

De heren mrs. R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis treden in deze op als gemachtigden van de Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V. in liquidatie (hierna: ‘Goudstikker’), de oorspronkelijke eigenaresse van de betreffende kunstvoorwerpen, en van Marei von Saher-Langenbein, weduwe van Edward von Saher, de enige zoon van Jacques Goudstikker.⁶ Zoals reeds is opgemerkt, werd Marei von Saher-Langenbein in het restitutieverzoek genoemd als ‘ondersteuner’ van de aanvraag. Van Holthe tot Echten en Schonis kennen de volgende betekenis toe aan dit ‘ondersteunen’ van het restitutieverzoek:

Mevrouw von Saher-Langenbein is naast de Amsterdamse Negotiatie Compagnie i.l. (...) als verzoekster bij de ingediende claim genoemd voor het geval onder de teruggeclaimde kunstvoorwerpen goederen zijn inbegrepen die behoord hebben tot het privé-vermogen van de heer

¹ Brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van OCW, 26 april 2004. De term ‘Collectie Goudstikker’ werd door Van Holthe tot Echten en Schonis op 8 januari 2005 in een brief aan de Restitutiecommissie nader gedefinieerd als ‘*de gangbare aanduiding (...) voor de kunstvoorwerpen die toebehoorden aan Goudstikker. Jacques Goudstikker gebruikte de omschrijving “Collectie Goudstikker” ook zelf als omschrijving voor de kunstvoorwerpen. Het woord collectie wordt voorts gebruikt om hiermee tot uitdrukking te brengen dat kunstvoorwerpen ook op grond van persoonlijke motieven van Jacques Goudstikker in Goudstikker werden gebracht.*’ Zie Brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005.

² Brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van OCW, 26 april 2004, paragraaf 1.1.

³ De lijst bestaat uit 242 schilderijen. Echter het schilderij met inventarisnummer NK 2915 is twee keer op deze lijst vermeld.

⁴ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005; brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 31 juli 2005; brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van OCW, 31 juli 2005.

⁵ Het begrip ‘oude handelsvoorraad’ wordt gebruikt voor de handelsvoorraad van kunsthandel J. Goudstikker N.V. aangeschaft onder het beheer van Jacques Goudstikker, grootaandeelhouder en enig directeur van de kunsthandel. Jacques Goudstikker vluchtte op 14 mei 1940 uit Nederland. Voorwerpen aangekocht na 14 mei 1940 worden geschaard onder de ‘nieuwe handelsvoorraad’.

⁶ Zie ‘Vragenformulier’ van de Restitutiecommissie, door R.O.N. van Holthe tot Echten aan de RC gestuurd per e-mail van 17 augustus 2004.

Jacques Goudstikker en/of mevrouw Desi Goudstikker-Halban. Mevrouw von Saher is de rechthebbende op die goederen. Goudstikker is geliquideerd en het batig saldo behoorde destijds uitgekeerd te zijn aan de aandeelhouder, thans mevrouw Von Saher. De vereffening is heropend om nagekomen baten te realiseren die tengevolge van het recentelijk ingevoerd teruggavenbeleid en de wijze van taakinfilling door de rechtsherstelautoriteiten destijds, pas nu gerealiseerd kan worden'.⁷

De hiernavolgende rapportage vormt de weerslag van het onderzoek naar de verantwoordelijkheid van de RC uitgevoerde feitenonderzoek. Voor dit onderzoek is onder meer gebruik gemaakt van documenten uit het familiearchief Goudstikker, ondergebracht in het Gemeentearchief Amsterdam⁸ en van de archieven van het Nederlands Beheers Instituut (hierna: NBI) en de Stichting Nederlands Kunstbezit (hierna: SNK), ondergebracht in het Nationaal Archief te Den Haag. Overigens heeft het secretariaat van de RC bij de onderzoekswerkzaamheden dankbaar gebruik kunnen maken van de onderzoeksgegevens van Bureau Herkomst Gezocht (hierna: BHG).⁹

Nadat het eerste concept van deze rapportage op 25 april 2005 was voltooid, is de tekst van het conceptrapport bij brief van 4 mei 2005 voor commentaar aan verzoekster gezonden. De gemachtigden van verzoekster hebben de RC bij brief van 31 juli 2005 hun reactie op de conceptrapportage doen toekomen, waarna de Restitutiecommissie de tekst van het rapport op punten heeft herzien.¹⁰

Allereerst wordt hieronder in deel II ingegaan op het bezitsverlies tijdens de eerste oorlogsmaanden van 1940, de periode waarin Jacques Goudstikker Nederland al ontvlucht was en de onroerende en roerende goederen van zijn bedrijf Kunsthandel J. Goudstikker N.V. door enkele van zijn personeelsleden verkocht werden aan met name Alois Miedl en Hermann Göring. Vervolgens behandelt het rapport in deel III de rechtsherstelonderhandelingen die namens Kunsthandel J. Goudstikker N.V. en de weduwe van Jacques Goudstikker na de oorlog werden gevoerd met de Nederlandse autoriteiten. Uiteindelijk leidden deze onderhandelingen tot twee overeenkomsten: een akte van minnelijk rechtsherstel betreffende het onroerend goed van 8 april 1949 en een schikking inzake een gedeelte van het roerend goed – dus de kunstwerken – van 1 augustus 1952. In deel IV volgt een hoofdstuk over het restitutieverzoek dat de erven Goudstikker in 1998 indienden bij de toenmalige Staatssecretaris van OCW drs. A. Nuis, alsmede over de administratiefrechtelijke en civiele procedures die volgden nadat staatssecretaris Nuis het restitutieverzoek uit 1998 afwees. Tot slot zullen in hoofdstuk V de te onderscheiden categorieën van de individuele kunstvoorwerpen uit het restitutieverzoek aan de orde komen.

In verband met mogelijke onduidelijkheden over de verschillende verschijningsvormen van de kunsthandel Goudstikker zal in dit rapport de volgende benaming worden aangehouden:

- ‘Oude Goudstikker’: de door Jacques Goudstikker in 1931 opgerichte naamloze vennootschap *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.*¹¹
- ‘Nieuwe Goudstikker’: de door Alois Miedl op 14 september 1940 nieuw opgezette kunsthandel *Kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V.*¹²
- ‘Goudstikker’: de huidige verzoeker, de *Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V. in liquidatie*, ondersteund door Marei von Saher-Langenbein.¹³

⁷ Brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005.

⁸ Na ontvangen toestemming van de beheerder van dit archief, prof.mr. R. Feenstra.

⁹ Het gaat hier met name om het onderzoek van drs. E. Muller.

¹⁰ Brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 31 juli 2005.

¹¹ *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* trad per 2 oktober 1940 in liquidatie. Dit in liquidatie treden is met terugwerkende kracht op 26 februari 1947 ongedaan gemaakt (zie de paragrafen 2.2.7 en 3.2.2 hieronder).

¹² De oprichting van Nieuwe Goudstikker vond plaats op 14 september 1940, twee maanden na de aankoop van de activa van de Oude Goudstikker door Miedl en Göring. Ruim twee weken na de oprichting van Nieuwe Goudstikker, op 2 oktober 1940, trad Oude Goudstikker in liquidatie (zie paragraaf 2.2.7 van dit rapport). De liquidatie van Oude Goudstikker is na de oorlog op 26 februari 1947 ongedaan gemaakt (zie paragraaf 3.2.2 van dit rapport).

II. 1940: Verkoop J. Goudstikker N.V. aan Miedl en Göring

2.1 Mei/juni 1940: de uitbraak van de oorlog

2.1.1 Vlucht Goudstikker

Es ist nicht unwahrscheinlich, dass ich dieses Land, das, wie Du weisst, ich so unbeschreiblich liebe, verlassen muss, ebenso wie alles, was ich aufgebaut habe und was ich liebe. Aber doch ... Du weisst es, ich habe es alles gesehen, dass es kommen wird. Und ich bin auch innerlich darauf vorbereitet, obwohl Abschied nehmen nicht meine Stärke ist.¹⁴

Jacques Goudstikker, de joodse eigenaar en enige directeur van de Amsterdamse Kunsthandel J. Goudstikker N.V. – hierna: Oude Goudstikker –, besloot in verband met het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog om Nederland te verlaten. Samen met zijn vrouw Désirée Goudstikker-von Halban en hun zoon Eduard vertrok hij op 14 mei 1940 naar IJmuiden, alwaar het gezin een plaats vond aan boord van het stoomschip S.S. Bodegraven, dat naar Engeland zou oversteken.¹⁵ Aan boord van dit schip viel Jacques Goudstikker op 16 mei 1940 tijdens een nachtelijke wandeling in een ruim. Zijn val was dodelijk.¹⁶

De kunsthandel Oude Goudstikker bleef na de dood van Jacques Goudstikker onbeheerd achter, aangezien Goudstikkers gevolmachtigde mr.dr. A. Sternheim op 10 mei 1940 eveneens plotseling was overleden. Goudstikker had bij zijn vertrek geen opvolger voor Sternheim aangewezen. Volgens het in 1952 opgestelde verslag ‘N.V. Kunsthandel J. Goudstikker: overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952’ van de hand van mr. A.E.D. von Saher – de man met wie Désirée Goudstikker na de oorlog in tweede echt zou treden – was dit een welbewuste keuze van Jacques Goudstikker geweest. Goudstikker had, aldus Von Saher, niemand die hij zelf bevoegdheden gegeven had in de macht van de vijand willen achterlaten.¹⁷

Het lichaam van Jacques Goudstikker werd in Engeland begraven en zijn overlijdensbericht werd via Zwitserland naar Nederland gezonden. Désirée Goudstikker reisde met haar zoon allereerst door naar Canada en vond uiteindelijk werk en een vaste verblijfplaats in New York.¹⁸

2.1.2 Continuïteit Oude Goudstikker tot juli 1940

De zaken van Oude Goudstikker waren sinds 1 oktober 1931 ondergebracht in een Naamloze Vennootschap. Volgens de statuten bedroeg het maatschappelijk kapitaal f. 3.000.000,-, verdeeld in 3000 aandelen, elk groot f. 1000,-. Er waren 600 geplaatste aandelen in Oude Goudstikker. Daarin namen deel:

¹³ De naam van Oude Goudstikker, *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.*, is op 1 mei 1952 veranderd in *Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V.* (zie ook paragraaf 3.3.14 van dit rapport). Deze vennootschap is met ingang van 14 december 1955 ontbonden en de vereffening is per 28 februari 1960 geëindigd. Bij beschikking van de Arrondissementsrechtbank van Amsterdam van 31 maart 1998 is de vereffening van de vennootschap heropend met A. Bursky en Marei von Saher-Langenbein als vereffenaars, teneinde de distributie van de ‘Goudstikkercollectie’ mogelijk te maken. Zie de uitspraak van het Gerechtshof te ‘s-Gravenhage van 16 december 1999, req. nr. hof 98/298.

¹⁴ Brief van Jacques Goudstikker aan ‘een vriendin’, 6 mei 1940. Gemeentearchief Amsterdam (GAA), Archief Goudstikker 1341, inv.nr. 58.

¹⁵ Mr. A.E.D. von Saher, ‘N.V. Kunsthandel J. Goudstikker. Overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952’, Amsterdam, april 1952, pag. 11 en 12. GAA 1341, 95.

¹⁶ Uittreksel scheepsdagboek S.S. Bodegraven, 16 mei 1940. GAA 1341, 76.

¹⁷ Mr. A.E.D. von Saher, ‘Overzicht van de gebeurtenissen’, pag. 11. GAA 1341, 95.

¹⁸ Verhoor Désirée Louise Ernestine Anna [Goudstikker-]von Halban. In: A.M.G. Rouwhorst, Dossier contra Jan Dik jr. en mevr. J.E. Velthuyzen. ‘Parket van den Procureur Fiscaal bij het Bijzonder Gerechtshof te Amsterdam, Recherche Afdeling C’, 26 oktober 1948, pag. 58. Nationaal Archief, Centraal Archief Bijzondere Rechtspleging (CABR), archief Politieke Recherche Afdeling Collaboratie (PRAC), dossier J. Dik Jr., inv.nr. 86792 (hierna: NA, CABR, dossier J. Dik jr.).

Jacques Goudstikker	334 aandelen
Mevr. Goudstikker-Sellisberger ¹⁹	50 aandelen
De N.V. zelf	216 aandelen ²⁰

Het wel en wee van de kunsthandel lag na de vlucht en daaropvolgende dood van Jacques Goudstikker in handen van het personeel, waaronder Arie Albertus ten Broek en de restaurateur Jan Dik senior. Ten Broek – die een bepalende rol in de verkoop zou gaan spelen – was vanaf 1919 in dienst bij Oude Goudstikker. In 1925, toen de kunsthandel nog een commanditaire vennootschap was, had Jacques Goudstikker hem benoemd tot procuratiehouder. Welke bevoegdheden Goudstikker Ten Broek daarbij had opgedragen, is onduidelijk. Na enige jaren in Amsterdam werkzaam te zijn geweest, werd Ten Broek in de jaren dertig overgeplaatst naar kasteel Nijenrode, dat onder andere als toonzaal in bezit was gekomen van Oude Goudstikker. Op Nijenrode stond Ten Broek te boek als bedrijfsleider.

Na de vlucht van Jacques Goudstikker in mei 1940 werd Ten Broek door het Amsterdamse personeel van Nijenrode weggeroepen om in de hoofdstad te komen helpen om de kunsthandel draaiende te houden. Daar werd omstreeks juni 1940 het bericht ontvangen dat Jacques Goudstikker overleden was.²¹ Ondertussen had het personeel, volgens een latere verklaring van Ten Broek en Dik sr., te maken met een handelsvoorraad die moeilijk te verkopen bleek. De lopende uitgaven van de kunsthandel werden bestreden uit een bij de Incassobank geopend krediet van ca. fl 200.000,- en nieuwe aankopen mochten niet worden gedaan.²²

2.1.3 Benoeming Ten Broek tot directeur

Op 3 juni 1940 werd een buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders belegd. Tijdens deze bijeenkomst werd Ten Broek tot directeur van Oude Goudstikker benoemd.²³ Na de oorlog maakte mr. E.J. Korthals Altes – één van de aangestelde beheerders over het vermogen van Alois Miedl en zijn kunsthandel *Voorheen J. Goudstikker N.V.* – een opmerking over de twijfelachtige rechtsgeldigheid van de besluiten genomen op deze aandeelhoudersvergadering in 1940. Was de benoeming van Ten Broek – een bepalend gegeven in de verdere gebeurtenissen betreffende Oude Goudstikker – rechtsgeldig? Van de 600 geplaatste aandelen in Oude Goudstikker was op deze vergadering immers maar een minderheid van 266 aandelen vertegenwoordigd. Daarbij valt op te merken dat Emmy Goudstikker-Sellisberger – de moeder van Jacques Goudstikker – voor 50 aandelen aan de stemming deelnam, terwijl de overige 216 aandelen *die* aandelen waren die door de N.V. zelf waren ingekocht. Ten Broek nam als procuratiehouder deze aandelen van de N.V. in de stemming voor zijn rekening. Na de oorlog vroeg beheerder Korthals Altes zich sterk af of deze mogelijkheid om voor de N.V. zelf te stemmen wel bestond, ongeacht wat de statuten van de vennootschap daarover bepaalden.²⁴

¹⁹ Emmy Goudstikker-Sellisberger was de moeder van Jacques Goudstikker.

²⁰ ‘Description of securities’, Bankers Trust Company London, 9 maart 1940. GAA 1341, 48; Accountantskantoor Polak, Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Kunsthandel J. Goudstikker. Balans per 31 december 1939’, 2 november 1940, pag. 3. Nationaal Archief (NA), Archief Nederlands Beheersinstituut (NBI), inv.nr. 855, 12. Zie ook: E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg, ‘Begin-verslag van bestuurders met bevoegdheid van beheerders’, 4 juni 1946, pag. 1. NA, CABR, dossier J. Dik jr.

²¹ A.A. ten Broek en J. Dik sr., ‘Overzicht van den omstandigheden, welke in het jaar 1940 tot den verkoop en de liquidatie van de Kunsthandel J. Goudstikker N.V. te Amsterdam hebben geleid’. NA, NBI 855, 9.

²² Ibidem. Zie ook: Verhoor Arie Albertus ten Broek, 12 oktober 1948, pag. 135. NA, CABR, dossier J. Dik jr.

²³ E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg, ‘Begin-verslag van bestuurders met bevoegdheid van beheerders’, 4 juni 1946, pag. 2. NA, CABR, dossier J. Dik jr.

²⁴ Ibidem.

2.2 Mei en juli 1940: verkoop

2.2.1 Verkoop aan Ostermann

In een naoorlogs getuigenverhoor refereerde Jan Dik sr. aan de eerste klanten die Oude Goudstikker na de vlucht van Jacques Goudstikker mocht begroeten:

De eerste klant die na de capitulatie verscheen was de directeur van de Persil-fabrieken genaamd Lubs, in gezelschap van den heer Osterman.²⁵

Met deze 'heer Osterman' bedoelde Jan Dik sr. Ernst Johannes Ostermann. Afkomstig uit een Duits ondernemersgezin vertrok Ostermann in 1908 op 24-jarige leeftijd naar Nederland, alwaar hij te Amsterdam het bedrijf E. Ostermann en Co. Handelsmij. N.V. oprichtte. 11 jaar na zijn immigratie diende Ostermann een verzoek tot naturalisatie in, dat per 6 november 1919 werd ingewilligd. Ostermanns bedrijf was onder andere importeur van de wasmiddelen Henco, Persil en Sil. Na 1932 begon Ostermann deze producten zelf te fabriceren binnen de door hem nieuw opgerichte en geleide Nederlandsche Persil Maatschappij N.V. Ostermann wist het bedrijf – één van de eerste fabrieken in Nederland op dit gebied – tot grote bloei te brengen. Op 31 augustus 1937 werd Ostermann benoemd tot ridder in de orde van Oranje-Nassau.²⁶

Blijkens het getuigenverhoor van Jan Dik sr. bezocht Ostermann de kunsthandel Oude Goudstikker na de capitulatie in gezelschap van 'Lubs'. De uit Düsseldorf afkomstige W. Lüppts was directeur van de Duitse Persilfabrieken en derhalve collega van Ostermann. Tijdens hun gezamenlijke bezoek aan Oude Goudstikker kocht Ostermann voor Lüppts een twaalfdelige serie schilderijen in de stijl van Brueghel I.²⁷ Met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid trad Alois Miedl bij deze transactie als verkoper op. De opbrengst van de verkoop is vermeld op de openingsbalans van Nieuwe Goudstikker en kwam derhalve niet ten goede aan Oude Goudstikker. Ostermann ontving voor zijn bemiddelende rol bij de verkoop van Miedl (Nieuwe Goudstikker) een verkoopprovisie van NLG 20.000,-.²⁸

Na de dood van Lüppts in 1942 verkocht zijn weduwe de twaalf schilderijen aan dr. Erich Gritzbach, de chef van de staf van Hermann Göring. Op deze wijze kwamen de twaalf schilderijen uiteindelijk in de kunstcollectie van Göring terecht.²⁹ Na de oorlog werden de kunstwerken naar Nederland gerecupereerd en als onderdeel van de NK-collectie onder beheer gebracht van het rijk. De schilderijen vallen thans onder het restitutieverzoek van Goudstikker. Voor een volledige beschrijving van de verkoop van de twaalf schilderijen in de stijl van Brueghel I wordt verwezen naar paragraaf 5.3.2 van deze rapportage.

2.2.2 Verkoop aan Miedl

Aan het begin van de oorlog meldde de joodse zakenman Max Model zich bij Oude Goudstikker. Model bracht Ten Broek in contact met Alois Miedl, een in Nederland woonachtige Duitse bankier en zakenman die geïnteresseerd was in de aankoop van Oude Goudstikker en haar bezittingen.³⁰

²⁵ Verhoor Jan Dik sr., 14 oktober 1948, pag. 143. NA, CABR, dossier J. Dik Jr.

²⁶ N.N., *Persoonlijkheden in het koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld. Nederlanders en hun werk II*, met een inleiding van prof.dr. H. Brugmans (Amsterdam 1938) pag. 1115-1116.

²⁷ Zie <http://www.herkomstgezocht.nl/nl/zoeken/index.html> De NK-nrs. van schilderijen die Ostermann voor Lüppts van J. Goudstikker N.V. verwierf zijn de volgende: NK 1850 t/m 1855; NK 1884 t/m 1889.

²⁸ Th.A. van Alebeek, 'Rapport inzake de openingsbalans per 14 september 1940 van de kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V. te Amsterdam alsmede inzake de balans per 13 september 1940 met winst- en verliesrekening over het tydvak 1 juli 1940 t/m 13 september 1940 van de kunsthandel J. Goudstikker te Amsterdam, z.d. NA, NBI 857.

²⁹ 'Gegevens over schilderijen gekocht door Lüppts, van het Persilhuis, Dusseldorf, (Soms ingekocht door Osterman)'. NA, SNK 715.

³⁰ Verhoor Jan Dik sr., 14 oktober 1948, pag. 143. NA, CABR, dossier J. Dik Jr.

Op 1 juli 1940 kocht Miedl – onder voorbehoud van goedkeuring van de koop door de algemene vergadering van aandeelhouders – van Oude Goudstikker, vertegenwoordigd door de op 25 juni 1940 benoemde directeur A.A. ten Broek, alle activa met inbegrip van de handelsnaam voor een bedrag van NLG 2.550.000,-.³¹ Aan Désirée Goudstikker – die inmiddels in Canada was – vroegen Ten Broek en Dik om toestemming voor de verkoop, maar deze wilde zij niet geven, zoals blijkt uit een naoorlogs getuigenverhoor:

*Niettegenstaande mij in het vooruitzicht werd gesteld dat mijn vermogen in Nederland zou worden gespaard indien ik deze toestemming verleende, weigerde ik positief daaraan te voldoen.*³²

Op 5 en 13 juli 1940 werden tussen Miedl en A.A. ten Broek als vertegenwoordiger van Oude Goudstikker aanvullingen op de overeenkomst van 1 juli opgesteld. De belangrijkste wijziging vond plaats op 13 juli, toen uit het contract van 1 juli punt 1 werd **geschrapt**, te weten:

- 1) *alle zich in Nederland bevindende schilderijen, teekeningen, antiquiteiten en verdere kunstvoorwerpen, welke toebehooren aan die naamloze vennootschap [nl. Kunsthandel J. Goudstikker N.V. / Oude Goudstikker, RC]*³³

De overige in het oorspronkelijke koopcontract begrepen activa bleven deel uitmaken van de verkoop. Overeengekomen werd dat Miedl hiervoor een bedrag van NLG 550.000,- zou betalen. Deze activa betroffen de volgende zaken:

- 2) *alle aandelen van de vennootschap in zoodanige voorwerpen in Nederland, waarin derden participaties hebben;*
- 3) *alle aandelen van de vennootschap in zich in het buitenland bevindende schilderijen, waarin derden participaties hebben, met dien verstande echter dat die aandelen slechts geleverd behoeven worden voor zoover en zoodra ze leverbaar zijn; voor zoover ze niet leverbaar blijken te zijn wordt daardoor de koopprijs niet verminderd;*
- 4) *de onroerende eigendommen dier vennootschap te weten:*
 - a) *Het huis en erf te Amsterdam aan de Heerengracht 458 (...)*
 - b) *De te Nieuwer-Amstel gelegen buitenplaats "Oostermeer" (...)*
 - c) *Het kasteel Nijenrode (...)*
- 5) *alle aandelen van de naamloze vennootschap in de naamloze vennootschappen: "Taveerne Le Tournebride N.V." gevestigd te Breukelen-Nijenrode, en N.V. Maatschappij tot Beheer van het Kasteel Nijenrode, gevestigd te Amsterdam;*
- 6) *de Kunsthistorische bibliotheek van het bedrijf;*
- 7) *de cartotheek van het bedrijf;*
- 8) *de wapenverzameling zich bevindende in het Kasteel Nijenrode, welke thans nog geen eigendom is van de vennootschap, doch ten aanzien waarvan ondergeteekende ter eene zijde [Ten Broek, RC] niettemin de vennootschap verbindt ze aan kooper te leveren;*
- 9) *den kantoor- en bedrijfsinventaris der vennootschap, met inbegrip van encadrementen, gereedschappen, enz.;*
- 10) *het recht op den naam: J. Goudstikker.*³⁴

2.2.3 Verkoop aan Göring

Naast de herziene overeenkomst tussen Oude Goudstikker en Alois Miedl werd op 13 juli 1940 een koopovereenkomst gesloten met Generaal-Veldmaarschalk Hermann Göring. Hierbij trad Walter Andreas Hofer als lasthebber van Göring op.

³¹ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 1 juli 1940. GAA 1340, 85.

³² NA, CABR, dossier J. Dik jr., pag. 58. Zie ook brief Désirée Goudstikker-von Halban aan minister G. Bolkestein, 29 januari 1945. Hierin stelt Désirée Goudstikker: 'Zooals Uwe Excellentie misschien weet, hebben de Duitschers toen de heele collectie of beter venootschap [letterlijke tekst, RC] "gekocht" waarvoor zij probeerden mijn toestemming en notarieele volmacht te kregen [letterlijke tekst, RC], wat ik vanzelfsprekend absoluut geweigerd heb'.

³³ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 1 juli 1940. GAA 1340, 85.

³⁴ Ibidem.

Voor het bedrag van NLG 2.000.000,- kocht Göring:

- 1) *alle schilderijen, tekeningen, antiquiteiten en verdere kunstvoorwerpen, welke zich op 26 juni 1940 in Nederland bevonden en toen eigendom waren van gemelde naamloze vennootschap (...)*
- 2) *drie plafondstukken van Gerard de Lairese zich bevindende in de zoldering van de grote achterzaal van de parterre van het perceel Herengracht 458*³⁵

In het contract met Hermann Göring was bepaald dat een lijst van de verkochte goederen zou worden opgemaakt en door beide partijen ondertekend. Hoogstwaarschijnlijk is dit overzicht nooit opgesteld. Inzicht in het aan Göring geleverde biedt het rapport met bijlagen dat de accountant J. Elte in juni 1942 in opdracht van Miedl opstelde: volgens dit rapport zouden 779 geïnventariseerde schilderijen aan Hermann Göring zijn geleverd door Oude Goudstikker. Een deel van de geïnventariseerde schilderijen van Oude Goudstikker liet Göring in Amsterdam achter en werden op deze wijze niet aan Göring, maar aan Miedl geleverd. Van de aanvankelijk *wel* aan Göring geleverde schilderijen kocht Miedl later weer een deel weer van Göring terug.³⁶ Dit ‘heen-en-weer gaan’ van schilderijen, die dus allereerst onder de zogenaamde ‘Göring-transactie’ vielen en vervolgens door Miedl werden overgekocht, maakt het dikwijls moeilijk om te bepalen welke schilderijen onder de zogenaamde ‘Göring-transactie’ vallen en welke tot de zogenoemde ‘Miedl-transactie’ kunnen worden gerekend. Deze problematiek komt in deel V van dit rapport nader aan de orde.

Zoals blijkt uit de op 13 juli 1940 opgestelde verklaring van Staatsrat dr. Erich Gritzbach, de chef van de staf van Hermann Göring, werd bij de overeenkomst met Hermann Göring bepaald dat de opbrengst van de verkoop van Oude Goudstikker ter beschikking zou blijven staan aan de aandeel- en obligatiehouders van de N.V. Het kapitaal zou niet geconfisqueerd worden door de Duitse autoriteiten en zodoende voor de erven Goudstikker gespaard blijven.³⁷

2.2.4 Provisie werknemers in verband met de verkoop

De werknemers van Oude Goudstikker ontvingen voor het tot stand brengen van de verkoop een gezamenlijke provisie van NLG 400.000,- van Alois Miedl. Dit bedrag werd als volgt verdeeld:

Jan Dik Sr.	NLG 180.000,-
A.A. ten Broek	NLG 180.000,-
Jan Dik Jr.	NLG 25.000,-
Overige personeel	NLG 15.000,- ³⁸

Von Saher schreef in zijn al eerder genoemde naoorlogse verslag over een ‘gouden regen’³⁹, terwijl ook de naoorlogse beheerders van het vermogen van Miedl en Miedls Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V. (hierna: Nieuwe Goudstikker) – mr. E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg – een negatief oordeel gaven over de provisie. Zij spraken over een ‘*naar gangbare Nederlandsche begrippen buitensporige provisie*’ temeer ‘*omdat tegen een provisie, van de zijde van den koper uitgekeerd aan iemand, die voor de verkoopster optreedt, gegronde bezwaren zijn in te brengen*’.⁴⁰ Over deze gang van zaken schrijft Gerard Aalders, onderzoeker bij het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie, in zijn boek *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* het volgende:

³⁵ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

³⁶ Bijlagen III en IIIa bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940’, Juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

³⁷ Afschrift van de verklaring van Dr. J. [moet zijn: E., RC] Gritzbach, 13 juli 1940. GAA 1341, 92.

³⁸ Dossier contra Jan Dik jr. en mevr. J.E. Velthuyzen, pag. 8. NA, CABR, dossier Dik jr. nr. 86792.

³⁹ Mr. A.E.D. von Saher, N.V. Kunsthandel J. Goudstikker. ‘Overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952’. Amsterdam, april 1952, pag. 27. GAA 1341, 95.

⁴⁰ E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg, ‘Begin-verslag van bestuurders met bevoegdheid van beheerders’, 4 juni 1946, pag. 4. NA, CABR, dossier J. Dik jr.

De 'transactie' kwam tot stand door middel van een verkoop die op het eerste gezicht bonafide was (al was ze in strijd met wetsbesluit A6), maar die bij nader inzien volgens een listig vooropgesteld plan werd uitgevoerd. Er werden geruchten rondgestrooid dat de firma er financieel slecht voorstond, dat er belastingschulden waren en dat een faillissement niet denkbeeldig was indien er niet snel werd ingegrepen. Twee werknemers van de firma, de procuratiehouder Arie ten Broek en de restaurateur Jan Dik Sr., die werden gebruikt om de fatale geruchten te verspreiden, ontvingen ieder een commissie van fl. 220.000; in onze dagen een bedrag dat hen tot miljonair zou hebben gemaakt.⁴¹

2.2.5 Goedkeuring verkoop door aandeelhoudersvergadering

Op 25 juli werd tijdens een algemene vergadering van aandeelhouders van Oude Goudstikker gestemd over goedkeuring voor de verkoop aan Miedl en Göring. Wederom was bij deze stemming slechts een minderheid van 266 stemmen vertegenwoordigd. Mevrouw Goudstikker-Sellisberger bracht haar 50 stemmen uit, terwijl Ten Broek opnieuw de 216 stemmen van de vennootschap voor zijn rekening nam. Tekenend is hoe in de notulen op ingewikkelde wijze geprobeerd werd om de naam van de koper Göring te vermijden. Allereerst geeft het verslag aan dat aan de vergadering meegedeeld werd dat Ten Broek met Alois Miedl een overeenkomst had gesloten, die vervolgens ten dele ontbonden was

En wel ten aanzien van de in de akte onder 1 vermelde zaken, die daarna aan een ander [dat is Göring, RC] zijn verkocht voor twee miljoen gulden.⁴²

De notulen vermelden daarop in gecompliceerde bewoordingen hoe de goedkeuring van de algemene vergadering gevraagd werd voor beide verkopen:

thans voor deze laatste transactie, althans in ieder geval voor zooveel de onroerende goederen betreft, ingevolge artikel 8 der statuten de goedkeuring van de algemeene vergadering van aandeelhouders is vereist en dat deze goedkeuring bij deze wordt gevraagd, en bovendien eveneens de goedkeuring, om zooveel nodig voor denvorenbedoelden verkoop [dat is de verkoop aan Göring, RC] van de hiervoor onder 1 genoemde zaken.⁴³

Met het woord 'stemming' sluiten de notulen het onderwerp van de goedkeuring van de verkoop af. Dat de uitslag van de stemming positief was, blijkt uit het feit dat er op 14 september 1940 een definitieve koopovereenkomst tussen Oude Goudstikker en Alois Miedl tot stand kwam. Deze overeenkomst was vrijwel identiek aan de overeenkomst van 13 juli 1940.⁴⁴

Na de oorlog werd omtrent deze verlening van goedkeuring van de verkoop dikwijls aangedragen dat mevrouw Goudstikker-Sellisberger (de moeder van Jacques Goudstikker) akkoord ging met de verkoop. Hierbij dient echter opgemerkt te worden dat het leven van mevrouw Goudstikker-Sellisberger min of meer deel uitmaakte van de overeenkomst. Désirée Goudstikker verklaarde in een getuigenverhoor uit 1948:

Mijn schoonmoeder mevrouw Goudstikker-Sellisberger heeft toestemming gegeven voor deze verkoop, doch mijns inziens deed zij dit onder dwang, omdat haar namelijk in het vooruitzicht werd gesteld dat, indien zij deze toestemming gaf, haar leven en haar vermogen zouden worden gespaard.⁴⁵

⁴¹ Gerard Aalders, *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* (Amsterdam 2001). Als bron voor deze passage haalt Aalders aan: 'Zie met name: Den Hollander, De Zaak Goudstikker, pp. 52-57.' N.B. Vergelijk ook met de tekst van het rapport op pag. 9, waar een ander bedrag genoemd wordt dat Ten Broek en Dik sr. als verkoopprovisie ontvingen.

⁴² Notulen algemene vergadering van aandeelhouders Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 25 juli 1940. NA, NBI 855, 9.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Definitieve koopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 14 september 1940. NA, NBI.

⁴⁵ Dossier contra Jan Dik jr. en mevr. J.E. Velthuyzen. NA, CABR, dossier Dik jr., pag. 58.

De belofte aan mevrouw Goudstikker-Sellisberger werd ingewilligd: na de oorlog waren zowel het vermogen als het leven van mevrouw Goudstikker-Sellisberger intact. Daarnaast lieten de Duitse autoriteiten de opbrengsten uit de verkoop van Oude Goudstikker ongemoeid. Desalniettemin is deze opbrengst door betaling van winstbelasting, de aflossing van vooroorlogse schulden en diverse overige kostenposten wel geslonken. Volgens het naoorlogse rapport van accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen – in 1953 opgesteld in opdracht van de erven Goudstikker – stond van de totale koopsom van NLG 2.550.000,- op 31 december 1945 nog NLG 1.363.752,33 ter beschikking van Oude Goudstikker.⁴⁶ Voor een nadere uitwerking van het bedrag dat uiteindelijk door Oude Goudstikker als ‘tegenprestatie’ ontvangen is, wordt verwezen naar paragraaf 3.3.21 van deze rapportage.

2.2.6 Tegenstrijdigheid over metaschilderijen in koopovereenkomsten

De koopovereenkomsten met Alois Miedl en Hermann Göring aangegaan, bevatten omtrent de metaschilderijen – de schilderijen die Oude Goudstikker in gedeeld eigendom had met derden – een onduidelijkheid. In Miedls koopovereenkomst werd vermeld dat de metaschilderijen aan Miedl verkocht werden, terwijl in Görings overeenkomst vermeld stond dat in de verkoop aan hem *niet* begrepen waren:

Aandelen van de vennootschap in voorwerpen waarin derden participaties hebben, doch indien koper die goederen of een deel daarvan wil kopen, dan heeft hij de voorkeur⁴⁷

Deze onduidelijkheid in de overeenkomsten zou in de latere rechtsherstelonderhandelingen voor onenigheid zorgen tussen de partij Goudstikker aan de ene kant en de beheerders van het vermogen van Miedl en Nieuwe Goudstikker met het NBI aan de andere kant.

2.2.7 Oprichting Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V.

Op 14 september 1940 richtte Alois Miedl de *Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V.* (hierna: Nieuwe Goudstikker) op. Het door het definitieve contract van 14 september 1940 verworven Kasteel Nijenrode en het pand aan de Herengracht 458 bracht hij in in Nieuwe Goudstikker. Het buitenhuis Oostermeer schonk hij aan zijn kinderen.⁴⁸

Ruim twee weken later, op 2 oktober 1940, trad Oude Goudstikker in liquidatie. Tot vereffenaars werden benoemd A.A. ten Broek en notaris A. van den Bergh.⁴⁹

Miedls kunsthandel Nieuwe Goudstikker beleefde tijdens de oorlog bovenmate vruchtbare jaren, waarin voor miljoenen guldens aan kunst verhandeld werd. Onder Miedls afnemers bevonden zich voornamelijk Duitse klanten, zoals Hermann Göring en naaste medewerkers van Adolf Hitler. Met Göring had Miedl een goede relatie, die zich niet slechts beperkte tot het zakelijke veld. Aan het einde van de oorlog was de macht van Göring tanende, waarop Miedl – die gehuwd was met een joodse vrouw – zich onveilig begon te voelen in Nederland. Op de bescherming van Göring hoefde hij niet meer te rekenen.⁵⁰ Miedl vluchtte met zijn vrouw en twee kinderen naar Spanje. Hij nam minstens 25 schilderijen mee, waaronder diverse werken uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

⁴⁶ Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

⁴⁷ Koopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1341, 85.

⁴⁸ Akte oprichting Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V., 14 september 1940. NA, NBI 857, 1.

⁴⁹ A.A. ten Broek en J. Dik sr., ‘Overzicht van den omstandigheden, welke in het jaar 1940 tot den verkoop en de liquidatie van de Kunsthandel J. Goudstikker N.V. te Amsterdam hebben geleid’. NA, NBI 855, 9. Zie ook: Beschikking NBI omtrent de opheffing van het in liquidatie-treden van J. Goudstikker N.V., 26 februari 1947. NA, NBI 7134.

⁵⁰ Mr. A.E.D. von Saher, ‘N.V. Kunsthandel J. Goudstikker. Overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952’, Amsterdam, april 1952, pag. 43 en 44. GAA 1341, 95.

III. Naoorlogse periode: rechtsherstel

3.1 Inleiding

Miedl was tegen het einde van de oorlog Nederland ontvlucht naar Spanje, onder medeneming van een persoonlijke selectie kunstwerken uit de kunsthandel. Na de bevrijding werden veel goederen uit de handelsvoorraad van Miedls Nieuwe Goudstikker aangetroffen in de panden van het bedrijf aan de Herengracht 458 en 468. Onder de aanwezige kunstvoorwerpen bevonden zich enkele honderden goederen afkomstig uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.⁵¹ Deze schilderijen betroffen slechts een klein deel van de totale handelsvoorraad van Oude Goudstikker van 14 mei 1940. Veel schilderijen waren gedurende de oorlog immers naar Duitsland getransporteerd, niet alleen vanwege de verkoop aan Göring, maar ook doordat Miedl veel ‘oude Goudstikkers’ aan andere Duitsers verkocht had. Na de Tweede Wereldoorlog is getracht om zoveel mogelijk kunstwerken vanuit Duitsland naar Nederland te recupereren. De ladinglijsten van het *Central Collecting Point* in München bevatten enkele honderden schilderijen met de herkomst Nieuwe Goudstikker. Dit betrof gedeeltelijk kunstwerken uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en gedeeltelijk werken die Miedl tijdens de oorlog zelf aangekocht en verhandeld had, met andere woorden: kunstwerken uit de ‘nieuwe handelsvoorraad’.⁵² De uit Duitsland teruggevoerde werken kwamen onder beheer van de SNK.

Oude Goudstikker vroeg na de Tweede Wereldoorlog rechtsherstel aan. Hieromtrent trad zij vanaf 1947 in een jarenlang overleg met voornamelijk mr. E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg, de personen die namens het NBI het beheer over het vermogen van Miedl en de Nieuwe Goudstikker voerden. Daarnaast vond overleg plaats met de SNK en in mindere mate direct met het NBI, hetgeen niet wil zeggen dat het NBI geen belangrijke rol in de onderhandelingen speelde. Het NBI had namelijk bepaald dat de beheerders van Nieuwe Goudstikker – Korthals Altes en Roest van Limburg – *namens het NBI* de onderhandelingen met Oude Goudstikker voerden. Nadrukkelijk werd daarbij vermeld dat alle onderhandelingen tussen Oude Goudstikker en Korthals Altes / Roest van Limburg werden gevoerd onder het voorbehoud van goedkeuring van de directie van het NBI.

Het NBI trad tijdens deze onderhandelingen op als vertegenwoordiger van de Nederlandse Staat. Zoals in 1948 en in 1952 in de uiteindelijke overeenkomsten vermeld staat, waren aan het NBI ‘*alle goedkeuringen en volmachten*’ door ‘*bepaalde instanties*’ verleend om een overeenkomst met Oude Goudstikker aan te gaan. Daarnaast gaf de tekst van de uiteindelijk in 1952 tot stand gekomen schikking aan

*Dat NBI hetwelk aan de instructies van Nederlandse Ministers gebonden is, van de tot het geven van instructies van bevoegde Ministers, geen opdrachten, instructies, aanwijzingen van algemene strekking of van bijzondere aard ontvangen heeft, die zijn bevoegdheden om te dezer zake te handelen – hoe dan ook – beperkt hebben.*⁵³

De rechtsherstelonderhandelingen spitsten zich vanaf het beginstadium hoofdzakelijk toe op goederen uit de zogenoemde ‘Miedl-transactie’, de goederen die bij de verkoop in 1940 door Oude Goudstikker aan Alois Miedl waren geleverd. In de praktijk betroffen de onderhandelingen vanaf het beginstadium hoofdzakelijk de kunstvoorwerpen die na de bevrijding in de panden van Nieuwe

⁵¹ Specificatie der handelsvoorraden in Nederland [van Voorheen Goudstikker N.V., na de bevrijding]; inventarissen percelen Heerengracht 458 (per 26 mei 1945) en 468. NA, NBI 857, nr. 7.

⁵² Staten houdende opgaven van Nederlandse kunstvoorwerpen die met een transport van het C.C.P. in München naar Nederland zijn vervoerd van 9 oktober 1945 tot en met 1 juli 1946. Z.d. NA, Archief Ministerie van Financiën, Archief Stichting Nederlands Kunstbezit (hierna: Fin. SNK) 288.

⁵³ Akte van dading, 1 augustus 1952. NA, SNK 189.

Goudstikker werden aangetroffen en onder het beheer van Korthals Altes en Roest van Limburg vielen, mits deze deel hadden uitgemaakt van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Onder deze kunstvoorwerpen bevonden zich in de praktijk niet uitsluitend goederen uit de Miedl-transactie, maar ook schilderijen die volgens contract aan Göring waren geleverd en onder de Göring-transactie vielen, maar die Miedl van Göring had teruggekocht. Geconcludeerd kan worden dat de termen ‘Miedl-transactie’ en ‘Göring-transactie’ theoretische begrippen zijn, waarbij in de praktijk niet altijd sprake is van een consistente inhoud.

Toen de rechtsherstelonderhandelingen twee jaar in volle gang waren, liet Oude Goudstikker op 10 november 1949 ook *formeel* weten dat zij alleen rechtsherstel aan zou vragen over de Miedl-transactie. Oude Goudstikker wenste de Göring-transactie – in de praktijk de goederen die uit Duitsland gerecupereerd waren en onder beheer vielen van de SNK – buiten beschouwing van het rechtsherstel te laten. Het NBI echter kon met deze keuze in eerste instantie niet akkoord gaan. Op 26 juni 1951 (de onderhandelingen hadden in de tussentijd niet stilgestaan) liet het NBI weten dat het onjuist geacht werd dat de Göring-transactie, die destijds als voordelig voor Oude Goudstikker geïnterpreteerd werd, losgemaakt werd van de Miedl-transactie. Het scheen het NBI onbillijk toe om de voor Oude Goudstikker volgens het NBI voordelige keuze voor gedeeltelijk rechtsherstel toe te staan. Uiteindelijk ging het NBI toch akkoord met de aanvraag van rechtsherstel over enkel de Miedl-transactie. Dit hoofdstuk zal hierop uitvoerig ingaan.

Het rechtsherstel over de Miedl-transactie is opgesplitst in 2 delen, namelijk het rechtsherstel over het onroerend goed – slechts van zijdelings belang voor het onderhavige restitutieverzoek – en het rechtsherstel over het roerend goed. De volgende aktes werden opgemaakt:

- De ‘Akte van minnelijk rechtsherstel onroerende goederen’ werd verleden op 8 april 1949.
- De akte van de overeenkomst die het roerend goed betrof en die aangegaan was om de tussen de partijen aangegane procedure bij de Raad voor het Rechtsherstel te beëindigen (hierna: akte van dading) kwam op 1 augustus 1952 tot stand.

3.2 Rechtsherstelonderhandelingen

3.2.1 Beheerders Korthals Altes en Roest van Limburg

Het vermogen van Nieuwe Goudstikker en het privévermogen van Alois Miedl werden na de bevrijding van Nederland beschouwd als ‘vijandelijke vermogens’ en als zodanig onder beheer gesteld. Op 26 mei 1945 benoemden de militaire autoriteiten mr. E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg tot bestuurders met bevoegdheid van beheerders over beide vermogens.⁵⁴

Dezelfde Korthals Altes en Roest van Limburg werden op 31 juli 1945 aangesteld als bestuurders met de bevoegdheid van beheerders over *Oude Goudstikker*. Dit beheer zouden zij ruim één jaar voeren, tot het moment dat Désirée Goudstikker weer in Nederland was teruggekeerd.⁵⁵

3.2.2 Ongedaanmaken liquidatie Oude Goudstikker

Nadat Désirée Goudstikker in Nederland teruggekomen was, werd zij – tezamen met mr. Max Meyer en E. Lemberger jr. – tot liquidateur van Oude Goudstikker benoemd. Na een verzoekschrift van Oude Goudstikker maakte het NBI op 26 februari 1947 de liquidatie van *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* (Oude Goudstikker) ongedaan. Deze opheffing geschiedde met terugwerkende kracht vanaf 2 oktober 1940, het moment waarop de N.V. in liquidatie was getreden.⁵⁶ Bij de

⁵⁴ Benoeming mr. E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg. Militair Gezag, district Amsterdam. NA, NBI 863, 1.

⁵⁵ E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg, ‘Begin-verslag van bestuurders met bevoegdheid van beheerders’, 4 juni 1946, pag. 2. NA, CABR, dossier J. Dik jr.

⁵⁶ Beschikking Nederlands Beheersinstituut, 26 februari 1947. GAA 1341, 85.

vernietiging van de liquidatie van Oude Goudstikker werden de drie reeds benoemde liquidateuren tot directeuren van de kunsthandel benoemd.⁵⁷

Vanaf dit moment was er dus sprake van bestuurders (directeuren) Oude Goudstikker (Désirée Goudstikker, Meyer en Lemberger) aan de ene kant en van door het NBI benoemde ‘beheerders’ (Korthals Altes en Roest van Limburg) over het vermogen van Nieuwe Goudstikker en Miedl aan de andere kant.

3.2.3 Naoorlogs oordeel over de (on)vrijwilligheid van de verkopen aan Miedl en Göring

Oude Goudstikker startte na de oorlog rechtsherstelonderhandelingen om de verkoop van de goederen aan Miedl en Göring (gedeeltelijk) terug te draaien. Oude Goudstikker beschouwde de verkooptransacties met Miedl respectievelijk Göring uit 1940 als een groot onrecht en als onvrijwillige verkopen. De personen die in 1940 bij de transacties met Miedl en Göring betrokken waren (waaronder notaris A. van den Bergh, Ten Broek en Dik sr.) gaven echter te kennen dat de transacties ‘zonder dwang’ tot stand gekomen waren.⁵⁸ Ook de Nederlandse rechtsherstelautoriteiten gingen er van uit dat de verkoop in 1940 een vrijwillige was.⁵⁹ Nog in een in 1951 door mr. D.J. Veegens voor het NBI geschreven verweerschrift – opgesteld vanwege een pro forma aanhangig gemaakte procedure voor de Raad van het Rechtsherstel – betwistte het NBI dat de verkoop tot stand gekomen zou zijn onder onbehoorlijke invloed van of vanwege de vijand in de zin van artikel 25 van het KB E100.⁶⁰

Ook mr. E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg – de beheerders over het vermogen van Miedl en Nieuwe Goudstikker die vanaf 31 juli 1945 ruim een jaar eveneens het beheer gevoerd hadden over Oude Goudstikker – waren van mening dat de transacties vrijwillig tot stand gekomen waren en niet voor nietigverklaring op grond van de bepalingen van KB E100 in aanmerking kwamen. In een op 4 juni 1946 – zeer waarschijnlijk in opdracht van het NBI – opgesteld verslag inzake Oude Goudstikker zetten zij dit standpunt uiteen:

Alles bijeengenomen, zijn ondergeteekenden van oordeel, dat, hoe verklaarbaar de teleurstelling van de tijdens de bezetting afwezige aandeelhouders over de transacties moge zijn, nietig verklaring daarvan in verband met de bijzondere omstandigheden door de redelijkheid niet wordt gevorderd. indien het mogelijk [letterlijke tekst, RC] blijkt aan de evengoemde teleurstelling tegemoet te komen door een dading van beperkte omvang, zal dit een langdurigen kostbaren rechtsgang vermoedelijk geheel kunnen voorkomen.⁶¹

In hetzelfde verslag hadden de beheerders reeds op een ander punt gewezen, namelijk de ‘beteekenis’ die naar hun mening aan de transacties met Miedl en Göring gehecht moest worden vanuit ‘algemeen nationaal oogpunt bezien’:

Een tweede ernstig bezwaar tegen de transactie kan zijn gelegen in de financiering, voorzoover deze er toe heeft bijgedragen, dat Nederland tijdens de bezetting een thans nagenoeg onverhaalbare vordering op Duitsland heeft verkregen. Dat deze gang van zaken in het allereerst begin der bezetting, toen de transacties plaats vonden, nog niet algemeen bekend was en werd begrepen, doet natuurlijk aan de nadeelige gevolgen niet af. Wel is dit laatste het geval, omdat juist de kunstvoorwerpen en zelfs juist een aantal van die, welke van de Kunsthandel Goudstikker afkomstig zijn, behooren tot de zaken, die thans uit Duitsland worden teruggevoerd en een kleine compensatie vormen tegenover de geleden verliezen.⁶²

⁵⁷ Mr. A.E.D. von Saher, ‘N.V. Kunsthandel J. Goudstikker. Overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952’, Amsterdam, april 1952, pag. 58. GAA 1341, 95.

⁵⁸ Memorandum Max Meyer, 3 oktober 1950, pag. 2. GAA 1341, 109.

⁵⁹ Zie bijvoorbeeld de door de SNK opgestelde Interne Aangifte Formulieren. Deze spreken over een vrijwillige verkoop.

⁶⁰ Verweerschrift NBI, 10 maart 1952. GAA 1341, 93.

⁶¹ E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg, ‘Begin-verslag van bestuurders met bevoegdheid van beheerders’, 4 juni 1946, pag. 4. NA, CABR, dossier J. Dik jr.

⁶² Ibidem.

De rechtsherstelautoriteiten namen het principiële standpunt van de vrijwilligheid van de transacties in, maar dit uitgangspunt heeft het opstarten van onderhandelingen over het minnelijk rechtsherstel – in casu de ‘terugkoop’ door Oude Goudstikker van een gedeelte van de goederen in beheer bij de Nederlandse autoriteiten – niet tegengehouden.

3.2.4 Februari 1947: start onderhandelingen betreffende het rechtsherstel

De eerste ‘concrete’ onderhandelingen met betrekking tot het rechtsherstel inzake Oude Goudstikker werden rond 3 februari 1947 door mr. Max Meyer – de advocaat van Désirée Goudstikker die tevens één van de directeuren van Oude Goudstikker was – en de heren E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg gevoerd.⁶³ Korthals Altes en Roest van Limburg (hierna: de beheerders) waren door het NBI gemachtigd om het overleg inzake het rechtsherstel met Meyer te voeren. Onder voorbehoud van de toestemming van het NBI zouden zij in gezamenlijk overleg met Oude Goudstikker een rechtsherstelovereenkomst op kunnen stellen.⁶⁴

Op 3 februari 1947 zette Meyer in een brief aan de beheerders zijn uitgangspunten met betrekking tot het rechtsherstel uiteen:

Een rechtsherstel in optima forma zou met zich meebrengen, dat het door de N.V. aan Miedl overgedragen bedrijf en de zich daarin bevindende activa aan de N.V. worden gerestitueerd en dat voor zover dat niet doenlijk is, Miedl respectievelijk de N.V. Kunsthandel v/h J. Goudstikker voor de deswege aan de N.V. opgekomen schade aansprakelijk is. Tevens zouden aan de N.V. dienen vergoed te worden de in het overgedragen bedrijf behaalde winsten althans zou haar tenminste een vergoeding moeten worden gegeven overeenkomende met de door haar geleden Winstderving tengevolge van het stop zetten van haar bedrijf. Hiertegenover zou dan de N.V. de ontvangen kooprijzen moeten restitueren verhoogd met een normale rentevergoeding.⁶⁵

Meyer concludeerde in zijn brief dat dit systeem niet meer gevolgd kon worden, omdat er geen bedrijf meer was, dat voor terugoverdracht in aanmerking zou komen en in de tweede plaats omdat een gedeelte van de activa die in 1940 aan Miedl waren geleverd, niet meer aanwezig was. Voor het laatste probleem stelde Meyer de oplossing voor om ‘andere soortgelijke goederen’ voor de verdwenen goederen in de plaats te stellen en voor zover deze niet in voldoende aantal en waarde aanwezig waren, het verschil aan te vullen met een schadevergoeding.⁶⁶

3.2.5 3 juni 1947: eerste concrete voorstel Meyer

Oude Goudstikker voerde vanaf het begin van de rechtsherstelontwikkelingen hoofdzakelijk onderhandelingen met de beheerders van Nieuwe Goudstikker – tevens beheerders van het privévermogen van Miedl. Deze onderhandelingen betroffen in de praktijk enkel de goederen met herkomst Oude Goudstikker die de beheerders bij het begin van hun beheer, kort na de bevrijding, in de bedrijfspanden van Nieuwe Goudstikker hadden aangetroffen. Dit is mede een gevolg van het feit dat de bemoeienissen van de beheerders zich enkel uitstrekten tot de onroerende en roerende goederen waar zij het beheer over voerden. Met de uit Duitsland teruggevoerde schilderijen die de SNK onder haar berusting had (onder andere schilderijen die aan Göring verkocht waren en schilderijen die Miedl / Nieuwe Goudstikker verhandeld had aan andere Duitse kopers), hadden de beheerders niets van doen.

Het is belangrijk – vooruitlopend op het hierna volgende – op te merken dat de scheiding Miedl-transactie – Göring-transactie onduidelijk is. Zoals eerder opgemerkt, lopen de transacties – die in de contracten nog enigszins helder zijn – in de praktijk door elkaar. Wanneer in de documenten die de beheerders en Meyer uitwisselden, onderhandeld werd over goederen uit de ‘Miedl-transactie’ bevonden zich tussen de daarmee bedoelde goederen (namelijk de goederen die onder berusting

⁶³ Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 3 februari 1947. NA, NBI 7134.

⁶⁴ Brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 11 november 1947. GAA 1341, 85.

⁶⁵ Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 3 februari 1947. NA, NBI 7134.

⁶⁶ Ibidem.

van de beheerders waren) óók goederen die in juli 1940 door Göring gekocht waren, maar weer naar Miedl waren teruggestuurd. In dit kader wordt verwezen naar paragraaf 3.2.4 van dit rapport, waar vermeld wordt hoe Meyer bij het begin van de rechtsherstelonderhandelingen sprak over ‘*andere soortgelijke goederen*’ die voor de ‘*verdwenen*’ goederen uit de feitelijke Miedl-transactie in de plaats kwamen. Om al te ingewikkelde instructies te voorkomen, hanteert dit rapport de term ‘Miedl-transactie’ analoog aan de wijze waarop Oude en Nieuwe Goudstikker deze in de rechtsherstelonderhandelingen gebruikten. Voor een uitleg van de begrippen ‘Miedl-transactie’ en ‘Göring-transactie’ wordt verwezen naar hoofdstuk V van dit rapport.

Als direct vervolg op enige rechtsherstelbesprekingen tussen Oude en Nieuwe Goudstikker ten kantore van het Bureau Amsterdam van het NBI in mei 1947⁶⁷ zette Meyer namens Oude Goudstikker op 3 juni 1947 een concreet voorstel met betrekking tot het rechtsherstel uiteen.⁶⁸ De reactie van de beheerders van Nieuwe Goudstikker op Meyers berekeningen was een afwijzende. Meyer en de beheerders konden het niet eens worden over het bedrag dat voor de restitutie van de goederen aan de beheerders teruggestort zou worden.⁶⁹

Het belangrijkste verschilpunt tussen de berekeningen van Meyer en van de beheerders waren 15 metaschilderijen. Aangezien Göring de betreffende schilderijen in juli 1940 naar Duitsland had meegenomen, trokken de beheerders van Nieuwe Goudstikker de conclusie dat deze metaschilderijen bij de verkoop aan Miedl uitgesloten waren.⁷⁰ Echter: uit de koopcontracten tussen Oude Goudstikker en respectievelijk Miedl en Göring bleek – aldus Meyer – dat deze metaschilderijen wel degelijk *in* de verkoop aan **Miedl** inbegrepen waren. Het geschilpunt over de metaschilderijen kon ontstaan doordat de koopovereenkomsten met respectievelijk Miedl en Göring een onduidelijkheid bevatten: in Miedls koopovereenkomst werd vermeld dat de metaschilderijen aan Miedl verkocht werden en in Hermann Görings koopovereenkomst werd vermeld dat Göring een voorkeursrecht had ten aanzien van de metaschilderijen.⁷¹

Göring had inderdaad ten aanzien van 15 schilderijen dit voorkeursrecht uitgeoefend en Meyer meende – gezien de koopovereenkomsten – dat dit plaatsvond *nadat Miedl* de metaschilderijen van Oude Goudstikker gekocht had. De beheerders daarentegen meenden dat Göring de metaschilderijen **direct** van Oude Goudstikker had gekocht en dat ze dus geen deel uitmaakten van het rechtsherstel over de transactie Miedl. Aangezien de beheerders niets te maken hadden met de Göring-transactie, hadden zij niets van doen met de 15 metaschilderijen en wilden zij deze niet opnemen in het rechtsherstel.⁷²

⁶⁷ Brief Max Meyer aan beheerders Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V. en A. Miedl c.s., 8 oktober 1947. NA, NBI 7134.

⁶⁸ Brief Max Meyer aan beheerders Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V., 3 juni 1947. NA, NBI 7134.

⁶⁹ Brief Max Meyer aan beheerders Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V., 3 juni 1947. NA, NBI 7134; Brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 11 november 1947. GAA 1341, 85; ‘Vergelijking van de aan Alois Miedl overgegangene ex verkoop d.d. 1 juli 1940 door de N.V. Kunsthandel J. Goudstikker volgens het memorandum van Mr. Max Meyer en volgens het rapport van J. Elte’. Bijlage bij brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 11 november 1947. NA, NBI 7134.

⁷⁰ Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 19 november 1947. GAA 1341, 85.

⁷¹ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 5 juli 1940. GAA 1341, 85; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1341, 85.

⁷² Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 19 november 1947. GAA 1341, 85. In het Elte-rapport zijn deze schilderijen opgenomen in bijlage III, die is getiteld “Staat van schilderijen, gekocht door den Rijksveldmaarschalk H. Göring van de “oude” Goudstikker”, zie bijlage III bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940’, Juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

3.2.6 22 april 1948: tweede voorstel Meyer: regeling minnelijk rechtsherstel en koopovereenkomst

Nadat de onderhandelingen enige tijd hadden stilgestaan, presenteerde Meyer op 22 april 1948 zijn tweede voorstel. Hierbij leek het eerder ontstane probleem over de metaschilderijen opgelost, aangezien dat niet meer ter sprake kwam. Het tweede voorstel van Meyer hield het volgende in:

- Via minnelijk rechtsherstel zouden de onroerende goederen (Nijenrode, Oostermeer en Herengracht) aan Oude Goudstikker gerestitueerd worden. Oude Goudstikker zou hiervoor aan de beheerders NLG 350.000,- betalen. Vruchten en lasten ontstaan na de bevrijding zouden daarmee verrekend worden.
- Alle zich *onder de beheerders* bevindende schilderijen en kunstvoorwerpen die in juli 1940 aan Oude Goudstikker behoorden, plus daarbij de aandelen in metaschilderijen die zich op dat moment *bij de SNK* bevonden, zouden door de beheerders aan Oude Goudstikker worden verkocht voor NLG 75.000,-⁷³

Waar de onderhandelingen in eerste instantie alleen die goederen betroffen die onder berusting van de beheerders waren, had het overleg zich in dit stadium uitgebreid met de metaschilderijen die zich op dat moment *bij de SNK* bevonden. Over de overige uit Duitsland teruggekeerde kunstwerken werd nog altijd niet gesproken.

Ondanks aanvankelijke instemming van de beheerders met het bovenstaande voorstel van Meyer liepen de onderhandelingen over dit voorstel ook stuk, omdat de beheerders eisten dat Oude Goudstikker bovenop het voorstel van Meyer het nadelig exploitatiesaldo van het onroerend goed over het tijdvak sinds de bevrijding zou voldoen (zo'n fl 60.000,-).⁷⁴ Meyer verklaarde echter tot zijn limiet gegaan te zijn en wilde niet meer betalen dan de voorgestelde NLG 350.000,- en NLG 75.000,-. Op 6 juli 1948 meldde hij:

*Hoezeer ik er ook naar gestreefd heb een geding voor de Raad voor Rechtsherstel te vermijden, zie ik thans geen andere uitweg dan een vordering tot rechtsherstel tegen U aanhangig te maken, waarbij ik mij voorbehoud rechtsherstel over de hele linie aan te vragen en waarbij ik mij los maak van de U tot dusver gedane schikkingsvoorstellen. Tevens behoud ik mij voor bij de gewone rechter de koopovereenkomsten met Miedl en Göring aan de bepalingen van A6 te toetsen.*⁷⁵

3.2.7 Voorlopige overeenkomst 22 september 1948

Tot een geding voor de Raad voor Rechtsherstel kwam het niet. Na enige verdere onderhandelingen kon Meyer op 21 september 1948 in een brief aan Désirée Goudstikker meedelen dat *'wij op heden plaats gevonden bespreking bij het Beheersinstituut tot volledige overeenstemming zijn gekomen met betrekking tot het rechtsherstel'*.⁷⁶

Meyer schreef Désirée Goudstikker dat Mr. Hattink van het NBI het volgende voorstel had gedaan:

- Oude Goudstikker zou betalen:
 - NLG 350.000,- voor het rechtsherstel van de onroerende goederen
 - NLG 75.000,- voor de aankoop van de roerende goederen
 - En daarbij de helft van het exploitatieverlies, nl. ongeveer NLG 30.000,-
 - Samen zou dit neerkomen op ca. NLG 455.000,-

Maar Meyer had voorgesteld om deze NLG 455.000,- anders te verdelen:

- NLG 320.000,- voor het rechtsherstel van de onroerende goederen
- NLG 75.000,- voor de aankoop van de roerende goederen
- NLG 60.000,- als vergoeding voor het totale exploitatieverlies

⁷³ Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 22 april 1948. GAA 1341, 85.

⁷⁴ Brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 14 juni 1948. GAA 1341, 85.

⁷⁵ Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 6 juli 1948. GAA 1341, 85.

⁷⁶ Brief Max Meyer aan D. Goudstikker-Halban, 21 september 1948. GAA 1341, 85.

Op deze wijze, zo deelde Meyer aan Désirée Goudstikker mee, kon Oude Goudstikker de exploitatiekosten in mindering brengen op 'onze zeer aanzienlijke winsten over dit jaar', zodat Oude Goudstikker ongeveer NLG 30.000 aan belasting zou sparen. Praktisch gezien zou Oude Goudstikker dan niet meer betalen dan **NLG 425.000,-**, het bedrag dat Oude Goudstikker zich voorgenomen had om te besteden.⁷⁷

Meyer was goed gestemd over de uitkomst van de onderhandelingen:

*Ik geloof wel dat wij zeer tevreden kunnen zijn met de bereikte resultaten. Het heeft wel wat lang geduurd, doch wij zijn er niet slechter op geworden.*⁷⁸

De door Meyer aan Désirée Goudstikker per brief meegedeelde mondelinge overeenkomst van 21 september 1948 werd een dag later – op 22 september 1948 – door Korthals Altes bevestigd en uitgewerkt per brief (hierna: overeenkomst van 22 september 1948). Bij zijn schriftelijke uiteenzetting haalde Korthals Altes in herinnering dat de overeenkomst was aangegaan onder voorbehoud van goedkeuring van het NBI.⁷⁹ Deze goedkeuring zou er voor wat betreft de roerende goederen voorlopig niet komen.

3.2.8 8 april 1949: akte van minnelijk rechtsherstel met betrekking tot het onroerend goed

Op 8 april 1949 werd het gedeelte van de overeenkomst van 22 september 1948 voor wat betreft het onroerend goed bekrachtigd door middel van het verlijden van de akte van minnelijk rechtsherstel met betrekking tot het onroerend goed.⁸⁰

Als partij in de overeenkomst gold ter ene zijde Kunsthandel J. Goudstikker N.V., ofwel Oude Goudstikker ['partij Goudstikker']. Ernst Ignatz Lemberger was de persoon die tekende als lasthebber voor mr. Max Meyer en Ernst Maximiliaan Maria Lemberger. De twee laatsten handelden bij hun lastgeving als directeuren van Oude Goudstikker.

Ter andere zijde was er sprake van drie partijen, te weten 'partij Miedl', 'partij kinderen Miedl' en 'partij Nieuwe Goudstikker'. Willem Christopher Roest van Limburg en mr. Everhardus Joannes Korthals Altes tekenden voor deze drie partijen, daarbij voor wat betreft de twee eerste partijen 'uitoefenende de taak van het NBI, als ten behoeve van de Staat der Nederlanden het vermogen beherend'. Met betrekking tot de laatste partij ter andere zijde, te weten 'partij Nieuwe Goudstikker' tekenden zij in hun functie van bestuurders met de bevoegdheid van beheerders van het vermogen van Nieuwe Goudstikker.

Overeengekomen werd:

- 1) Er heeft geen wijziging in de eigendomsrechten van de partij Goudstikker plaatsgevonden. Nietig zijn:
 - a) de verkoop van het gehele bedrijf van Goudstikker N.V. aan Miedl blijkens akte van verkoop en koop op 14 september 1940. Hierin was begrepen het onroerend goed [N.B. over de koopovereenkomsten van 1, 5 en 13 juli 1940 wordt niets vermeld, RC]
 - b) de inbreng door Miedl van de Herengracht 458 en Nijenrode in de N.V. Kunsthandel v/h J. Goudstikker (14 september 1940)
 - c) de schenking van Oostermeer door Miedl aan zijn kinderen (14 september 1940)

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ Ibidem.

⁷⁹ Brief Bestuurders-beheerders aan Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 22 september 1948. NA, NBI 7134.

⁸⁰ Akte van minnelijk rechtsherstel onroerende goederen, 8 april 1949. GAA 1341, 85.

- 2) Partij Goudstikker betaalt in totaal **NLG 320.677,55** als tegenprestatie voor de onroerende goederen. Deze tegenprestatie is als volgt verdeeld:
 - a) NLG 287.572,36 wordt betaald aan partij Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V., zijnde de tegenprestatie voor de Herengracht 458 en Nijenrode
 - b) NLG 33.105,19 wordt betaald aan partij Miedl, zijnde de tegenprestatie voor Oostermeer
- 3) Het exploitatieverlies van Oostermeer over het tijdvak 26 mei 1945 tot 1 oktober 1948 (NLG 33.789,62) zal door partij Goudstikker worden vergoed aan partij kinderen Miedl
- 4) Het exploitatieverlies over dit tijdvak van Herengracht 458 en Nijenrode (NLG 24.855,28) zal door partij Goudstikker worden vergoed aan partij Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V.
- 5) In totaal betaalt de partij Goudstikker:
NLG 320.677,55 tegenprestatie onroerend goed
NLG 33.789,62 exploitatieverlies Oostermeer
NLG 24.855,28 + exploitatieverlies Herengracht en Nijenrode

NLG 379.322,45

3.2.9 21 april 1949: uitspraak Raad voor het Rechtsherstel inzake Poppenhuis van Blaauw

Terwijl de onderhandelingen tussen Oude Goudstikker enerzijds en Nieuwe Goudstikker en de naoorlogse recuperatieautoriteiten anderzijds voor wat betreft de roerende goederen voortduurden, deed de Amsterdamse kamer van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel op 21 april 1949 een uitspraak met betrekking tot een verzoek van Oude Goudstikker tot rechtsherstel (afgifte) van een poppenhuis van Blaauw, dat oorspronkelijk tot de oude handelsvoorraad behoord had.⁸¹ Gedaagde in deze procedure, de particulier Rienstra van Stuyvesande, had het poppenhuis in de oorlog gekocht van Miedls kunsthandel Nieuwe Goudstikker. In de uitspraak ontzegde de rechtsherstelrechter de vordering van Oude Goudstikker tot afgifte van het poppenhuis door de koper, omdat de (voorlopige) rechtsherstelovereenkomst van minnelijk rechtsherstel de dato 22 april 1948 hieraan in de weg zou staan.

In deze zaak, die voor het huidige onderzoek van zijdelings belang is, heeft de Raad voor het Rechtsherstel geoordeeld over de onvrijwilligheid van de verkoop van de kunsthandel aan Miedl en over de rechtsherstelonderhandelingen.

(...) daar al moge de verkoop zijn geschied tegen een normale verkoopprijs, uit de verklaring van ten Broek volgt, dat slechts tot verkoop is overgegaan om de erven van Jacques Goudstikker zoveel mogelijk veilig te stellen met het oog op de te verwachten Jodenmaatregelen; Overwegende dat gedaagde zich nog heeft beroepen op een schriftelijke verklaring van Miedl, welke onder meer inhoudt, dat hij aan gedaagde heeft verzekerd, dat de transactie tussen de oude Goudstikker en hem was geschied zonder enige dwang van Duitse kant; Overwegende dat, al moge dit wellicht zo zijn, dit niet belet, dat vrees voor een dergelijke dwang kennelijk de aanleiding is geweest om de zaak te verkopen en dat gedaagde niet zonder meer op een dergelijke verklaring van een Duitser had mogen afgaan.⁸²

De rechtsherstelrechter was, ondanks dit principiële rechterlijke oordeel over de onvrijwillige aard van de transactie met Miedl, echter toch van oordeel dat hij in deze zaak niet behoefde in te grijpen,

nu uit een door eiseres overgelegde productie is gebleken, dat op 22 September 1948 tussen de Oude Goudstikker en de nieuwe een rechtsherstelovereenkomst is tot stand gekomen; Overwegende toch, dat hierbij onder meer is overeengekomen: 'De koopprijs is op f. 75.000 vastgesteld in verband met aanspraken op schadevergoeding, die Uw vennootschap (de Oude Goudstikker) tegen de door ondergetekende beheerde vermogens (o.m. de nieuwe Goudstikker) zou kunnen geldend maken, welke aanspraken door het aangaan van deze transactie volledig teniet gaan';

⁸¹ Vonnis Raad voor het Rechtsherstel, afdeling Rechtspraak, Kamer te Amsterdam, 21 april 1949. NA, Archief Raad voor het Rechtsherstel, inv.nr. 215.

⁸² Ibidem.

*Overwegende dat derhalve de tussen de oude en de nieuwe Goudstikker gesloten overeenkomst inhoudt een gehele kwijtschelding ten aanzien van aanspraken, welke de oude Goudstikker tegen de nieuwe geldend zou kunnen maken ter zake van het niet meer aanwezig zijn van het meergenoemde poppenhuis (...)*⁸³

De Raad beschouwde gedaagde als een van de hoofdelijke medeschuldenaren, die mede werd bevrijd door deze kwijtschelding ten aanzien van een van de hoofdelijke schuldenaren. De Raad wees het verzoek tot afgifte van het poppenhuis derhalve af.

3.3 Rechtsherstel betreffende het roerend goed uit de ‘Miedl-transactie’

3.3.1 Inleiding

Met de totstandkoming van het minnelijk rechtsherstel met betrekking tot het onroerend goed op 8 april 1949 was een gedeelte van de overeenkomst van 22 september 1948 afgerond. De totstandkoming van de in de overeenkomst van 22 september 1948 voorgenomen verkoop betreffende het **roerend goed** liep meerdere malen, zowel vanwege ontstane problemen (voornamelijk problemen wat betreft de metaschilderijen), als door inertie van beide partijen, vertraging op. De kwestie zou zoveel tijd in beslag nemen, dat Oude Goudstikker uiteindelijk op 27 juni 1951 vanwege het aflopen van de termijn voor het indienen van verzoekschriften tot rechtsherstel een (aanvankelijk pro-forma) request bij de Raad voor Rechtsherstel in zou dienen. Op 1 augustus 1952 zou met de uiteindelijke akte van dading de procedure voor de Raad voor het Rechtsherstel worden beëindigd middels de dading.

3.3.2 Belangrijkste punten uit de voorlopige overeenkomst van 22 september 1948 met betrekking tot het roerend goed

Omtrent de *roerende* goederen was in de voorlopige overeenkomst van 22 september 1948 het volgende bepaald:

Voor een koopsom van NLG 75.000 verkoopt Nieuwe Goudstikker aan Oude Goudstikker:

- de onder de beheerders gestelde en van Oude Goudstikker afkomstige schilderijen en goederen in Herengracht 458 en Oostermeer [NB: er wordt niet aangegeven of deze schilderijen en goederen in juli 1940 door Miedl of door Göring waren gekocht].
- het zilver van Oostermeer
- de wapenverzameling van Nijenrode
- de aandelen van Oude Goudstikker in metaschilderijen, hetzij onder berusting van Nieuwe Goudstikker, hetzij onder berusting van **de SNK**
- de kartotheek en bibliotheek, ook met uitbreidingen van na 1940
- schilderijen en kunstvoorwerpen van Oude Goudstikker afkomstig, die bij de aanvang van het beheer over Nieuwe Goudstikker door Korthals Altes en Roest van Limburg zijn aangetroffen en die tijdens hun beheer door de SNK zijn opgeborgen
- aandelen in de N.V. Maatschappij tot Beheer van het Kasteel Nijenrode en in de geliquideerde N.V. “le Tournebride”⁸⁴

3.3.3 Probleem: metaschilderijen

Met het uitgangspunt van de voorlopige overeenkomst van 22 september 1948 zette het overleg tussen Max Meyer, de beheerders en inmiddels ook de SNK (de metaschilderijen onder haar berusting maakten immers ook deel uit van de overeenkomst) zich voort. Het grote probleem waar de onderhandelingen betreffende de verkoop van het roerend goed op vast zouden lopen, waren de metaschilderijen. Al in een vroeg stadium van de rechtsherstelonderhandelingen in 1947 was de tegenstrijdigheid omtrent de metaschilderijen in de koopovereenkomsten met Miedl en Göring aan de orde gekomen. Nadat dit punt één keer in de discussie een rol had gespeeld, leek er overeenstemming over de metaschilderijen bereikt te zijn, aangezien het onderwerp daarna niet

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Brief Bestuurders-beheerders aan Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 22 september 1948. NA, NBI 7134.

meer naar voren kwam. Dit was echter niet het geval en opnieuw zou onenigheid over de metaschilderijen bij de onderhandelingen de kop opsteken.

Over de metaschilderijen was in de voorlopige overeenkomst van 22 september 1948 in ieder geval bepaald dat verkocht werden de metaschilderijen, voor zover deze hetzij onder de berusting van Nieuwe Goudstikker hetzij onder berusting van de SNK waren.⁸⁵

3.3.4 Vooruitlopend op de schikking: toezending van roerende goederen aan Oude Goudstikker

Terugkijkend kan geconcludeerd worden dat een schikking inzake het roerend goed in 1949 nog niet in zicht was. Desondanks liepen de Oude en Nieuwe Goudstikker in mei en juni 1949 vooruit op de totstandkoming van de definitieve overeenkomst betreffende het roerend goed. Een aanzienlijke voorraad goederen, waaronder meer dan 332 schilderijen en prenten en diverse meubelen en antiquiteiten, werd in deze maanden door Nieuwe Goudstikker reeds toegezonden aan Oude Goudstikker. De ‘teruggegeven’ goederen maakten oorspronkelijk deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en waren door de beheerders van Nieuwe Goudstikker na de oorlog in de bedrijfsgebouwen van Miedls kunsthandel aangetroffen. Deze bulk van goederen betrof niet enkel goederen die in juli 1940 door Miedl waren gekocht en aan hem geleverd, maar ook schilderijen die per overeenkomst van 13 juli 1940 aan Göring verkocht en geleverd waren en die Miedl later van hem heeft teruggekocht.⁸⁶

3.3.5 Conceptverklaring van ontvangst metaschilderijen

Op 27 oktober 1949 vond er een bespreking plaats over de metaschilderijen tussen in ieder geval de SNK en Max Meyer. Als vervolg op die bespreking verzond de SNK een voorstel voor een regeling met betrekking tot de metaschilderijen, de zogenoemde ‘conceptverklaring van ontvangst’. Tijdens de bespreking was men onder andere overeengekomen dat in de overeengekomen betaling van NLG 75.000,- uitsluitend de metaschilderijen begrepen waren die tot op dat moment waren gerecupereerd. Indien andere schilderijen uit Duitsland zouden worden teruggevoerd, zou daaromtrent een nadere regeling moeten worden getroffen.⁸⁷

Uit de voorgestelde regeling blijkt dat de SNK en Oude Goudstikker waren overeengekomen dat de metaschilderijen begrepen waren in de verkoop aan **Alois Miedl**. Bij deze verkoop van Oude Goudstikker aan Miedl was generlei specificatie opgemaakt, waardoor de contraprestatie van de schilderijen niet vast te stellen was. De NLG 75.000,- die in de overeenkomst van 22 september 1948 genoemd werd, bleef als uitgangspunt voor het rechtsherstel met betrekking tot de roerende goederen gelden. Het bedrag diende aan de SNK betaald te worden, waarna deze zou uitmaken hoe het geld over Nieuwe Goudstikker en de SNK zou worden verdeeld.⁸⁸

3.3.6 Oude en Nieuwe Goudstikker en SNK akkoord omtrent metaschilderijen

De beheerders van Nieuwe Goudstikker reageerden positief op de conceptverklaring van ontvangst van de SNK. Daarmee leek overeenstemming in de rechtsherstelonderhandelingen een stap dichterbij te komen. Nogmaals echter maakte Korthals Altes de SNK opmerkzaam op het feit dat hetgeen overeengekomen was over de metaschilderijen **onder voorbehoud van goedkeuring van het NBI** doorgang kon vinden.⁸⁹ Op 11 november 1949 liet Korthals Altes aan Meyer en de SNK

⁸⁵ Ibidem.

⁸⁶ Lijst van goederen door Kunsthandel J. Goudstikker N.V. ontvangen van Kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V., 17/18 mei 1949 en 9/30 juni 1949. NA, NBI 857, nr. 7. Zie ook: brief E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg aan NBI, afd. Beheer, 21 september 1949. GAA 1341, 85.

⁸⁷ Brief wnd. Directeur SNK D.F. Lunsingh Scheurleer aan Max Meyer, 31 oktober 1949. GAA 1341, 85.

⁸⁸ Ibidem.

⁸⁹ Brief E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg aan de SNK, 7 november 1949. GAA 1341, 85.

weten dat hij de door de SNK voorgestelde regeling ging bespreken met mr. Hattink van het NBI: 'Ik vertrouw, dat hij zich met de oplossing, die wij ons thans hebben gedacht, kan verenigen'.⁹⁰

3.3.7 10 november 1949: Oude Goudstikker: rechtsherstel enkel over Miedl-transactie

De voorlopige overeenkomst tussen de Nieuwe en Oude Goudstikker van 22 september 1948, die voor wat betreft het onroerend goed in 1949 werd bekrachtigd, betrof het rechtsherstel met betrekking tot het onroerend en roerend goed uit de zogenoemde **Miedl-transactie**. Rechtsherstel over de **Göring-transactie** zou Oude Goudstikker niet aanvragen. Dit deelde Max Meyer per brief op 10 november 1949 aan de SNK mee (zie deel V voor een invulling van beide begrippen in deze periode):

Van deze gelegenheid maak ik gebruik U te bevestigen dat de Kunsthandel J. Goudstikker N.V. afziet van het indienen van rechtsherstel aanspraken met betrekking tot de door Göring overgenomen goederen met uitzondering echter van de plafondstukken van de Lairesse die m.i. deel uitmaken van het perceel Herengracht 458.⁹¹

In een later, namelijk op 3 oktober 1950, opgesteld (intern) memorandum ging Max Meyer – terwijl hij nog volop in de rechtsherstelonderhandelingen verwickeld was – uitgebreid op deze kwestie in:

Hierbij kwam nog, dat rechtsherstel over de gehele linie onmogelijk zou zijn, omdat van de aan Göring verkochte stukken slechts een gedeelte gerecupereerd was, waardoor allerlei ingewikkelde verrekningen zouden moeten plaats vinden en de N.V. zou opgescheept komen te zitten met een groot aantal moeilijk te realiseren kunstvoorwerpen. De collectie bevatte m.i. tal van winkeldochters, die tientallen van jaren onverkoopbaar waren gebleken en die tot op f. 1.- waren afgeschreven.

Een dergelijk rechtsherstel zou onafwendbaar hebben moeten leiden tot het weder in het leven roepen van een kunsthandel met alle nadelige gevolgen van dien, temeer daar geen geschikte persoonlijkheid kon worden gevonden om een dergelijk bedrijf te leiden en betrouwbaar personeel ontbrak.

Rechtsherstel met betrekking tot de aan Göring verkochte collectie zou bovendien hebben geleid tot een aanzienlijke besnoeiing van de liquide middelen der N.V. en zou de N.V. telkens voor nieuwe financiële verrassingen hebben gesteld, indien verdere kunstvoorwerpen zouden worden gerepatriëerd. Deze kant van de zaak werd ook uitvoerig met de Heer Saemy Rosenberg [directeur kunsthandel I. Rosenbaum N.V., RC] besproken, die na kennis genomen te hebben van de aard der aan Göring verkochte voorwerpen eveneens tot de conclusie kwam, dat het voor de N.V. voordeliger was zich bij de transactie met Göring neer te leggen.

In overeenstemming met de gegeven adviezen werd dan ook besloten het daarheen te leiden, dat zou worden vermeden de transactie Göring in het rechtsherstel te betrekken, mede op grond van de daaraan verbonden onoverzienbare gevolgen. Dat wij in deze opzet zouden slagen was allermint met zekerheid te voorspellen. Het moest zeker niet als uitgesloten worden beschouwd, dat het Nederlandse Beheersinstituut ook de ongedaanmaking der Göring transactie als voorwaarde voor rechtsherstel zou hebben gesteld. Een uiterst voorzichtig manoeuvreren onzerzijds was dan ook geboden.⁹²

Mr. A.E.D. von Saher verklaarde in april 1952 (dus vóór de totstandkoming van de akte van dading van 1 augustus 1952), in zijn 73-pagina's tellende 'Overzicht van de gebeurtenissen' over de aan Göring verkochte goederen dat

⁹⁰ Brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 11 november 1949. GAA 1341, 85; Brief E.J. Korthals Altes aan SNK, 11 november 1949. GAA 1341, 85.

⁹¹ Brief Max Meyer aan SNK, 10 november 1949. GAA 1341, 85.

⁹² Memorandum Max Meyer, 3 oktober 1950, pag. 2. GAA 1341, 109.

*de schilderijen die in Nederland terugkwamen zich in niet te beste toestand bevonden. Enkele schilderijen van de kunsthandel bleken zeer ernstig beschadigd te zijn. Dit maakte de Kunsthandel huiverig. Wie was voor deze schade aansprakelijk? De "koper"?*⁹³

Volgens Von Saher zou het Goudstikker niet makkelijk vallen om te bewijzen dat zij de schade niet veroorzaakt had.

*In hoeverre kon schade ontstaan zijn tijdens het beheer van de schilderijen door de Nederlandse autoriteiten in Duitsland, op transport, bij de Stichting Kunstbezit? Men voorzag dat men ten aanzien van elk schilderijen door getuigen zou moeten bewijzen in welke conditie het zich in Mei 1940 bevonden had.*⁹⁴

Desalniettemin overwogen de erven Goudstikker om toch rechtsherstel aan te vragen over de Göring-transactie, aldus Von Saher:

Ondanks deze argumenten overwogen aandeelhouders toch ok ook [letterlijke tekst, RC] ten aanzien van het contract Göring rechtsherstel uit te oefenen. De heren Meyer en Lemberger ontraadden dit ten sterkste.

Concluderend lijkt Von Saher in zijn overzicht aan te geven dat het achterwege laten van de aanvraag van rechtsherstel over de Göring-transactie vooral op initiatief van Lemberger en Meyer tot stand kwam.

3.3.8 Nieuwe Goudstikker: metaschilderijen verkocht aan Göring

Op 19 november 1949 meldde beheerder Korthals Altes dat de beheerders tezamen met mr. Hattink en accountant Faber van het NBI Bureau Amsterdam zich konden verenigen met de regeling die Oude en Nieuwe Goudstikker en de SNK ten aanzien van de metaschilderijen hadden aangedragen, te weten de 'conceptverklaring van ontvangst'.⁹⁵

Ruim een maand later, op 28 december 1949 waren de beheerders van Nieuwe Goudstikker van mening veranderd. Aanleiding hiervoor vormde een lijst die de beheerders van de SNK hadden ontvangen. Deze lijst betrof de metaschilderijen die onder berusting van de SNK waren. Omtrent het merendeel van deze schilderijen, zo schreven de beheerders, was hen gebleken dat deze rechtstreeks door Oude Goudstikker was verkocht en geleverd aan **Göring**. Naar de mening van de beheerders stonden Nieuwe Goudstikker en het vermogen van Miedl buiten deze kwestie.⁹⁶

*Ten aanzien van deze stukken heeft Göring dus gebruik gemaakt van het beding in zijn overeenkomst met Uw vennootschap van 13 juli 1940, inhoudende, dat in de verkoop aan hem niet inbegrepen waren aandelen van de vennootschap in voorwerpen waarin derden participaties hadden, doch dat koper, indien hij die goederen of een deel daarvan wilde kopen, dan de voorkeur zou hebben.*⁹⁷

De beheerders refereerden aan de eerder genoemde onduidelijkheid in de twee koopcontracten met Miedl en Göring van juli 1940: in Miedls koopovereenkomst (13 juli 1940) werd vermeld dat de metaschilderijen in de koop aan Miedl begrepen bleven en in Hermann Görings koopovereenkomst (13 juli 1940) werd Göring ten aanzien van de metaschilderijen een voorkeursrecht toebedeeld.⁹⁸

⁹³ Mr. A.E.D. von Saher, 'N.V. Kunsthandel J. Goudstikker. Overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952', Amsterdam, april 1952, pag. 72. GAA 1341, 95.

⁹⁴ Ibidem.

⁹⁵ Brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 19 november 1949. NA, NBI 7134.

⁹⁶ Brief E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg aan SNK, 28 december 1949. NA, Fin. SNK 188, 1949.

⁹⁷ Brief E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg aan Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 28 december 1949. GAA 1341, 85.

⁹⁸ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 5 juli 1940. GAA 1341, 85; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1341, 85.

De beheerders vervolgden dat het voorkeursrecht van Göring eigenlijk niet te rijmen was met het koopcontract van Miedl met Oude Goudstikker. Volgens Miedls contract maakten alle metaschilderijen immers deel uit van de verkoop aan Miedl.

In feite is deze tegenstrijdigheid blijkbaar aldus opgelost dat Göring van de metaschilderijen rechtstreeks van Uw vennootschap diegene heeft ontvangen, welke van zijn gading waren en dat de overige in handen van Miedl zijn gekomen.⁹⁹

De beheerders meenden dat Göring de schilderijen had betaald en derhalve kon, naar het oordeel van de beheerders, de verplichting van Nieuwe Goudstikker tegenover Oude Goudstikker uitsluitend *die* metaschilderijen of aandelen in schilderijen betreffen die aan Miedl waren geleverd. De SNK kon de aan Göring verkochte metaschilderijen wel restitueren aan Oude Goudstikker, maar daaruit kon geen enkele financiële verplichting voor het vermogen van Miedl of Nieuwe Goudstikker tegenover de SNK of Oude Goudstikker voortvloeien.¹⁰⁰

3.3.9 Conceptakte minnelijk rechtsherstel 2 mei 1950

Max Meyer was het niet met de zienswijze van de beheerders eens en het probleem werd na een aantal schriftelijke onderhandelingen mondeling besproken met de beheerders en enige ambtenaren van het NBI.¹⁰¹ Tijdens deze bespreking verklaarden de beheerders niet in staat te zijn de metaschilderijen die destijds door Göring waren overgenomen en die nu onder de SNK berustten aan Oude Goudstikker te leveren. In verband daarmee was Nieuwe Goudstikker bereid de overeengekomen koopprijs van NLG 75.000,- te verminderen met de inkoopwaarde (ad. NLG 73.890,-) van de bewuste metaschilderijen onder berusting bij de SNK. Resumerend zou de door Oude Goudstikker aan Nieuwe Goudstikker te betalen koopprijs gereduceerd worden tot NLG 1110,-¹⁰²

De afspraken die tijdens het mondelinge overleg gemaakt waren, werden door beheerder Korthals Altes vastgelegd in een ontwerp van een akte van minnelijk rechtsherstel de dato 2 mei 1950, in de vorm van een verkoop.¹⁰³ In dit concept van Korthals Altes werd de bepaling opgenomen (punt 6) dat de partijen nader te rade waren geworden dat de schilderijen waarin de *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* met derden participeerde in de verkoop aan Göring begrepen waren. Alhoewel dit niet expliciet wordt vermeld, lijkt het waarschijnlijk dat het hier enkel ging om *die* metaschilderijen die onder berusting van de SNK waren – immers het onderwerp van het meningsverschil tussen de beheerders en Oude Goudstikker – en niet om de metaschilderijen onder beheer bij de beheerders.¹⁰⁴

3.3.10 Verzoekschrift Oude Goudstikker

Na onderhandelingen die enige tijd duurden, ging Meyer op 8 september 1950 akkoord met het concept van 2 mei 1950. Het was nu zaak om te wachten tot het NBI zijn fiat zou geven aan de conceptovereenkomst van 2 mei 1950, waarna de definitieve overeenkomst tot stand zou kunnen komen. Ondertussen vond nog steeds, vooruitlopend op de definitieve totstandkoming van de overeenkomst, restitutie van roerende goederen uit de Miedl-transactie van de Nieuwe aan Oude Goudstikker plaats.¹⁰⁵

De goedkeuring voor de conceptovereenkomst van 2 mei 1950 van de directie van het NBI liet bijzonder lang op zich wachten. In verband hiermee deelde Bureau Amsterdam van het NBI op 23

⁹⁹ Brief E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg aan Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 28 december 1949. GAA 1341, 85.

¹⁰⁰ Ibidem.

¹⁰¹ Memorandum Max Meyer, 3 oktober 1950, pag. 2. GAA 1341, 109.

¹⁰² Ibidem.

¹⁰³ Brief E.J. Korthals Altes aan Max Meyer, 19 mei 1950. GAA 1341, 85.

¹⁰⁴ Ibidem.

¹⁰⁵ Brief T.L. Kanters, directie NBI aan Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 17 juli 1950. GAA 1341, 85.

mei 1951 aan Meyer mee dat de termijn voor het indienen van verzoekschriften tot rechtsherstel per 1 juli 1951 zou eindigen:

*Aangezien wij vóór deze datum wel niet tot afwikkeling van de minnelijke regeling Goudstikker/Miedl zullen kunnen komen, adviseren wij U voor 1 juli 1951 een pro-forma request bij de Raad voor het Rechtsherstel in te dienen.*¹⁰⁶

Het NBI Amsterdam adviseerde Meyer om aan de Raad te verzoeken de behandeling van dit pro-forma request in afwachting van een minnelijke regeling op te schorten. Aldus deed Meyer. Op 27 juni 1951 diende Meyer als gemachtigde van Oude Goudstikker een verzoekschrift in bij de afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel. Uit het request van Meyer blijkt dat het NBI aarzelde om zijn fiat te geven aan het concept van 2 mei 1950 vanwege het feit dat Alois Miedl en zijn kinderen verzoeken tot ontvijanding hadden ingediend en bij de Raad voor het Rechtsherstel een beroep aangetekend hadden tegen het rechtsherstel van de onroerende goederen (bij akte de dato 8 april 1949).¹⁰⁷

3.3.11 Afwijzing NBI van gedeeltelijk rechtsherstel

Op de aarzeling van het NBI volgde een afwijzing. Waar de Oude en Nieuwe Goudstikker in september 1950 een akkoord bereikt hadden over het rechtsherstel met de conceptakte van verkoop (de dato 2 mei 1950), liet het Bureau Amsterdam van het NBI negen maanden later, op 26 juni 1951, aan Meyer weten dat het Hoofdkantoor van het NBI haar medewerking aan de totstandkoming van het minnelijk rechtsherstel *niet* kon geven. Als reden daarvoor werd niet gesproken over het ontvijandingsverzoek van Miedl en zijn kinderen. Het besluit werd anders gemotiveerd:

*Hierdoor delen wij U mede, dat ons Hoofdkantoor ons bericht heeft, geen medewerking aan de totstandkoming van het minnelijk rechtsherstel N.V. Goudstikker/Miedl te kunnen geven, aangezien het onjuist wordt geacht om uit een complex van met elkander verweven oorlogstransacties welke als een geheel gezien moeten worden, er een uit te lichten en daarover minnelijk rechtsherstel aan te gaan, alleen omdat dit onderdeel onvoordelig voor de N.V. Goudstikker zou zijn, terwijl de overige transacties, die wel voordelig voor Goudstikker uitgevallen zijn, buiten het minnelijk rechtsherstel worden gehouden.*¹⁰⁸

Het in het verzoekschrift van Meyer genoemde argument dat het NBI zijn fiat niet kon geven vanwege het ontvijandingsverzoek van Miedl, wordt ondersteund door een gevonden NBI-memo met als titel 'Drs. De Rijke'. Het memo dateert van 8 september 1951 en geeft aan dat het NBI weigerde zijn fiat aan het minnelijk rechtsherstel van de Oude Goudstikker te geven in verband met 'het ontvijandingsverzoek (resp. revisie) van Miedl en diens kinderen'. Het NBI zou volgens dit memo wel met de inhoud van de conceptakte, door Korthals Altes opgesteld (2 mei 1950), akkoord gaan. Volgens de tekst van het memo had Korthals Altes met de steller van het memo gebeld om te vragen of het NBI ermee akkoord zou gaan dat de procedure voorlopig aangehouden zou worden, opdat alsnog tot een minnelijke regeling zou worden overgegaan. Volgens het memo ging Meyer hiermee eveneens akkoord.¹⁰⁹

Het bovengenoemde memo is één van de laatste documenten waarin Max Meyer genoemd werd als advocaat en onderhandelaar van Oude Goudstikker. In de loop van 1951 hield Max Meyer zich minder met Oude Goudstikker bezig en op een zeker ogenblik heeft mr. Ynso Scholten zijn taak als raadsman waarschijnlijk geheel overgenomen. De reden hiervoor is onbekend. De eerste vermelding van werkzaamheden van mr. Scholten voor Oude Goudstikker is in een document van 11 augustus 1951.¹¹⁰

¹⁰⁶ Brief NBI, Bureau Amsterdam aan Max Meyer, 23 mei 1951. GAA 1341, 85.

¹⁰⁷ Verzoekschrift van de Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 27 juni 1951. GAA 1341, 93.

¹⁰⁸ Brief NBI, Bureau Amsterdam aan Max Meyer, 26 juni 1951. GAA 1341, 85.

¹⁰⁹ Memo 'Drs. De Rijke', 8 september 1951. NA, NBI 7134.

¹¹⁰ Brief J.J. de Vries, directie NBI aan E. Spier, 11 augustus 1951. GAA 1341, 85.

3.3.12 Verweerschrift NBI

Als antwoord op het verzoekschrift van Oude Goudstikker voor de afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel de dato 27 juni 1951, stelde advocaat mr. D.J. Veegens op 10 maart 1952 namens het NBI een verweerschrift op.

In het verzoekschrift van Oude Goudstikker werd primair verzocht om bevestiging van de overeenkomst van 22 september 1948 en de notariële akte van 18 april 1949. Subsidiair verzocht Oude Goudstikker om volgens de conceptovereenkomst de dato 2 mei 1950 in te grijpen in de rechtsherstelbetrekkingen die tussen Miedl en Oude Goudstikker tengevolge van de overeenkomsten uit juli 1940 ontstaan waren.¹¹¹

Het verweerschrift van het NBI bracht hiertegen onder andere in het midden:

- Dat niet in geschil was dat partijen een overeenkomst hadden gesloten over het onroerend goed (dat is de overeenkomst van 8 april 1949)
- Dat het NBI ontkende dat tussen hen tevens een overeenkomst betreffende de roerende goederen gesloten zou zijn
- Dat de brief van de beheerders van 22 september 1948 inhield dat de overeenkomst was aangegaan onder voorbehoud van goedkeuring door het Hoofdkantoor van het NBI
- Dat het grootste gedeelte van de roerende goederen niet aan Oude Goudstikker was geleverd, maar in afwachting van de definitieve totstandkoming der overeenkomst voorlopig te harer beschikking was gesteld
- Dat het Hoofdkantoor van het NBI de conceptovereenkomst voor wat betreft de roerende goederen (de dato 2 mei 1950) niet had goedgekeurd
- Dat de vraag of het hoogste orgaan van het NBI tot de overeenkomst was toegetreden niet staat ter beoordeling van de Raad voor het Rechtsherstel, maar voor de gewone rechter. Daarbij kwam nog dat de vraag of het NBI tot die overeenkomst had moeten toetreden evenmin aan de Raad voor het Rechtsherstel kon worden voorgelegd, omdat het NBI vrij moest kunnen beoordelen of het een minnelijke regeling zou aangaan dan wel een rechterlijke beslissing zou afwachten
- Dat de Raad voor Rechtsherstel daarom onbevoegd was om van de primaire vordering kennis te nemen
- Dat de Raad voor het Rechtsherstel tengevolge hiervan niet kon vaststellen of het geval waarvoor de subsidiaire vordering was ingesteld zich voordeed, zodat de beslissing zou moeten worden aangehouden totdat de bevoegde gewone rechter over de primaire vordering had beslist

Vervolgens gaf het verweerschrift een overzicht van de gang van zaken in 1940. Daarbij stelde het verweerschrift dat het onjuist was om onderscheid te maken tussen de verkoop aan Göring en de verkoop aan Miedl en de eerste in stand te laten en de tweede aan te tasten. Daarnaast voerde het verweerschrift het ‘exorbitant hoge’ verkoopbedrag aan, alsmede de belofte dat de bezittingen van Oude Goudstikker niet zouden worden geconfisqueerd.

Verder meldde het verweerschrift van het NBI onder andere:

- Dat het NBI betwistte dat de verkoop zou zijn tot stand gekomen onder onbehoorlijke invloed van of vanwege de vijand in de zin van art. 25 E100, alsmede dat het NBI betwistte dat het achterwege laten van ingrijpen door de Raad voor het Rechtsherstel onredelijk zou zijn
- Dat de bijzondere omstandigheden Oude Goudstikker niet genoopt hadden met een geringere tegenprestatie voor haar Nederlandse activa genoeg te nemen dan het geval zou zijn geweest als deze omstandigheden zich niet hadden doen gelden
- Dat ook het verdere verloop van zaken voor de vennootschap en haar aandeelhouders gunstig was geweest. Zo was het vermogen o.a. gevrijwaard gebleven van Duitse maatregelen en was het in Nederland belegde vermogen met rond de NLG 1,5 miljoen toegenomen
- Dat Oude Goudstikker, verstoken van de leiding van Jacques Goudstikker, een dergelijke winst gedurende de bezetting niet had kunnen behalen

¹¹¹ Verzoekschrift van de Kunsthandel J. Goudstikker N.V., 27 juni 1951. GAA 1341, 93.

Het NBI verzocht daarom de Raad voor het Rechtsherstel zich onbevoegd te verklaren van de primaire vordering kennis te nemen, althans de eisende partij daarin niet-ontvankelijk te verklaren. Wat betreft de subsidiaire vordering verzocht het NBI om de beslissing daarover aan te houden totdat de bevoegde gewone rechter over de primaire vordering zou hebben beslist, althans de eisende partij daarin niet-ontvankelijk te verklaren of die haar te ontzeggen.¹¹²

3.3.13 Benoeming BEVER en NBI Amsterdam tot beheerders

Op 2 april 1952 benoemde het NBI de Stichting tot Bestuur en Vereffening van Rechtspersonen Amsterdam (BEVER) per 31 maart 1952 tot beheerder van de *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* Deze benoeming vond plaats onder gelijktijdige intrekking van de benoeming als zodanig van mr. E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg.¹¹³ Ook de benoemingen van Korthals Altes en Roest van Limburg tot beheerders over het privévermogen van Alois Miedl werd ingetrokken. Als opvolgende beheerder over Miedls vermogen trad per 31 maart 1952 het NBI, bureau Amsterdam op.¹¹⁴

3.3.14 Wijziging naam J. Goudstikker N.V. in Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V.

Ook aan de kant van Oude Goudstikker traden er veranderingen op. Voor notaris mr. E. Spier werd op 1 mei 1952 een akte verleden waarin tot wijziging van de statuten van *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* werd overgegaan. Blijkens proces-verbaal van de buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders op 27 maart 1952, waarin het hele stemgerechtigde geplaatste kapitaal van de N.V. was vertegenwoordigd, werd met algemene stemmen besloten onder andere artikel 1 te laten vervallen en te vervangen door een nieuw artikel 1, dat luidde:

*De naamloze vennootschap draagt de naam: Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V.; zij is gevestigd te Amsterdam.*¹¹⁵

Tot de wijziging van de oude naam werd besloten,

*(...) omdat deze besmet was door de bemoeiingen met deze naamloze vennootschap vanwege de Rijksduitser Miedl die gedurende de oorlog de zaken der oude en wereldberoemde handelszaak heeft gedreven.*¹¹⁶

3.3.15 Schikkingsvoorstel NBI

Na uitgebreide onderhandelingen van het NBI met Oude Goudstikker (waarin mr. A.E.D. von Saher, die inmiddels gehuwd was met Désirée Goudstikker, een belangrijke rol speelde) deelde Veegens op 10 juni 1952 aan het hoofdkantoor van het NBI en aan Korthals Altes mee dat hij van raadsman Ynso Scholten had vernomen dat Oude Goudstikker een schikkingsvoorstel dat door het NBI tijdens 'een mondelinge conferentie' was voorgesteld aan zou nemen. Dit voorstel bestond hoofdzakelijk uit een terugkoop van schilderijen, bibliotheek, cartotheek en de overige roerende goederen door Oude Goudstikker van het NBI voor NLG 100.000,- Over de stand van de onderhandelingen op dat moment merkte Veegens op: *'Onbevredigend schijnt de ontwikkeling mij niet'*.¹¹⁷ Niet te achterhalen is op welke gronden het bedrag was opgehoogd van de NLG 75.000,- die in de voorlopige overeenkomst van 22 september 1948 overeen was gekomen (zie hierboven paragraaf 3.2.7) naar deze NLG 100.000,- en uiteindelijk bij de werkelijke totstandkoming van de dading naar NLG 102.067,02 (zie paragraaf 3.3.17).

¹¹² Verweerschrift NBI, 10 maart 1952. GAA 1341, 93.

¹¹³ Benoeming NBI, Bureau Amsterdam, 2 april 1952. NA, NBI 7134.

¹¹⁴ Benoeming NBI, Bureau Amsterdam, 10 april 1952. NA, NBI 7134.

¹¹⁵ *Bijvoegsel van de Nederlandsche Staatscourant*, no. 113, 13 juni 1952. No. 834.

¹¹⁶ Brief E. Spier aan het Departement van Justitie, 1 augustus 1952. Nationaal Archief, Archief Justitie, Arch. N.V.'s, 65049.

¹¹⁷ Brief D.J. Veegens aan het NBI, CAD en E.J. Korthals Altes, 10 juni 1952. NA, NBI 7133, 3155.

3.3.16 Conceptaktes: juni en juli 1952

Op 26 juni 1952 zond notaris E. Spier (bij wie de akte van dading uiteindelijk verleden zou worden) een conceptakte van dading aan de Amsterdamse afdeling van het NBI, waarin het door Oude Goudstikker aangenomen schikkingsvoorstel uitgewerkt was.¹¹⁸ Naast dit concept van 26 juni 1952 bestaat er een later concept met de datum 17 juli 1952. Waarschijnlijk zijn er ten tijde van de onderhandelingen meer versies in omloop geweest en aan te nemen valt dat vele malen mondeling werd onderhandeld.

De verschillen tussen het juli-concept en de uiteindelijke akte van 1 augustus zijn minimaal. De verschillen tussen het juni- en het juli-concept zijn groter. Zo was een verschil in beide concepten dat de ‘considerans’ (de uiting van teleurstelling die in de akte opgenomen werd) van Désirée von Saher in het latere juli-concept aanzienlijk uitgebreid was ten opzichte van de considerans in het juni-concept.

Het belangrijkste verschil in de twee concepten betrof een voorstel tot een verandering in artikel 1, die apart achter het juni-concept is gevoegd en waarin waarschijnlijk op initiatief van het NBI het volgende lid 5 aan artikel 1 werd toegevoegd:

Artikel 1.5

Comparante ten tweede doet ten behoeve van (de stichting Bever) en den Staat der Nederlanden afstand van alle rechten welke zij tegen wien ook zou kunnen doen gelden ter zake van schilderijen en kunstvoorwerpen en aandelen in schilderijen en kunstvoorwerpen die tussen Mei 1940 en Mei 1945 door (de Oude Goudstikker) aan de Miedl N.V. of aan Göring zijn geleverd, ongeacht of deze inmiddels uit het buitenland zijn gerecupereerd dan wel zich nog in het buitenland bevinden, alsmede van de opbrengsten, die in geval van verkoop daarvoor in de plaats zijn getreden of zullen treden.¹¹⁹

In het juli-concept luidt artikel 1 lid 4:

Partij ter andere zijde doet ten behoeve van partijen ter ene zijde afstand van alle rechten welke zij, tegen wie ook, zou kunnen doen gelden, terzake van schilderijen en kunstvoorwerpen en aandelen in schilderijen en kunstvoorwerpen die tussen Mei 1940 en Mei 1945 door Goudstikker N.V. aan Miedl N.V. zijn geleverd, ongeacht of deze inmiddels uit het buitenland zijn gerecupereerd dan wel zich nog in het buitenland bevinden, alsmede van de opbrengsten, die in geval van verkoop daarvoor in de plaats zijn getreden of zullen treden.¹²⁰

De afstand ten aanzien van de aan Göring geleverde schilderijen is dus geschrapt.

3.3.17 Akkoord en ondertekening akte van dading de dato 1 augustus

De uiteindelijke akte van dading de dato 1 augustus 1952 was bijna identiek aan de in de vorige paragraaf bedoelde juli-akte. Op enkele redactionele en inhoudelijke wijzigingen na werd het juli-concept geheel overgenomen.

Op 18 juli 1952 zond notaris E. Spier een telegram aan Désirée von Saher op haar vakantieadres: ‘Behalve enige volgens Scholten en my acceptabele redactiewijzigingen Beheersinstituut accoord.¹²¹

Uiteindelijk werd de akte van dading op 1 augustus 1952 voor notaris Spier te Amsterdam verleden.¹²²

¹¹⁸ Brief E. Spier aan NBI, Bureau Amsterdam, 26 juni 1952. NA, NBI 7134.

¹¹⁹ Conceptakte dading Goudstikker / NBI / BEVER, 26 juni 1952. NA, NBI 7133.

¹²⁰ Conceptakte dading Goudstikker / NBI / BEVER, juli 1952. NA, NBI 7134.

¹²¹ Telegram E. Spier aan Désirée von Saher, 18 juli 1952. GAA 1341, 114.

¹²² Akte van dading, 1 augustus 1952. NA, SNK 189.

Partijen in de overeenkomst

Ter ene zijde:

Naam	Functie	Tekent voor
Mr. Jakobus Hendrik Scheltema de Heere	plaatsvervangend hoofd van het Bureau Amsterdam van het NBI; vertegenwoordiger van BEVER	- BEVER als beheerder over <i>Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V.</i> (Miedl N.V.)
Mr. Dirk Jacob Veegens als lasthebber van Jacobus Johannes de Vries	(De Vries): hoofdinspecteur der belastingen; directeur NBI	- NBI voor zich - NBI in hoedanigheid van zijn Bureau Amsterdam als beheerder van het vermogen van Alois Miedl

- NBI had Bever de benodigde toestemming tot het aangaan van de overeenkomst verleend.
- Het bureau Amsterdam was bevoegd om het beheer over het vermogen van Alois Miedl op zich te nemen
- De Vries was als directeur van het NBI bevoegd om voor het NBI Amsterdam te tekenen.
- NBI was bevoegd tot het geven van voormelde opdrachten tot beheer en bestuur en tot het geven van voormelde toestemming aan Bever
- Aan het NBI waren alle goedkeuringen en volmachten verleend om de overeenkomst aan te gaan. Het NBI was aan de instructies van de Nederlandse ministers gebonden en van hen had hij geen opdrachten ontvangen die zijn bevoegdheid om te dezer zake te handelen beperkt hebben.

Ter andere zijde:

Naam	Functie	Tekent voor
Mr. Ynso Scholten	Advocaat en procureur	- Desirée von Saher als enige directrice van de <i>Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V.</i> (vroegere <i>Kunsthandel J. Goudstikker N.V.</i>)

De hoofdpunten uit de overeenkomst:

Artikel 1.1

Partijen verklaarden, dat de goederen die door of vanwege partijen ter ene zijde aan partij ter andere zijde zijn afgegeven, behoudens indien zij onder punt 6 van dit artikel vallen [buiten de verkoopovereenkomsten aan Miedl en Göring, RC], door deze aan gene zijn verkocht en mitsdien in eigendom aan partij ter andere zijde zijn overgegaan.

Artikel 1.4

De partij Goudstikker doet ten behoeve van partijen ter ene zijde afstand van alle rechten die zij tegen wie ook zou kunnen doen gelden, inzake schilderijen en kunstvoorwerpen en aandelen in schilderijen en kunstvoorwerpen die **tussen Mei 1940 en mei 1945 door Goudstikker N.V. aan Miedl N.V.** zijn geleverd, ongeacht of deze inmiddels uit het buitenland zijn gerecupereerd of zich in het buitenland bevinden. Ook doet partij Goudstikker afstand van de opbrengsten die in geval van verkoop daarvoor in de plaats zijn gekomen.

Artikel 1.6

Overigens is en blijft de partij Goudstikker gerechtigd om goederen en rechten die niet vallen onder de overeenkomsten die op 1 juli 1940, 5 juli 1940 en op 13 juli 1940 met **Alois Miedl** en op 13 juli 1940 met **Hermann Göring** werden aangegaan op te vorderen.

Artikel 5.1

Partijen verlenen elkaar over en weer kwijting en verklaren geen vorderingen of aanspraken meer te hebben inzake de koopovereenkomsten, behoudens die vorderingen en rechten die partijen zich in deze overeenkomst nadrukkelijk hebben voorbehouden

Artikel 6.1

De partij Goudstikker betaalt als koopprijs aan partijen ter ene zijde, in handen van BEVER: NLG 102.067,02

Artikel 6.2

Tegenover betaling van dit bedrag geven partijen ter ene zijde, handelende als voormeld, aan de partij Goudstikker en de erven en rechtverkrijgenden van Jacques Goudstikker volledige kwijting en décharge in de meest uitgebreide zin

Artikel 9.1

Partijen ter ene zijde geven volmacht aan BEVER om alles wat partijen ter ene zijde of één hunner uit hoofde van deze overeenkomst van partij te andere zijde hebben te ontvangen, in ontvangst te nemen en daarvoor zowel **namens Miedl N.V. als namens genoemde Alois Miedl** kwijting te verlenen

3.3.18 Considerans van Désirée von Saher

Naast de genoemde punten werd in de overeenkomst een bijzondere mededeling van Désirée von Saher opgenomen, waarin zij uiting gaf aan haar teleurstelling over het slepende karakter van de rechtsherstelonderhandelingen en de wijze waarop zij zich benadeeld achtte. Zij verklaarde:

Dat partij ter andere zijde deze beëindiging slechts wenst, in verband met de tijd, die met de procedure gemoeid kan zijn;
(...)
dat de afwikkeling van de zaken van de boedel van wijlen haar echtgenoot de Heer JACQUES GOUDSTIKKER, tot welke boedel het overgrote deel der aandelen van de naamloze vennootschap ter andere zijde behoort, haar nu reeds sedert negentienhonderd zes en veertig telkenjare aan haar werkzaamheden te New York en aan haar familieleven aldaar onttrokken heeft;
dat de ingewikkeldheid van de zaken van voornoemde boedel sedert negentienhonderd vijftig ook op de tijd en de arbeidskracht van haar echtgenoot, de Heer Mr. von SAHER beslag gelegd heeft;
dat genoemde mevrouw von SAHER tot haar diepe teleurstelling moet ervaren, dat zij, om datgene te bereiken, hetgeen zij als rechtsherstel beschouwt, daarvoor misschien nog jaren zal moeten procederen, thans besloten heeft om zich, in verband met het vorenstaande en mede in het licht van de onzekere politieke toestand, in te laten met een schikking;
dat partij ter andere zijde derhalve zelfs bereid is, zich daarvoor opofferingen te getroosten, die zij als uitermate onredelijk beschouwt en dat zij uitdrukkelijk wenst vast te leggen, dat zij geen der door de wederpartijen in de voormelde procedure vastgelegde argumenten erkent en dat zij zich ten zeerste benadeeld acht, doordat zij onder meer generlei vergoeding subsidiair schadevergoeding heeft verkregen of verkrijgt voor door genoemde ALOIS MIEDL en/of MIEDL N.V. met het bedrijf van GOUDSTIKKER N.V. gemaakte winsten en voor het verliezen van goodwill van GOUDSTIKKER N.V.
dat partijen ter ene zijde, volgens haar verklaring, van oordeel zijn, dat na te melden regeling van der partijen verhouding aan eisen van redelijkheid en billijkheid ten volle recht doet wedervaren, wat alle daarbij rechtstreeks en zijdelings betrokkenen betreft.¹²³

¹²³ Akte van dading, 1 augustus 1952. NA, SNK 189.

Gezien het feit dat Désirée von Saher al in 1949– vooruitlopend op de schikking – vele goederen overgedragen kreeg door Nieuwe Goudstikker zullen haar verwachtingen over een snelle totstandkoming van de eigenlijke schikking hoog geweest zijn. Hiervoor moest zij uiteindelijk nog ruim drie jaar wachten.

3.3.19 Na de schikking

Op 1 augustus 1952 zond Désirée Goudstikker vanaf haar vakantieadres in Spanje een telegram aan notaris Spier om te informeren of de schikking al was getekend:

*Has agreement been signed /stop/
Worried as I did not find any news also not from Scholten in Palma /stop/¹²⁴*

Scholten antwoordde haar op 2 augustus 1952 met een telegram en een brief:

Je zult inmiddels het telegram van Spier en mij hebben ontvangen, waarin wij mededeelden, dat de akte van rechtsherstel gisteren is gepasseerd. Het heeft nogal wat voeten in de aarde gehad om het over de tekst eens te worden, doch tenslotte is het gelukt om ons concept practisch geheel door het Beheersinstituut aanvaard te krijgen. Slechts op enkele onbelangrijke onderdelen heeft nog een kleine wijziging plaats gehad. Dat het toch nog tot 1 Augustus heeft geduurd voordat getekend werd, kwam, doordat het overleg over de tekst nog enige tijd vergde, doordat de Amsterdamse Bank nog geheel geïnstrueerd moest worden over de bankgarantie en over de tekst daarvan ook nog een aantal dagen heen en weer geschreven is (...)¹²⁵

Aan de kant van het NBI heerste tevredenheid over de schikking. Veegens meldde op 6 augustus 1952 in een uitgebreide brief aan de directie van het NBI dat er ‘alleszins aanleiding is voor Uw Instituut om over het thans bereikte resultaat tevreden te zijn.’¹²⁶

3.3.20 25 november 1954: royement

Op 25 november 1954 werd de procedure bij de Amsterdamse Kamer van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel, die aanhangig gemaakt was onder rolnummer 560/51, dat is de *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* (Oude Goudstikker) tegen Roest van Limburg en Korthals Altes en het NBI Den Haag, niet voortgezet. Uit dit royement bleek dat één der opschortende voorwaarden waarvan de dading van 1 augustus 1952 afhankelijk was gesteld (artikel 5), was verwezenlijkt.¹²⁷ Met dit royement werd het rechtsherstel betreffende *Kunsthandel J. Goudstikker N.V.* (Oude Goudstikker) voorlopig afgerond.

3.3.21 Gevolgen rechtsherstelovereenkomsten voor de door Oude Goudstikker ontvangen ‘tegenprestatie’

Blijkens het in 1953 in opdracht van de erven Goudstikker door accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen opgestelde rapport inzake Oude Goudstikker in de periode 30 juni 1940 – 31 december 1945, resteerde van het totaal bij de transacties met Miedl en Göring ontvangen bedrag van NLG 2.550.000,- op 31 december 1945 nog NLG 1.363.752,33.¹²⁸

Na de Tweede Wereldoorlog droeg Oude Goudstikker in het kader van de overeenkomst van minnelijk rechtsherstel betreffende het onroerend goed van 8 april 1949 en de dading inzake een gedeelte van het roerend goed van 1 augustus 1952 de volgende bedragen af:

¹²⁴ Telegram Désirée von Saher aan E. Spier, 1 augustus 1951. GAA 1341, 114.

¹²⁵ Brief Y. Scholten aan Désirée von Saher, 2 augustus 1952. GAA 1341, 114.

¹²⁶ Brief D.J. Veegens aan directie NBI Den Haag, 6 augustus 1952. NA, NBI 7134.

¹²⁷ Verschillende fiches van de Raad voor het Rechtsherstel waarop de zaak onder rolnummer 560/51 wordt ingetrokken. NA, Raad voor het Rechtsherstel, inv. nrs. 174, 153, 746.

¹²⁸ Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

Resterend bedrag 31 december 1945		NLG 1.363.752,33
Betaald bedrag in het kader van het minnelijk rechtsherstel onroerend goed. 1949	NLG 379.322,45	
Betaald bedrag in het kader van de dading betreffende een gedeelte van het roerend goed, 1952	NLG 102.067,02	
Betaald bedrag in verband met de terugkoop van een schilderij van Berckheide ¹²⁹	+ NLG 2.000,00	
	<hr/>	
Totaal door Oude Goudstikker terugbetaald bedrag in het kader van het rechtsherstel	NLG 483.389,47	-/- NLG 483.389,47
		<hr/>
Resterend bedrag van de koopsom uit 1940 / totaal ontvangen ‘tegenprestatie’		NLG 880.362,86

In totaal resteerde na de totstandkoming van de dading op 1 augustus 1952 van de in 1940 ontvangen koopsom een bedrag van NLG 880.362,86.

Bij dit bedrag zijn verschillende factoren niet in aanmerking genomen, waaronder:

- Een vergoeding voor de door Oude Goudstikker geleden bedrijfsschade en winstderving
- Een vergoeding voor de goodwill van de vennootschap
- Een vergoeding voor het verlies van de niet-geïntariseerde goederen en de goederen in privé-eigendom van het echtpaar Goudstikker, door mr. A.E.D. von Saher gewaardeerd op een bedrag van circa NLG 610.000,- / NLG 810.000,-¹³⁰
- Een vergoeding voor het geleden verlies in verband met het feit dat de roerende goederen niet tegen een marktprijs, maar tegen inkoopwaarde zijn verkocht aan Miedl en Göring¹³¹

Met name het punt van het uitblijven van een vergoeding voor de verloren goodwill is tijdens de naoorlogse rechtsherstelonderhandelingen dikwijls aan de orde geweest. In de akte van dading van 1 augustus 1952 uitte Désirée von Saher expliciet haar teleurstelling ten aanzien van dit punt. Eerder, in een brief aan de beheerders van 19 november 1947, was Meyer reeds uitvoerig op het verlies van de goodwill ingegaan:

*Hierbij komt dan nog, dat het bedrijf der oude N.V. geheel kapot is gemaakt en niet meer voor herleving vatbaar is. In dit verband moeten wij U eraan herinneren, dat in de oude N.V. sinds haar oprichting millioenen zijn verdiend; weliswaar in hoofdzaak dank zij de persoonlijkheid van wijlen de Heer Goudstikker, doch hierbij dient niet over het hoofd te worden gezien, dat ook bij het wegvallen van deze persoonlijkheid de naam en de goodwill van de sinds enige generaties bestaande kunsthandel een enorme waarde vertegenwoordigden. Bij de overname van het bedrijf heeft Miedl voor deze goodwill niets betaald; (...) Het is zeker niet te boud te beweren, dat het stuk maken van de goodwill van het bedrijf voor de belanghebbenden bij de oude N.V. neer komt op een kapitaalverlies van minstens Hfl. 1.000.000.--.*¹³²

¹²⁹ Zie: akte van dading, 1 augustus 1952. NA, SNK 189.

¹³⁰ Mr. A.E.D. von Saher, ‘N.V. Kunsthandel J. Goudstikker. Overzicht van de gebeurtenissen in de periode van 31 December 1939 tot April 1952’, Amsterdam, april 1952, pag. 60. GAA 1341, 95.

¹³¹ Zie onder meer: brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 19 november 1947. NA, NBI 7134.

¹³² Brief Max Meyer aan E.J. Korthals Altes, 19 november 1947. NA, NBI 7134.

IV. Juridische procedures sinds 1998

4.1 Inleiding

Toen de rechtsherstelonderhandelingen nog in volle gang waren, vertrok Désirée von Saher naar Amerika om zich daar te vestigen. De zoon van Désirée en Jacques Goudstikker Edward – die in 1953 de achternaam van Désirées tweede echtgenoot (Von Saher) overnam¹³³ – groeide op in de Verenigde Staten en liet zich tot Amerikaan naturaliseren. In 1972 vervulde Edward zijn dienstplicht in Duitsland, alwaar hij kennismakte met de Duitse kunstschaatsster Marei Langenbein, die uiteindelijk zijn vrouw werd. Samen kregen zij twee dochters.

In 1965 verhuisde Désirée von Saher met haar tweede echtgenoot terug naar Nederland. Zij vonden een woonplaats in Bilthoven. In 1998 verscheen het boek *De zaak Goudstikker* van journalist Pieter den Hollander.¹³⁴ Hij beschrijft haar levensvisie als:

*Ik heb de oorlog overleefd en zovelen niet, dat is veel om dankbaar voor te zijn, wat zal ik me dan nog druk maken om een paar schilderijen die onbereikbaar zijn geworden.*¹³⁵

Op 13 februari 1996 overleed Désirée von Saher. Een half jaar later, op 12 juli 1996, stierf haar zoon Edward von Saher in de Verenigde Staten. Enig erfgenaam van Jacques Goudstikker is sindsdien de in de Verenigde Staten woonachtige Marei von Saher-Langenbein, de weduwe van Edward von Saher.¹³⁶

Marei von Saher-Langenbein vernam in 1997 voor het eerst over de geschiedenis van Kunsthandel Goudstikker. Edward von Saher had nooit met zijn echtgenote over de zaak van zijn vader gesproken.¹³⁷ Van eigendomsaanspraken, althans van een voorgenomen claim op de voorwerpen in de Rijkscollectie, lijkt vóór 1997 geen sprake te zijn geweest.

Na 1997 is over de kunstwerken uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker weer contact ontstaan tussen de erven van Jacques Goudstikker (Marei von Saher-Langenbein) en de Nederlandse overheid. Het ging daarbij om de kunstwerken die na de afwikkeling van de overeenkomst van dading in 1952 in beheer bleven bij de Nederlandse autoriteiten en – in tegenstelling tot de werken die in de jaren vijftig door de Nederlandse Staat werden geveild¹³⁸ – werden opgenomen in de rijkscollectie.

De vanaf 1998 ingezette procedures werden ingeluid door een verzoek van Marei von Saher-Langenbein tot heropening van de vereffening van de ontbonden naamloze vennootschap Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV – de in de jaren vijftig gewijzigde naam van Kunsthandel J. Goudstikker NV (dat wil zeggen Oude Goudstikker) – ‘*teneinde de distributie van de Goudstikker-collectie mogelijk te maken*’. Marie von Saher-Langenbein verzocht daarbij zichzelf en de heer Andrew Bursky te benoemen tot vereffenaars. Bij beschikking van 31 maart 1998 wees

¹³³ Jacques' zoon Eduard, ook wel Edo genoemd, heeft op 2 januari 1953 de achternaam van zijn stiefvader Von Saher, de tweede echtgenoot van zijn moeder Désirée, aangenomen, en zich Edward G. genoemd; zie o. m. het vonnis van de Arrondissementsrechtbank Den Haag van 10 januari 2001, rolnummer 99/126.

¹³⁴ Pieter den Hollander, *De zaak Goudstikker* (Amsterdam 1998).

¹³⁵ Den Hollander, p. 183.

¹³⁶ Bij brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis op 18 oktober 2005 aan de commissie toegezonden notariële verklaring van mr. G.J. van Rijthoven van 6 oktober 2005, handelend als waarnemer van Mr. M.P. Bongerd, notaris te Amsterdam, met betrekking tot het aandeelhouderschap in de Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV in liq.

¹³⁷ Den Hollander, pag. 181 en 188.

¹³⁸ zie hierna, paragraaf 5.1.

de Arrondissementsrechtbank te Amsterdam dit verzoek toe en was de vereffening heropend.¹³⁹ Vanaf dit moment treedt de *Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV in liquidatie* dan ook zelfstandig op als voormalige eigenaar van de kunstwerken en als eiser c.q. verzoeker in de hieronder beschreven procedures.

4.2 Verzoek aan de staatssecretaris tot rechtsherstel

Op 9 januari 1998 – dus nog voor het moment van de heropening van de vereffening van de Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV - wendde Marei von Saher-Langenbein zich tot de Staatssecretaris van OCW met een claim. Zij verzocht in haar hoedanigheid van enig erfgenaam van Jacques Goudstikker, kort gezegd, de afgifte door de Staat der Nederlanden van alle goederen die de Staat ter beschikking heeft gekregen uit de zogenaamde ‘Goudstikker collectie’. De staatssecretaris wees dit verzoek bij brief van 25 maart 1998 af en schreef daarbij onder meer:

Naar mijn oordeel is direct na de oorlog – ook naar huidige maatstaven – het rechtsherstel op zorgvuldige wijze afgewikkeld. Daarom zie ik niet af van een beroep op verjaring. Uit het voorgaande moge duidelijk zijn dat ik op de door u uitgesproken wens om duidelijkheid te verkrijgen omtrent de vraag "of de afwikkeling in goed overleg kan worden afgerond", meer in het bijzonder uw verzoek om "de afgifte van alle goederen die de Staat ter beschikking heeft gekregen uit de Goudstikker-collectie", geen positieve reactie kan geven. Het inzicht in de lijst van voormalige Goudstikker-schilderijen, die thans in het bezit van de Staat zijn, wil ik gaarne verschaffen. Ik doe u die separaat toekomen.

Hierop werden namens de Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V. in liquidatie en Marei von Saher-Langenbein (in de procedures aangeduid als 'partij Goudstikker') de volgende juridische procedures in gang gezet.¹⁴⁰

1. een beroepschrift/verzoekschrift tot rechtsherstel werd ingediend bij het Gerechtshof te Den Haag als opvolger van de afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel;
2. bezwaar werd aangetekend tegen de beslissing van de Staatssecretaris van OCW van 25 maart 1998 bij brief van 22 april 1998 (bij de commissie voor bezwaar van het ministerie van OCW);
3. een civiele procedure werd aangespannen tegen de Staat der Nederlanden bij de Rechtbank Den Haag bij dagvaarding van 24 september 1998.

Deze drie procedures komen hieronder kort aan de orde.

4.3 Rechtsherstelprocedure

Goudstikker is van de hierboven genoemde afwijzende beslissing van de Staatssecretaris op 22 april 1998¹⁴¹ bij het Gerechtshof te Den Haag in beroep gekomen. Tijdens deze procedure diende Goudstikker tevens een zogenaamd ‘direct verzoek tot rechtsherstel’ in ten aanzien van de ‘Göring-transactie’.¹⁴² Ingevolge de Rijkswet van 9 maart 1967 trad het Gerechtshof te Den Haag op als

¹³⁹ Beschikking Arrondissementsrechtbank te Amsterdam van 31 maart 1998, rekestnummer 98.605 H.

¹⁴⁰ Deze informatie is gebaseerd op informatie van de partijen in deze procedures, de Staat der Nederlanden (ministerie van OCW), vertegenwoordigd door mr. H.C. Grootveld, plv. Landsadvocaat (zie brief van 30 september 2004 aan dhr. Bersee van het ministerie van OCW inzake verzoek om een overzicht van de juridische procedures van de RC) en de Amsterdamse Negotiatie Compagnie NV in liq. en Marei von Saher-Langenbein vertegenwoordigd door mr. R.O.N. van Holthe tot Echten en mr. H.M.N. Schonis (zie claimbrief van 26 april 2004).

¹⁴¹ Ontvangen ter griffie van het hof op 19 augustus 1998

¹⁴² Gerechtshof Den Haag, eerste civiele kamer, 16 december 1999, req. nr. 98/298.

opvolger van de Afdeling Rechtspraak van de Raad voor het Rechtsherstel.¹⁴³

Op de rechtsgang zijn de bepalingen van het ‘Besluit Herstel Rechtsverkeer’ (E 100) van toepassing.¹⁴⁴

4.3.1 Argumenten Goudstikker

De belangrijkste argumenten die Goudstikker in de hiervoor besproken procedure in haar beroepschrift van 22 april 1998 aanvoerde, worden hieronder kort samengevat. De grieven zijn gericht tegen de beschikking van de staatssecretaris van 25 maart 1998 en behandelen de overwegingen van de staatssecretaris.

1. De staatssecretaris concludeert ten onrechte dat het rechtsherstel na de oorlog, ook naar huidige maatstaven, op zorgvuldige wijze geheel is afgewikkeld (beroepschrift, grieven 1, 2, 4, 5). De staatssecretaris miskent daarbij:
 - a. De wijze waarop de Nederlandse Staat de transacties uit 1940 terzake van de activa van de kunsthandel als vrijwillig heeft gekarakteriseerd. De staatssecretaris erkent nu dat er sprake was van dwangmatige verkoop. Als de Staat en haar organen dat vanaf 1946 ook hadden gedaan, dan was de situatie bij het rechtsherstel een hele andere geweest, omdat dit uitgangspunt van groot belang was voor de beoordeling van het rechtsherstel.
 - b. De wijze waarop de SNK de haar toebedeelde taak heeft uitgeoefend. Zij had als taak het optreden als zaakwaarnemer voor de eigenaren van de gerecupereerde kunst, maar stelde zich als doel het creëren van een ‘*patrimoine nationale*’, zodat de kunsthandel een onbetrouwbare zaakwaarnemer kreeg toegewezen. De taakuitvoering geschiedde chaotisch. Zij verklaarde geheel ten onrechte dat voor de Göring-transactie ‘*exorbitant hoge prijzen*’ waren betaald. De Staat heeft Goudstikker onvolledige, onjuiste en misleidende informatie gegeven, op basis waarvan de kunsthandel de verkeerde beslissingen heeft genomen in de rechtsherstelprocedure.
 - c. De wijze waarop de Staat heeft geweigerd de door de kunsthandel geleden schade en het verlies aan goodwill in het rechtsherstel te betrekken. Door deze weigering is het rechtsherstel bemoeilijkt en op onzorgvuldige wijze door de Staat uitgevoerd.
2. De staatssecretaris overweegt ten onrechte dat het rechtsherstel een uitvoerige en geheel afgeronde behandeling heeft gekend. Volgens Goudstikker heeft in de Göring-transactie nooit rechtsherstel plaatsgevonden en heeft de kunsthandel zich alle rechten voorbehouden. Het is niet aan Goudstikker te wijten dat zij geen rechtsherstel heeft aangevraagd, aangezien zij is misleid (zie hierboven punt 1.b). Er is duidelijk verschil tussen de ontwerp-overeenkomst die vooraf ging aan de definitieve tekst van de dading uit 1952 en die dading: in het ontwerp wordt met zoveel woorden afstand gedaan van rechten ten aanzien van aan Göring geleverde schilderijen, terwijl deze Göring-transactie in de definitieve dading niet meer wordt genoemd. (Beroepschrift, grieven 3, 9, 13, 17)
3. Dat er geen nietigverklaring is gevraagd van de besluiten van de aandeelhoudersvergaderingen met betrekking tot de benoeming van Ten Broek en de goedkeuring van de verkooptransacties, wil niet zeggen dat de kunsthandel zich akkoord heeft verklaard met die besluiten. (Beroepschrift, grief 6).
4. De adviseurs die mevr. Goudstikker hebben bijgestaan (Meyer, Lemberger, Polak) waren geen kunstkenner. Rosenberg heeft geen taxatie van de teruggekeerde schilderijen gegeven, maar slechts een algemeen advies. Daarom wentelt de staatssecretaris de beslissing van de kunsthandel over het niet vragen van rechtsherstel voor de Göring-transactie ten onrechte af op mevr. Goudstikker. De SNK, De Vries en Röell hebben de doorslag voor het besluit gegeven. De Staat is daarvoor verantwoordelijk. Goudstikker wilde in het begin wel degelijk algeheel rechtsherstel, maar heeft daar op onzuivere gronden van afgezien. (Beroepschrift, grieven 7, 8)

¹⁴³ Rijkswet van 9 maart 1967 houdende regelen inzake de opheffing van de Raad voor het Rechtsherstel, Stb. 163.

¹⁴⁴ Besluit van 17 september 1944 houdende vaststelling van het Besluit herstel rechtsverkeer no. E 100.

5. De staatssecretaris stelt ten onrechte dat Goudstikker bewust zou hebben afgezien van het vragen van rechtsherstel van de Göring-transactie omdat zij er de voorkeur aan gaf het na de oorlog resterende verkoopbedrag te behouden. De staatssecretaris hanteert hier het onjuiste uitgangspunt, dat er pro rata parte terugbetaling zou moeten plaatsvinden. De staatssecretaris miskent dat Goudstikker schade had geleden en verlies van goodwill van de kunsthandel. Besluit E100 maakte terugbetaling van de tegenprestatie mogelijk, maar niet verplicht. (Beroepschrift, grief 10)
6. Het memorandum van Max Meyer met de opsomming van de redenen waarom van rechtsherstel van de Göring-transactie zou moeten worden afgezien, is een intern document ten behoeve van interne besluitvorming, dat geen externe werking heeft. De staatssecretaris mag zich er niet op beroepen. (Beroepschrift, grief 11)
7. De opmerking van Meyer dat het voorstel voor de uiteindelijke dading uit 1952 'buitengewoon gunstig' was, moet worden geplaatst in de tijd waarin terugbetaling als een vast gegeven door de Staat werd gezien en tegen het licht van de jarenlang voortslepende onderhandelingen. (Beroepschrift, grief 14)
8. De raad die Meyer kreeg van mr. Korthals Altes tot het instellen van een procedure bij de Raad voor het Rechtsherstel, in afwachting van de goedkeuring van de dading door het NBI, is slechts een vorm van hoffelijkheid geweest en was niet ingegeven door zorgen over de belangen van Goudstikker. (Beroepschrift, grief 15)
9. De staatssecretaris bestempelt de procedure voor de Raad voor het Rechtsherstel ten onrechte als een pro forma procedure. Er werd daadwerkelijk door partijen geprocedeerd. (Beroepschrift, grief 16)

Geconcludeerd wordt dat de beslissing van de staatssecretaris in strijd is met onder meer de algemene beginselen van behoorlijk bestuur:

- a. er is onzorgvuldig met de feiten omgesprongen,
- b. er is onvoldoende onderzoek naar die feiten gedaan;
- c. de belangen van Goudstikker zijn onvoldoende in ogenschouw genomen, terwijl aan de belangen van de Staat onevenredige waarde is geschonken; daardoor leidt de beslissing van de staatssecretaris tot een kennelijk onredelijk resultaat;
- d. de verwachtingen die in 1997 zijn gewekt t.a.v. de mogelijkheid alsnog rechtsherstel te verkrijgen bij gebleken nieuwe feiten, worden niet gestand gedaan.

4.3.2 Argumenten Staat

In het verweerschrift van de landsadvocaat vecht de Staat al deze stellingen aan. Hierbij wordt onder meer het volgende beargumenteerd:

1. Het hof is onbevoegd om van het beroep kennis te nemen, en daarnaast zijn verzoekers niet-ontvankelijk in hun beroep. (Verweerschrift, par. II)
Voor zover het beroepschrift zou kunnen worden aangemerkt als een nieuw verzoek om rechtsherstel, stuit dit af op de fatale (verval-)termijn van 1 juli 1951. Daarnaast kan de rechtspraak van de Afdeling Rechtspraak in hoger beroep geen betrekking hebben op de beslissing van de Staatssecretaris van OCW van 25 maart 1998, die formeel los dient te worden gezien van de naoorlogse rechtsherstelwetgeving.
2. Na de oorlog heeft wel degelijk een afgerond (minnelijk) rechtsherstel plaatsgevonden, waarvan de akte van dading het sluitstuk was. Daarin vond het minnelijk rechtsherstel van de Miedl-transactie haar beslag en werd bevestigd dat Goudstikker (definitief) afzag van rechtsherstel voor de Göring-transactie. (Verweerschrift, par. II.7)
3. Goudstikker heeft bewust en weloverwogen afgezien van rechtsherstel voor de Göringtransactie en er is niet gebleken dat deze beslissing destijds op enigerlei wijze door de Staat of met rechtsherstel belaste instanties of personen zou zijn beïnvloed, nog daargelaten wat de juridische consequenties daarvan heden ten dage zouden kunnen zijn. (Verweerschrift, par. III.7)
4. Na de oorlog is niet om de nietigverklaring verzocht van de benoemingsbesluiten van de algemene vergadering van aandeelhouders (hierna: ava) van Ten Broek en Dik sr. en het goedkeuringsbesluit t.a.v. de Miedl- en Göringtransacties, maar wel van ava-besluiten waarbij de balansen en verlies- en winstrekening over 1939 en 1940 werden vastgesteld. De kunsthandel

- heeft afgaande op haar adviseurs, kennelijk bewust bepaalde keuzen gemaakt en de gevolgen daarvan zijn voor rekening en risico van de kunsthandel. (Verweerschrift par. IV.5)
5. Diverse andere stellingen worden weersproken op basis van feiten en een andere interpretatie van documenten en feiten. Zo vinden de stellingen dat de SNK en De Vries de beslissing van Goudstikker hebben beïnvloed om geen rechtsherstel t.a.v. de Göring-transactie te vragen, geen steun in de feiten en marginaliseert Goudstikker ten onrechte de rol van de eigen onafhankelijke en deskundige adviseurs (Verweerschrift, par. V.1.16-25, 29). Ook is er wel degelijk in de naoorlogse onderhandelingen regelmatig gesproken over (verdiscontering van) eventuele schadevergoedingsaanspraken (par. V.1.32).

4.3.3 Uitspraak 16 december 1999

Bij uitspraak van 16 december 1999 werd op het verzoek beslist. Het hof heeft in zijn uitspraak de rechtsherstelregeling van Besluit E 100 toegepast en het verzoek op drie manieren geïnterpreteerd en afgedaan.

- 1) Ten aanzien van het *hoger beroep tegen de beslissing van de Staatssecretaris voor Cultuur* achtte het hof zich onbevoegd van de vordering kennis te nemen. Het hof kreeg weliswaar als opvolgend rechtsherstelrechter sedert 9 maart 1967 de taak van de Raad voor het Rechtsherstel toegewezen, maar naar het oordeel van het hof kan de beslissing van de Staatssecretaris van OCW – die gezien dient te worden als opvolger van de SNK – niet gezien worden als een beslissing van een afdeling van de Raad. Hoger beroep bij de Afdeling Rechtspraak was alleen mogelijk geweest tegen een beslissing van een afdeling van de Raad voor het Rechtsherstel.
- 2) Geïnterpreteerd als een *rechtstreeks tot het hof (als opvolger van de Raad) gericht verzoek om rechtsherstel* van de Göring-transactie achtte het hof zich conform artikel 21 van het Besluit Herstel Rechtsverkeer (E 100) weliswaar bevoegd, maar het hof verklaarde het verzoek niet-ontvankelijk aangezien dit niet tijdig was ingediend, dat wil zeggen niet voor de vervaltermijn uit E100 van 1 juli 1951.¹⁴⁵
- 3) Tenslotte heeft het hof het verzoek tot rechtsherstel aan een marginale inhoudelijke toetsing onderworpen en onderzocht of er aanleiding was voor het verlenen van *ambtshalve rechtsherstel*, waartoe artikel 21 lid 3 van E 100 ook na de datum van 1 juli 1951 de Raad de mogelijkheid bood. Hiervoor zag het hof geen gewichtige redenen, waartoe onder meer het volgende werd overwogen:

19. Het hof neemt daarbij allereerst in aanmerking dat thans bijna 50 jaar zijn verstreken na het moment waarop voor het laatst verzoeken tot rechtsherstel konden worden ingediend.

Voorts is het volgende van belang.

20. Uit de stukken blijkt dat de Vennootschap destijds welbewust en weloverwogen heeft afgezien van het vragen van rechtsherstel terzake van de Göring-transactie. Het hof verwijst hiervoor naar het Memorandum van mr. M. Meyer van 10 november 1949, alsook naar het rapport van mr. A.E.D. von Saher van april 1952 (...)

Goudstikker betoogt nu dat de Vennootschap heeft afgezien van het vragen van rechtsherstel terzake van de Göring-transactie, onder invloed van het standpunt van (de organen van) de Staat, inhoudende dat de Göring-transactie vrijwillig was geschied, en omdat Desirée Goudstikker-Halban is misleid door de toenmalige directeur van de SNK, Dr. A.B. de Vries, met betrekking tot de waarde van de schilderijen die onderdeel uitmaakten van deze transactie.

Naar 's hofs oordeel stond het de Vennootschap vrij om – ongeacht welk standpunt de SNK, het NBI of andere organen van de Staat op enig moment na de oorlog in deze zaak hebben ingenomen – een verzoek tot rechtsherstel bij de Raad in te dienen. De Vennootschap beschikte over deskundige juridisch

¹⁴⁵ Nadat de aanvankelijk genoemde termijn voor het indienen van een verzoek tot rechtsherstel enige keren was verlengd, is deze termijn bij besluit van de Raad voor het Rechtsherstel voor de laatste keer verlengd tot 1 juli 1951 (Stert. no. 251, blz. 5); zie ook artikel 21 lid 1 van KB E 100.

adviseurs die tijdens een eventuele procedure bij de Raad de onvrijwilligheid van de Göring-transactie hadden kunnen bepleiten, doch dit is om de Vennootschap moverende redenen nagelaten. De stelling van Goudstikker dat De Vries Desirée Goudstikker-Halban heeft misleid met betrekking tot de waarde van de schilderijen legt onvoldoende gewicht in de schaal. Mocht daarvan sprake zijn geweest – hetgeen door de Staat wordt betwist – dan had het naar 's hofs oordeel, omdat de SNK (in zekere zin) haar tegenpartij was, op de weg gelegen van de Vennootschap dan wel van haar adviseurs Meyer en Lemberger, om met betrekking tot de waarde van de schilderijen door één of meer onafhankelijke deskundigen (contra-)expertises te laten uitvoeren.

Deze uitspraak van het hof, waarbij de claim van Goudstikker voornamelijk op formele gronden van onbevoegdheid en niet-ontvankelijkheid wordt afgewezen, sluit de mogelijkheden tot teruggave op grond van de rechtsherstelwetgeving (E 100) af. Hoger beroep van deze uitspraak – een uitspraak van de Raad voor het Rechtsherstel – is volgens deze wetgeving niet mogelijk.¹⁴⁶

4.4 Administratiefrechtelijke procedure

Bij brief van 22 april 1998 werd door Goudstikker bij de commissie voor bezwaar van het ministerie van OCW bezwaar aangetekend tegen de beslissing van de Staatssecretaris van OCW van 25 maart 1998. De behandeling van dit bezwaarschrift is aanvankelijk aangehouden in afwachting van de uitspraak van het hof in de rechtsherstelprocedure, hierboven beschreven.

De huidige stand van zaken is – volgens informatie van Goudstikker en het ministerie van OCW – dat deze procedure in onderling overleg is aangehouden in afwachting van de procedure voor de Restitutiecommissie:

De motivering op het administratiefrechtelijk bezwaar is eveneens in gezamenlijk overleg en met goedkeuring van de commissie bezwaarschriften tot op heden aangehouden in verband met de aanbevelingen van de Commissie Ekkart en de instelling van de Restitutiecommissie.¹⁴⁷

4.5 Civiele procedure

Ten derde werd op 24 september 1998 een civiele procedure ingezet bij de Rechtbank Den Haag. Hierbij wordt de veroordeling van de Staat tot teruggave van de 'Goudstikker-collectie' gevorderd.

Na de uitspraak van het hof in de rechtsherstelprocedure werd deze civiele procedure voortgezet, waarna de rechtbank op 10 januari 2001 vonnis wees. De rechtbank achtte zich daarbij *onbevoegd* om van de vordering tot teruggave kennis te nemen. Dit omdat Goudstikker er eerder zelf voor koos zich tot de rechtsherstelrechter te wenden waarmee het rechtsherstelrecht zijn toepassing kreeg (zie hierboven). Krachtens datzelfde rechtsherstelrecht (art. 17 E 100) werd daarmee de weg naar de civiele rechter afgesloten. Een inhoudelijke materiële beslissing heeft de rechtbank hiermee dus niet gegeven.¹⁴⁸

Tegen dit vonnis is door Goudstikker inmiddels hoger beroep aangetekend bij het Gerechtshof Den Haag, ditmaal als gewone appelrechter (rolnummer 01/351). De zaak is bij dagvaarding de dato 8 februari 2001 op 5 april 2001 aangebracht door de Amsterdamse Negotiatie Compagnie N.V. in liquidatie en Marei von Saher-Langenbein.¹⁴⁹ Deze dienden op 6 september 2001 een memorie van grieven in, waarin wordt verzocht tot vernietiging van het vonnis van de rechtbank en tot terugverwijzing voor een materieel inhoudelijke behandeling. In afwachting van de memorie van

¹⁴⁶ Artikel 143 lid 2 van KB E 100.

¹⁴⁷ Pag. 23 van het tot de staatssecretaris van OCW gerichte verzoekschrift van 26 april 2004.

¹⁴⁸ Brief H.C. Grootveld, plv. Landsadvocaat, aan A.P.M. Bersee, directeur Directie Cultureel Erfgoed, ministerie van OCW, 30 september 2004

¹⁴⁹ Audiëntieblad van de civiele terechtzitting van de eerste enkelvoudige kamer van het Gerechtshof te Den Haag van de zaak met rolnummer 01/351, door de RC ontvangen van de civiele griffie Hof Den Haag bij faxbericht van 4 augustus 2004.

antwoord van de kant van de Staat is de zaak naar de ‘slaaprol’ verwezen, waarna het hof – in verband met de termijnen – de zaak op 19 februari 2004 op de rol zette voor ambtshalve royement. Op deze zitting heeft het ministerie van OCW bij monde van de Landsadvocaat aangegeven niet tot royement te willen overgaan en is de zaak wederom aangehouden.

Volgens informatie van Goudstikker en het ministerie van OCW is de stand van zaken van de procedure dat deze in gezamenlijk overleg is aangehouden in verband met de inschakeling van de Restitutiecommissie.¹⁵⁰ De Staat bij monde van de plv. Landsadvocaat voegt daaraan toe:

Bij een voor de erven positieve afloop is het belang aan een voortprocederen komen te ontvallen. In het omgekeerde geval is het de vraag of de erven Goudstikker onder het gesternte van een negatief advies nog wel willen voortprocederen.¹⁵¹

¹⁵⁰ Pag. 23 van de claim, 26 april 2004 en pag. 2 van de brief van de plv. Landadvocaat van 30/9/2004

¹⁵¹ Brief H.C. Grootveld, plv. Landsadvocaat, aan A.P.M. Bersee, directeur Directie Cultureel Erfgoed, ministerie van OCW, 30 september 2004.

V. Individuele kunstvoorwerpen

5.1 Inleiding

Jacques Goudstikker vluchtte op 14 mei 1940 met zijn gezin uit Nederland. In zijn kunsthandel bevonden zich op dat moment circa 1113 geïnventariseerde en genummerde schilderijen en een aanzienlijk aantal ongenummerde schilderijen en prenten.¹⁵² Daarnaast bestond de handelsvoorraad van Oude Goudstikker op 14 mei 1940 (hierna: de ‘oude handelsvoorraad’)¹⁵³ uit genummerde en ongenummerde overige kunstvoorwerpen, zoals beelden en tapijten. Informatie over de kunstvoorwerpen uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker die genummerd waren, had Jacques Goudstikker weergegeven in een zwartleren zakboekje, dat hij tijdens zijn vlucht bij zich droeg. In dit zogenaamde ‘Goudstikkerboekje’ stond derhalve het grootste en belangrijkste deel van de oude handelsvoorraad beschreven.

Gedurende de oorlog werden de kunstwerken uit het Goudstikkerboekje mede op verzoek van de Amerikaanse *Foreign Economic Administration* (hierna: FEA) door de joodse kunsthandelaar Saemy Rosenberg getaxeerd en geclassificeerd. Elk object werd beoordeeld op de waarde en in één van de vier gehanteerde categorieën ingedeeld, te weten ‘Low Value’, ‘Medium value’, ‘Valuable’ of ‘Famous’.¹⁵⁴ Rosenberg en de FEA deelden de 1113 schilderijen als volgt bij deze categorieën in:

<u>Waarde</u>	<u>Aantal schilderijen</u>
Low Value (onder \$ 1000,-)	770
Medium Value (van \$ 1000,- tot \$ 5000,-)	287
Valuable (van \$ 5000,- tot \$ 30.000,-)	51
Famous (boven \$ 30.000,-)	5
Totaal	1113

Bron: ‘Recapitulatie’, Archief Justitie, strafdossier J. Dik jr.

Na de Tweede Wereldoorlog is een groot aantal kunstwerken vanuit Duitsland naar Nederland gerecupereerd. In de ladinglijsten van het *Central Collecting Point* te München zijn enkele honderden schilderijen met herkomst ‘Nieuwe Goudstikker’ weergegeven. Dit betrof gedeeltelijk kunstwerken uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en gedeeltelijk werken die door Nieuwe Goudstikker zelf tijdens de oorlog waren aangekocht en verkocht, met andere woorden: kunstwerken uit de ‘nieuwe handelsvoorraad’.¹⁵⁵ De uit Duitsland teruggevoerde werken kwamen onder beheer van de SNK.

Niet alleen tussen de uit Duitsland gerecupereerde kunstwerken werden kunstvoorwerpen uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker aangetroffen, ook in de gebouwen van Nieuwe Goudstikker aan de Herengracht 458 en 468 bevonden zich na de bevrijding enkele honderden

¹⁵² Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

¹⁵³ Het begrip ‘oude handelsvoorraad’ wordt gebruikt voor de handelsvoorraad van Oude Goudstikker aangeschaft voordat Jacques Goudstikker zijn kunsthandel op 14 mei 1940 onbeheerd achterliet.

¹⁵⁴ ‘Cat. Goudstikker 1939’. National Archives Washington, RG 260, box 449.

¹⁵⁵ Staten houdende opgaven van Nederlandse kunstvoorwerpen die met een transport van het C.C.P. in München naar Nederland zijn vervoerd van 9 oktober 1945 tot en met 1 juli 1946. NA, Fin. SNK 288.

goederen afkomstig uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.¹⁵⁶ Over deze laatstgenoemde groep van kunstwerken voerde Oude Goudstikker na de oorlog jarenlange rechtsherstelonderhandelingen, die uiteindelijk resulteerden in de totstandkoming van de dading van 1 augustus 1952 (zie hoofdstuk 3).

Van de uit Duitsland gerecupereerde werken die na de bevrijding onder beheer kwamen van de SNK, zijn in de periode 1950-1952 minstens 63 voorwerpen oorspronkelijk afkomstig uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker door de staat verkocht, met name via openbare veilingen.¹⁵⁷ Het merendeel van deze verkopen vond plaats voordat de overeenkomst van dading van 1 augustus 1952 tot stand was gekomen.

5.2 Restitutieverzoek Goudstikker

5.2.1 Categorisering geclaimde voorwerpen door Goudstikker

Bij het aan het onderhavige onderzoek ten grondslag liggende restitutieverzoek van 26 april 2004 voegde Goudstikker een lijst van 241 schilderijen.¹⁵⁸ Deze lijst werd bij brieven aan de Restitutiecommissie van 8 januari en 31 juli 2005 en bij brief aan de Staatssecretaris van OCW van 31 juli 2005 geamendeerd tot een lijst van in totaal 267 kunstvoorwerpen.¹⁵⁹ Goudstikker deelt de 267 kunstwerken uit het restitutieverzoek in in de volgende vier categorieën:

- voorwerpen behorend tot de Göring-transactie
- voorwerpen behorend tot de Miedl-transactie
- voorwerpen gekocht door E.J. Ostermann
- voorwerpen behorend tot de categorie diversen¹⁶⁰

Over deze categorisering meldt Goudstikker het volgende:

Wij hebben bij de categorisering van de teruggeclaimde kunstvoorwerpen in beginsel aangeknoopt bij de categorisering die het Bureau Herkomst Gezocht heeft aangebracht.

Daarnaast heeft Goudstikker bij de door haar aangebrachte categorisering voornamelijk gebruik gemaakt van de staten van schilderijen gevoegd bij het accountantsrapport dat J. Elte in 1942 opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker.¹⁶¹

Aan de Göring- en Miedl-transactie kent Goudstikker de volgende omschrijving toe:

Volgens de tekst van de concept overeenkomst van minnelijk rechtsherstel de dato 2 mei 1950 (...) is aan de transacties met Miedl en Göring uitvoering gegeven in die zin dat aan Göring verkocht en

¹⁵⁶ Specificatie der handelsvoorraden in Nederland [van Voorheen Goudstikker N.V., na de bevrijding]; inventarissen percelen Heerengracht 458 (per 26 mei 1945) en 468. NA, NBI 857, 7.

¹⁵⁷ De meeste van deze geveilde schilderijen zijn geveild bij Frederik Muller & Co. in Amsterdam. Data waarop bij Frederik Muller in ieder geval Oude Goudstikkers zijn geveild: 24 november 1950, 19 maart 1951, 3 juli 1951 en 24 november 1952. Daarnaast zijn enkele werken afkomstig uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker geveild bij de veilinghuizen De Marle De S & B en De Zon.

¹⁵⁸ De lijst bestaat uit 242 schilderijen. Echter het schilderij met inventarisnummer NK 2915 is twee keer op deze lijst vermeld.

¹⁵⁹ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005; brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 31 juli 2005; brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van OCW, 31 juli 2005.

¹⁶⁰ Ibidem.

¹⁶¹ Brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005.

geleverd zijn een groot aantal schilderijen, tekeningen, antiquiteiten en andere kunstvoorwerpen, terwijl Miedl achtergebleven kunstvoorwerpen tot zich nam.¹⁶²

Op de achter deze rapportage gevoegde lijst I, getiteld ‘Door verzoekster geclaimde kunstvoorwerpen’ zijn de 267 kunstvoorwerpen waarvan restitutie is verzocht opgesomd. De lijst vermeldt onder meer de kunstenaars, de NK-nummers en de Goudstikker-administratienummers van de geclaimde kunstvoorwerpen. Daarnaast zijn vier andere lijsten als bijlagen bij dit rapport opgenomen. Deze vier lijsten geven een nadere indeling van de 267 geclaimde schilderijen volgens de categorisering die door de Restitutiecommissie is opgesteld op basis van haar onderzoeksresultaten.¹⁶³ Voor de in totaal vijf door de Restitutiecommissie opgestelde lijsten zij verwezen naar de bijlagen achter dit rapport. De door de commissie gemaakte categorisering wordt onder paragraaf 5.2.3 genoemd en uitgewerkt.

5.2.2 Begrip Miedl- en Göring-transactie

De advocaten van Goudstikker hanteren in het restitutieverzoek van Goudstikker de dato 26 april 2004 en in hun aanvullende brieven van 8 januari en 31 juli 2005 de begrippen ‘Miedl-transactie’ en ‘Göring-transactie’. Dezelfde termen werden ook in de naoorlogse schikkingsonderhandelingen tussen de SNK en Oude Goudstikker gehanteerd.

Allereerst dient hier opgemerkt te worden dat een ‘zuivere’ Miedl-transactie en Göring-transactie, waarbij aan Miedl dan wel Göring werd geleverd wat in hun respectievelijke koopovereenkomsten met Oude Goudstikker staat beschreven, niet bestaan. De concrete inhoud van de begrippen ‘Miedl-transactie’ en ‘Göring-transactie’ verschilt in ieder geval op verschillende momenten. Het onderstaande schema maakt duidelijk welke schilderijen het op verschillende momenten *in de praktijk* betrof wanneer de term Miedl-transactie of Göring-transactie gebezigd werd:

JAAR	Miedl	Göring
1940 (volgens de contracten de dato 1 juli en 13 juli 1940 van Oude Goudstikker met resp. Miedl en Göring)	Miedl kocht volgens het contract alle metaschilderijen.	Göring kocht volgens het contract alle kunstvoorwerpen die zich op 26 juni 1940 bij de kunsthandel Goudstikker in Nederland bevonden en in haar eigendom waren, behalve de metaschilderijen. Göring had wel een voorkeursrecht op de metaschilderijen.
1940 (levering)	Miedl verkreeg een groot aantal (maar niet alle) metaschilderijen, alsmede schilderijen en kunstvoorwerpen die volgens contract door Göring waren gekocht, maar die Göring achterliet in Amsterdam en feitelijk werden geleverd aan Miedl.	Göring verkreeg circa 15 metaschilderijen (conform het voorkeursrecht) en enkele honderden schilderijen en kunstvoorwerpen die hij volgens contract verworven had. Göring nam echter niet alle kunstvoorwerpen die hij volgens het contract had aangeschaft mee naar Duitsland, maar hij liet al direct voorwerpen bij Miedl achter.
1952 (dading de dato 1 augustus 1952) en de daaraan voorafgaande rechtsherstelonderhandelingen (gedurende 1947-1952)	Tijdens de rechtsherstelonderhandelingen besloot Oude Goudstikker alleen rechtsherstel aan te vragen over de Miedl-transactie. In de praktijk betroffen de	De kunstwerken die tijdens de rechtsherstelonderhandelingen doorgaans met de term ‘Göring-transactie’ werden aangeduid, betroffen in de praktijk grofweg: alle kunstvoorwerpen uit de

¹⁶² Ibidem.

¹⁶³ Deze resultaten wijken in een enkel geval af van de op www.herkomstgezocht.nl en in deelrapportages gepubliceerde conclusies van Bureau Herkomst Gezocht.

	<p>rechtsherstelonderhandelingen alle kunstvoorwerpen in Nederland die onder het beheer van de beheerders van Nieuwe Goudstikker vielen en uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker afkomstig waren. Hieronder bevonden zich ook goederen die onder de eigenlijke Göring-transactie vielen, maar die Göring had teruggezonden naar Miedl. Meyer zag deze Göring-goederen als vervangende goederen voor de niet meer aanwezige goederen uit de Miedl-levering</p>	<p>oorspronkelijke oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker die na de oorlog uit Duitsland gerecupereerd en onder beheer van de SNK waren gebracht. Hieronder bevonden zich ook schilderijen die in 1940 door Oude Goudstikker aan Miedl geleverd waren en die gedurende de oorlog in de verschillende depots van Nieuwe Goudstikker in Duitsland ondergebracht waren. Thans bevinden deze gerecupereerde 'Oude Goudstikkers' zich voor een groot deel nog in de NK-collectie</p>
--	--	--

Uit het bovenstaande blijkt dat het zeer moeilijk is om ervan uit te gaan dat de theoretische begrippen Miedl- en Göring-transactie in de praktijk synchroon liepen aan de concrete inhoud. Göring en Miedl hebben onderling veelvuldig met schilderijen 'geschoven'. Zo kon het gebeuren dat Désirée von Saher middels de schikking van 1 augustus 1952 – waarmee in principe het rechtsherstel inzake de Miedl-transactie tot stand kwam – voorwerpen terugkreeg die in eerste instantie door Oude Goudstikker aan Göring verkocht en geleverd waren, maar later weer door Göring waren teruggestuurd naar Miedl. Andersom werden er na de oorlog goederen uit Duitsland gerecupereerd – bijvoorbeeld uit de Duitse depots van Nieuwe Goudstikker – die deel uitmaakten van de goederen die aan Miedl waren verkocht en geleverd en die desalniettemin geen onderdeel waren van de terugkoop bij de overeenkomst van 1 augustus 1952. Deze gerecupereerde voorwerpen waren tijdens de schikkingsonderhandelingen onder het beheer van de SNK.

5.2.3 Nadere categorisering geclaimde voorwerpen

Mede met behulp van de onderzoeksgegevens van Bureau Herkomst Gezocht is uitgebreider onderzoek verricht naar de 267 kunstvoorwerpen waarvan door Goudstikker restitutie is verzocht. Als basisdocumenten in het onderzoek werd gebruik gemaakt van de volgende stukken:

- Het 'Goudstikkerboekje': het zakboekje dat Jacques Goudstikker bij zich droeg tijdens zijn vlucht op 14 mei 1940. Hierin is het voornaamste deel van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker beschreven.¹⁶⁴
- Het 'Rapport Elte' / 'Elte-rapport' of 'Elte-lijst': het accountantsrapport dat J. Elte in 1942 opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker op 14 september 1940. Dit rapport geeft voornamelijk via een groot aantal bijlagen inzicht in de uitvoering van de transacties die in juli 1940 tussen Oude Goudstikker en respectievelijk Miedl en Göring zijn gesloten.¹⁶⁵
- Het 'Wolfrat-rapport': het in opdracht van Oude Goudstikker in 1953 door accountantskantoor Wolfrat, Entrop en Van Namen opgestelde rapport inzake de balans per 30 juni 1940 en de administratie in de periode 30 juni 1940 tot 31 december 1945 van Oude Goudstikker.¹⁶⁶
- Het 'Voorraadboek 1940/1941' of 'In- en verkoopboek 1940/1941' van Nieuwe Goudstikker. In dit boek werden de in- en verkopen van Nieuwe Goudstikker gedurende 1940/1941 genoteerd.¹⁶⁷

¹⁶⁴ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38.

¹⁶⁵ J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

¹⁶⁶ Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, 'Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en controle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV' 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

¹⁶⁷ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867.

- De ‘Intern Aangifte Formulieren’: deze formulieren werden na de oorlog door de SNK opgesteld over het gedurende de Tweede Wereldoorlog uit Nederland gevoerde kunstbezit. De formulieren geven onder andere informatie over de verkoper en de koper van individuele kunstwerken.¹⁶⁸

Daarnaast is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van het archief Goudstikker (aanwezig in het Gemeentearchief Amsterdam), het archief van de Stichting Nederlands Kunstbezit (SNK), het archief van het Nederlands Beheers Instituut (NBI) (beide aanwezig in het Nationaal Archief) en gekopieerde overzichtslijsten van gedurende de oorlog naar Duitsland verhandelde kunstwerken uit het Bundesarchiv Koblenz.

Op grond van dit onderzoek is een nadere categorisering van de 267 door Goudstikker geclaimde voorwerpen opgesteld. Daarbij is de (feitelijke) *levering* van de kunstwerken door Oude Goudstikker aan respectievelijk Alois Miedl en Hermann Göring door de Restitutiecommissie als uitgangspunt genomen. Zoals hiervoor meermalen aan de orde is gekomen, loopt de indeling op basis van het onderscheid tussen de levering aan Miedl c.q. aan Göring niet synchroon met de indeling op basis van de respectievelijke koopovereenkomsten uit 1940. Volgens de verkoopovereenkomsten kocht Miedl immers enkel metaschilderijen, terwijl Göring *alle* kunstvoorwerpen kocht met uitzondering van de metaschilderijen – terwijl hij op de metaschilderijen wel een voorkeursrecht kon uitoefenen wanneer hij deze *toch* wilde kopen.

Uiteindelijk is aan deze verkoopovereenkomsten op geheel andere wijze uitvoering gegeven dan beschreven staat in de bepalingen van de overeenkomsten. Göring liet vele schilderijen die hij gekocht had in Amsterdam achter, waardoor Miedl – en niet Göring – deze feitelijk geleverd kreeg van Oude Goudstikker. Daarnaast kreeg Göring vele schilderijen die hij gekocht had daadwerkelijk geleverd, maar stuurde hij een deel daarvan later weer terug naar Miedl. Het eerst omschreven voorbeeld betreft schilderijen uit de ‘Miedl-levering’, terwijl het tweede voorbeeld betrekking heeft op kunstwerken uit de ‘Göring-levering’, ook al zijn de betreffende kunstvoorwerpen later bij Miedl terechtgekomen.

Op basis van het onderzoek en het hiervoor uiteengezette, heeft de Restitutiecommissie de volgende categorisering aangebracht in de 267 geclaimde schilderijen:

Categorie	Omschrijving
1	Kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker feitelijk aan Göring heeft geleverd
2	Kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker feitelijk aan Miedl heeft geleverd
3	Kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker heeft verkocht en geleverd aan een andere koper dan Göring of Miedl (de zogenaamde ‘Ostermann-schilderijen’)
4	Kunstwerken die geen eigendom waren van Oude Goudstikker

¹⁶⁸ ‘Intern Aangifte Formulieren’. NA, SNK diverse inventarisnummers.

Subcategorieën

In deze vier categorieën zijn de volgende subcategorieën begrepen:

Categorie	Omschrijving
1	Kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker feitelijk aan Göring heeft geleverd
	A Metaschilderijen die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker feitelijk aan Göring heeft geleverd
2	Kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker feitelijk aan Miedl heeft geleverd
	A Metaschilderijen die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker feitelijk aan Miedl heeft geleverd
3	Kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die Oude Goudstikker heeft verkocht en geleverd aan een andere koper dan Göring of Miedl (de zogenaamde ‘Ostermann-schilderijen’)
4	Kunstwerken die geen eigendom waren van Oude Goudstikker
	A CB-kunstwerken: kunstwerken die op 14 mei 1940 als commissie- / consignatieschilderij opgenomen waren in de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker, maar die geen eigendom waren van Oude Goudstikker

Hieronder volgt een nadere uitleg van deze indeling per categorie:

Categorie 1: Göring-levering

De onder categorie 1 ingedeelde kunstwerken maakten deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Göring kocht deze voorwerpen volgens de koopovereenkomst met Oude Goudstikker op 13 juli 1940 en kreeg deze vervolgens door Oude Goudstikker geleverd. De individuele kunstwerken uit categorie 1 zijn in deze rapportage niet nader beschreven, met uitzondering van de metaschilderijen, die als categorie 1A begrepen zijn in categorie 1 (zie hieronder).

Categorie 2: Miedl-levering

Categorie 2 betreft enerzijds kunstwerken die deel uitmaakten van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en die volgens de overeenkomst van koop en verkoop op 13 juli 1940 door Göring werden aangekocht, maar door hem werden achtergelaten in Amsterdam. Daarnaast betreft categorie 2 de onder categorie 2A nader ingedeelde metaschilderijen die Miedl kocht volgens de

eigen koopovereenkomst met Oude Goudstikker en die hij ook daadwerkelijk geleverd kreeg. De individuele kunstwerken uit categorie 2 zijn in deze rapportage niet nader beschreven, behoudens de metaschilderijen, die als categorie 2A begrepen zijn in categorie 2 (zie hieronder).

Categorie 1A en 2A: metaschilderijen uit Göring- en Miedl-levering

21 schilderijen uit de claim van Goudstikker vallen onder de categorieën 1A en 2A, te weten de metaschilderijen die aan respectievelijk Göring en Miedl zijn geleverd. De term ‘metaschilderij’ houdt in dat Oude Goudstikker het betreffende schilderij in gedeeld eigendom had met derden. De metaschilderijen uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker waren bestemd voor de verkoop. Over de rechtsverhouding tussen de ‘metisten’ (mede-eigenaren) en Oude Goudstikker schreef Max Meyer – advocaat van Oude Goudstikker – na de oorlog tijdens de rechtsherstelonderhandelingen het volgende:

De Kunsthandel was en is tegenover haar metisten niet verplicht de inkoopwaarde hunner aandelen uit te betalen. De Kunsthandel is tegenover hen alleen verplicht zijn beste krachten aan te wenden een zo hoog mogelijke opbrengst in geval van verkoop te bereiken en de meta's in het algemeen niet onder de inkoopprijs te verkopen tenzij met toestemming van de metisten.¹⁶⁹

De metaschilderijen uit het huidige restitutieverzoek van Goudstikker waren tijdens de rechtsherstelonderhandelingen tussen Oude Goudstikker, de beheerders van Nieuwe Goudstikker (namens het NBI) en de SNK voor een groot deel reeds gerecupereerd en onder beheer gebracht van de SNK. Tot in een ver stadium van de genoemde rechtsherstelonderhandelingen maakten deze metaschilderijen onder de SNK daadwerkelijk *deel* uit van de onderhandelingen (zie hoofdstuk 3). In de eerste conceptovereenkomsten was er sprake van dat de werken teruggekocht zouden worden door Oude Goudstikker. Uiteindelijk zijn de metavoorwerpen onder de SNK in de schikking van 1952 niet aan Oude Goudstikker gerestitueerd, zodat zij vandaag de dag nog deel uitmaken van de NK-collectie.

De onder categorie 1A ingedeelde metaschilderijen betreffen de metaschilderijen die in 1940 gekocht en verworven werden door Hermann Göring. Göring maakte daarbij gebruik van het in zijn koopcontract met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op de metaschilderijen.¹⁷⁰ De metaschilderijen die niet door Göring werden uitgekozen, werden gekocht en verworven door Alois Miedl, die de werken vervolgens op 14 september 1940 inbracht in zijn kunsthandel Nieuwe Goudstikker. Enkele van de aan Miedl geleverde metaschilderijen bevinden zich thans nog in de NK-collectie en maken deel uit van de huidige claim. Deze metaschilderijen geleverd aan Miedl zijn ingedeeld onder categorie 2A.

De individuele metaschilderijen uit het restitutieverzoek komen in paragraaf 5.3.1 aan de orde. Daarbij is aandacht besteed aan het al dan niet betalen door Göring of Nieuwe Goudstikker / Miedl van de mede-eigenaren (‘metisten’) voor hun aandeel. Uit het onderzoek van de Restitutiecommissie blijkt dat in sommige gevallen rechtstreeks betaling aan de metisten naar de waarde van hun aandelen heeft plaatsgevonden door het *Statsamt Göring* of – bij een aankoop door Nieuwe Goudstikker – door Nieuwe Goudstikker. Daarnaast vond in het geval van ‘vijandelijke onderdanen’ (joodse handelaren of inwoners van vijandelijke nationaliteiten) soms betaling door Göring plaats aan door de bezetter opgerichte instellingen voor het beheer over vijandelijke vermogens. Voor wat betreft de laatste betalingen is het zeer onduidelijk of de koopsom (volledig) ter beschikking van de metisten is gekomen. Bij alle metaschilderijen die in paragraaf 5.3.1 individueel behandeld worden, is onduidelijk gebleven of de verkoop van deze metaschilderijen door Oude Goudstikker (aan Göring of Miedl) inhield dat de metisten akkoord gingen met de verkoop.

¹⁶⁹ Brief Max Meijer aan de SNK, 9 december 1949. NA, Fin. SNK 188, 1949.

¹⁷⁰ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

Categorie 3: levering aan andere koper ('Ostermann-schilderijen')

Categorie 3 heeft betrekking op de twaalfdelige serie schilderijen die door bemiddeling van Ernst Johannes Ostermann tussen 14 mei en 15 augustus 1940 door de Duitser W. Lüppts werd aangekocht uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Paragraaf 5.3.2 gaat uitgebreider in op deze transactie.

Categorie 4: geen eigendom Oude Goudstikker

De vierde categorie bevat de kunstwerken die op 14 mei 1940 met zekerheid of naar alle waarschijnlijkheid geen eigendom waren van Oude Goudstikker, maar waarvan door Goudstikker wel restitutie is verzocht. Paragraaf 5.3.3 gaat in op alle individuele werken die onder deze categorie vallen, behoudens de consignatie- / commissieschilderijen, die onder categorie 4A aan de orde komen (zie hieronder).

Categorie 4A: consignatie- / commissieschilderijen

Onder categorie 4A zijn kunstwerken opgenomen die in de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker geregistreerd stonden onder een zogenaamd 'CB-nummer'. Een dergelijk CB-nummer gaf doorgaans aan dat Oude Goudstikker het betreffende object in consignatie / commissie voor een derde en *niet zelf in eigendom* had. In totaal zijn drie schilderijen uit het restitutieverzoek van Goudstikker aan te merken als consignatie- / commissieschilderijen, te weten NK 1778, NK 2010 en NK 2173. Paragraaf 5.3.4 geeft een beschrijving van deze drie schilderijen uit categorie 4A.

Bovenvermelde categorieën zijn verwerkt in de lijsten I tot en met V die achter dit rapport gevoegd zijn (zie de bijlagen achter dit rapport). Lijst I bevat een overzicht van alle door Goudstikker geclaimde werken, waarna lijst II een overzicht geeft van de werken die op 14 mei 1940 geen eigendom waren van Oude Goudstikker. Lijst III is opgedeeld in twee delen: lijst III-A bevat de schilderijen die door Oude Goudstikker in 1940 aan Miedl zijn geleverd, terwijl lijst III-B de aan Göring geleverde kunstwerken opsomt. Lijst IV geeft vervolgens een overzicht van de metaschilderijen uit het restitutieverzoek (de metaschilderijen zijn tevens vermeld in de lijsten III-A en III-B), terwijl lijst V een overzicht geeft van de twaalf 'Ostermann-schilderijen'.

5.3 Individuele kunstvoorwerpen uit de categorieën 1A / 2A, 3, 4 en 4A.

5.3.1 Categorie 1A / 2A: metaschilderijen geleverd aan respectievelijk Göring en Miedl

NK 1474: I. van Ostade, Interieur van een stal met drie spelende kinderen

In het Goudstikkerboekje is dit schilderij vermeld onder nummer CB 675. Wanneer de letters 'CB' worden weergegeven vóór een zogenaamd Goudstikkernummer duidt dit doorgaans op het feit dat Oude Goudstikker het bewuste object in consignatie / commissie had van een derde. Inderdaad heeft Jacques Goudstikker in zijn zakboekje bij dit schilderij van Van Ostade de woorden '*in commissie van R. [I. Rosenbaum N.V., RC]*' genoteerd.¹⁷¹

Desalniettemin was van consignatie geen sprake. Het accountantsrapport dat J. Elte opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker in september 1940 meldt het volgende:

*Blijkens correspondentie met, en/of facturen van de firma's Rosenbaum (...) werd van de volgende schilderijen het niet aan de N.V. Goudstikker in eigendom toebehoorende deel overgenomen.*¹⁷²

Bij de opsomming die volgt, staan verschillende metaschilderijen vermeld. Tussen deze lijst is het schilderij van Van Ostade weergegeven. Hieruit volgt dat Oude Goudstikker op 14 mei 1940 samen met de Amsterdamse kunsthandel I. Rosenbaum N.V. eigenaar was van dit schilderij. Blijkens het 'Voorraadboek 1940/1941' van Nieuwe Goudstikker – waarin de medewerkers van Miedl een

¹⁷¹ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38.

¹⁷² J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr.', te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

groot deel van de in- en verkopen registreerden – waren beide kunsthandels voor een half deel eigenaar van het werk. Evenals het Elte-rapport geeft het voorraadboek aan dat Nieuwe Goudstikker het aandeel van kunsthandel Rosenbaum kocht. Nieuwe Goudstikker betaalde op 13 augustus 1940 voor het aandeel van Rosenbaum NLG 1500,-, zodat de inkoopwaarde in het voorraadboek op NLG 3000,- (twee maal het halve aandeel) kwam te staan. Onder nummer 5713 werd het schilderij daarmee onderdeel van de (nieuwe) handelsvoorraad van Nieuwe Goudstikker.¹⁷³ Ruim twee maanden later, op 15 oktober 1940 verkocht Nieuwe Goudstikker het object voor NLG 8000,- aan dr. E. Gritzbach te Berlijn, één van de kunstinkopers van Göring.¹⁷⁴

NK 1533: G. van Hees, Duinlandschap met boerderijen

Het schilderij van Van Hees is onder nummer 2337 vermeld in het Goudstikkerboekje. Als extra informatie bij het schilderij zijn als mede-eigenaren ‘Mensing’ en ‘Mr. Beets’ vermeld, beiden voor 1/3 aandeel.¹⁷⁵ Het kunstwerk maakte derhalve als metaschilderij deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. In het Goudstikkerboekje staat genoteerd dat het schilderij is afgebeeld en beschreven in de 31^e jaargang van *Oud Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, enz.* in het jaar 1913.¹⁷⁶ Op basis van de in *Oud Holland* afgedrukte reproductie en de in deze publicatie beschreven afmetingen van het schilderij is te concluderen dat de Van Hees met het Goudstikkernummer 2337 inderdaad het latere NK-schilderij met het nummer 1533 betreft.

Deze vaststelling is van belang, aangezien het schilderij in 1940 in zijn geheel door Nieuwe Goudstikker is aangekocht en in de administratie van Nieuwe Goudstikker onder twee verschillende ‘Nieuwe Goudstikkernummers’ is opgenomen, namelijk nummer 5623 en 5718.¹⁷⁷ Reden hiervoor is hoogstwaarschijnlijk een onduidelijk geheel van het rechtzetten van fouten die mogelijkwerwijs in de administratie van Nieuwe Goudstikker waren geslopen.¹⁷⁸

Het Intern Aangifte Formulier dat op 6 juni 1946 voor NK 1533 door de SNK opgesteld werd, vermeldt als oorspronkelijke eigenaar en verkoper Nieuwe Goudstikker. Blijkens het formulier, alsook het voorraadboek van Nieuwe Goudstikker, verkocht Nieuwe Goudstikker het schilderij gedurende de oorlog aan de Reichskanzlei te Berlijn.¹⁷⁹

NK 1592: I. van Ostade, Interieur van een stal met twee boeren en een koe

In het zakboekje van Jacques Goudstikker is het schilderij van Van Ostade onder nummer 1083 opgenomen.¹⁸⁰ Het boekje vermeldt dat Oude Goudstikker eigenaar was van een half aandeel van het kunstwerk. Het andere aandeel was in bezit van kunsthandel Houthakker te Amsterdam.¹⁸¹ Uit het accountantsrapport dat J. Elte in 1942 opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker in september 1940 blijkt het volgende:

*Blijkens correspondentie met, en/of facturen van de firma's (...) Hakker [dat is Houthakker, RC] (...) werd van de volgende schilderijen het niet aan de N.V. Goudstikker in eigendom toebehoorende deel overgenomen.*¹⁸²

¹⁷³ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

¹⁷⁴ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867. Zie ook het ‘Intern Aangifte Formulier’. NA, SNK 432.

¹⁷⁵ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38.

¹⁷⁶ A. Bredius en H.E. van Gelder ed., *Oud Holland. Nieuwe bijdragen voor de geschiedenis der Nederlandsche kunst, letterkunde, nijverheid, enz.* 31^e jaargang, 1913.

¹⁷⁷ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867. Zie ook: J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940’, Juni 1942, pag. 18 en 24. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

¹⁷⁸ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

¹⁷⁹ ‘Intern Aangifte Formulier’. NA, SNK 767; ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

¹⁸⁰ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38.

¹⁸¹ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867; ‘Meta-schilderijen per overname-datum van de N.V.’ z.d. NA, NBI 863.1.

In de lijst die volgt, is het schilderij van Van Ostade met Goudstikkernummer 1083 weergegeven. Hieruit valt te concluderen dat Nieuwe Goudstikker het schilderij van Oude Goudstikker en de metist Houthakker aankocht voor de nieuwe handelsvoorraad. Blijkens gegevens uit het in- en verkoopboek van Nieuwe Goudstikker vond de transactie tussen Nieuwe Goudstikker en Houthakker plaats op 13 augustus 1940. In de nieuwe handelsvoorraad van Nieuwe Goudstikker werd de Van Ostade opgenomen onder administratienummer 5704.¹⁸³ Nog voordat de transactie tussen Nieuwe Goudstikker en Houthakker had plaatsgevonden, had Nieuwe Goudstikker het object op 24 juli 1940 reeds verkocht aan prof. Hoffmann te Berlijn, één van de naaste medewerkers van Adolf Hitler en een belangrijk inkoper voor diens kunstcollectie.¹⁸⁴

NK 2915: Meester van de Cappella Medici Polyptiek, St. Nicolaas van Bari

In het Goudstikkerboekje is het schilderij *St. Nicolaas van Bari* beschreven onder Goudstikkernummer 3139. Bij deze beschrijving is vermeld dat een half aandeel van het schilderij toebehoorde aan 'R.', hetgeen duidt op kunsthandel I. Rosenbaum N.V. te Amsterdam.¹⁸⁵

Uit het accountantsrapport dat J. Elte opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker in september 1940 blijkt het volgende:

*Blijkens correspondentie met, en/of facturen van de firma's Rosenbaum (...) werd van de volgende schilderijen het niet aan de N.V. Goudstikker in eigendom toebehoorende deel overgenomen.*¹⁸⁶

Bij de opsomming die onder dit citaat in het Elte-rapport volgt, is de *St. Nicolaas van Bari* weergegeven. Hieruit is te concluderen dat Nieuwe Goudstikker NK 2915 van Oude Goudstikker en kunsthandel Rosenbaum aankocht voor de nieuwe handelsvoorraad. Blijkens gegevens uit het in- en verkoopboek van Nieuwe Goudstikker vond de transactie tussen Nieuwe Goudstikker en Rosenbaum plaats op 13 augustus 1940. In de nieuwe handelsvoorraad van Nieuwe Goudstikker werd het schilderij opgenomen onder administratienummer 5711 met een inkoopprijs van NLG 522,50 (de waarde van beide aandelen).¹⁸⁷ Blijkens de administratie van Nieuwe Goudstikker is het nummer 5711 in een later stadium om onbekende redenen doorgestreept en heeft het schilderij een nieuw administratienummer gekregen, namelijk 6380.¹⁸⁸

Blijkens een door de SNK op 4 maart 1946 opgesteld Intern Aangifte Formulier is de *St. Nicolaas van Bari* tijdens de oorlog door Nieuwe Goudstikker verkocht aan de 'Deutsche Landvolk Bank'.¹⁸⁹ Dit gegeven wordt bevestigd door inventarislijsten van naar Duitsland verkochte kunst die na de oorlog in Koblenz werden opgesteld. Volgens deze 'Koblenzlijsten' werd het schilderij '*von Goudstikker (Inv.Nr. 6380) an Depot Deutsche Landvolkbank, Berlin in Lenggries*' verkocht.¹⁹⁰

¹⁸² 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942, pag. 24. NA, NBI 021080.

¹⁸³ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38.

¹⁸⁶ 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942, pag. 24. NA, NBI 021080.

¹⁸⁷ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867.

¹⁸⁸ Goudstikker-Miedl administratiekaart. Archief (excerpten) kunsthandel J. Goudstikker, Rijksbureau van Kunsthistorische Documentatie.

¹⁸⁹ 'Intern Aangifte Formulier'. NA, SNK 766.

¹⁹⁰ Bundesarchiv Koblenz B 323 574. Zie ook het dossier Deutsche Landvolkbank in het SNK-archief. NA, SNK 243.

NK 3260: J. van Noordt, Nimfen en saters

Het schilderij *Nimfen en saters* is onder nummer 2892 vermeld in het zakboekje van Jacques Goudstikker. Als mede-eigenaar noemt het Goudstikkerboekje de Amsterdamse kunsthandel I. Rosenbaum N.V. Beide kunsthandels hadden een half aandeel van het werk in hun bezit.¹⁹¹

Uit het accountantsrapport dat J. Elte in 1942 opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker in september 1940, alsmede uit het 'Voorraadboek 1940/1941' van Nieuwe Goudstikker blijkt dat Nieuwe Goudstikker het aandeel van Rosenbaum in het schilderij van Van Noordt op 13 augustus 1940 aankocht. Onder nummer 5706 maakte het kunstwerk vanaf dat moment op papier onderdeel uit van de nieuwe handelsvoorraad. De inkoopwaarde van het volledige schilderij bedroeg NLG 764,-¹⁹²

Bij de vermelding van het schilderij van Van Noordt in het voorraadboek van Nieuwe Goudstikker is onder het kopje 'Verkopen' met potlood geschreven 'zending 28/6 Berlijn'.¹⁹³ Daarnaast is het schilderij vermeld op een in het NBI-archief aangetroffen lijst van kunsthandel Nieuwe Goudstikker, getiteld '1ste zending Berlijn 29. Juni 1940'.¹⁹⁴ Hieruit valt op te maken dat het werk enkele maanden voordat het halve aandeel van kunsthandel Rosenbaum gekocht werd reeds naar Berlijn gezonden was. Deze zending van 28 of 29 juni 1940 naar Berlijn betrof schilderijen uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker die werden geleverd aan Hermann Göring. Göring had deze werken in eerste instantie uitgekozen voor zijn kunstcollectie. Een groot deel van de schilderijen uit deze eerste zending heeft Göring inderdaad aan zijn collectie toegevoegd, maar een kleiner deel uit de levering wilde hij bij nader inzien niet behouden voor zijn kunstverzameling. NK 3260 is een schilderij dat Göring bij nader inzien niet wilde behouden. Het werk is via deze omweg door Nieuwe Goudstikker verkregen¹⁹⁵ en waarschijnlijk in één van Miedls depots in Duitsland opgeslagen. Na de oorlog is het kunstwerk naar Nederland gerecupereerd en kwam het onder beheer van de SNK.

NK 3263: Atelier van B. Bruyn I, Portret van een man en NK 3267: Atelier van B. Bruyn I, Portret van een vrouw

In het Goudstikkerboekje zijn de twee portretten van het atelier van B. Bruyn I (in het Goudstikkerboekje nog toegeschreven aan B. Bruyn I zelf) opgenomen onder de nummers 2618 en 2619. Beide schilderijen waren metaschilderijen en maakten onderdeel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Als mede-eigenaar van de twee schilderijen noemt het Goudstikkerboekje 'Duits', waarmee gerefereerd werd aan kunsthandel Duits uit Londen.¹⁹⁶

Blijkens het Elte-rapport kocht Göring in 1940 de halve aandelen in de schilderijen die in bezit waren van Oude Goudstikker, waarbij hij gebruik maakte van het in zijn koopcontract met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.¹⁹⁷ Ook de Interne Aangifte Formulieren die de SNK in 1946 van beide schilderijen opstelde, noemen Göring als koper 'between 1 July – 13 September 1940'.¹⁹⁸

Na de oorlog stelde het Amerikaanse leger een uitgebreid rapport op over de kunstcollectie van Hermann Göring, waarin onder andere beschreven werd hoe Göring te werk ging bij het

¹⁹¹ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38.

¹⁹² 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942, pag. 24. NA, NBI 021080; 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867.

¹⁹³ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867.

¹⁹⁴ Lijst '1ste zending Berlijn 29. Juni 1940', NA, NBI 863.1.

¹⁹⁵ Bijlage XVI bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

¹⁹⁶ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38.

¹⁹⁷ Bijlage III van J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

¹⁹⁸ 'Intern Aangifte Formulier'. NA, SNK 766 en 553.

verwerven van zijn verzameling. Dit zogenaamde ‘Göring-rapport’ bevat een paragraaf over de metaschilderijen die Göring van Oude Goudstikker kocht. Bij de twee portretten van het atelier van Bruyn I worden de volgende gegevens vermeld:

Voor de helft eigendom van Galerie MATHIESEN, Berlijn. Waarde fl. 6.670. Direct betaald door het “GOERING Stabsamt” met een cheque voor 30.000 RM gedateerd 16 September 1942.

Aant.: Volgens de origineele Goudstikker catalogus was de DUIJS Gallery in Londen voor de helft eigenaar van dit schilderij. De betaling aan MATHIESEN kan misschien als volgt verklaard worden: ZATZENSTEIN, die vroeger aan het hoofd stond van de MATHIESEN Gallery, week voor de Jodenvervolgving naar Londen uit. Het is mogelijk, dat hij met DUIJS een regeling trof, volgens welke de vertegenwoordigers, Heins MANSFELD en Fraulein MOELIE, die hij in Berlijn had achtergelaten, deze schuld zouden innen.¹⁹⁹

In het ‘Voorraadboek 1940/1941’ van Nieuwe Goudstikker wordt bij de lijst ‘Schilderijen in meta met derden’ eveneens gerefereerd aan Matthiesen. De naam van Duits stond aanvankelijk in dit voorraadboek als mede-eigenaar van beide schilderijen van Bruyn I vermeld, maar is in een later stadium doorgehaald en vervangen door de naam van Matthiesen. Welk rol Matthiesen precies gespeeld heeft met betrekking tot de metaschilderijen van Bruyn I is niet duidelijk. De suggestie hieromtrent uit het Göring-rapport is niet te verifiëren met het beschikbare archiefmateriaal. Daarnaast is het op basis van het hierboven weergegeven citaat uit het Göring-rapport moeilijk om met zekerheid te stellen dat de mede-eigenaar van beide schilderijen – Duits of Matthiesen – betaald is voor zijn aandeel in het kunstwerk. Nadere gegevens betreffende een eventuele betaling aan Duits of Matthiesen zijn in de archieven van de SNK en het NBI niet aangetroffen.

NK 3270: B. Bruyn I, Portret van een man

Het schilderij *Portret van een man* is onder nummer 2539 vermeld in het zakboekje van Jacques Goudstikker. Als mede-eigenaar van het schilderij noemt het Goudstikkerboekje de Amsterdamse kunsthandel I. Rosenbaum N.V. Beide kunsthandels hadden een half aandeel van het werk in hun bezit.²⁰⁰

Uit het accountantsrapport dat J. Elte in 1942 opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker in september 1940, alsmede uit het ‘Voorraadboek 1940/1941’ van Nieuwe Goudstikker blijkt dat Nieuwe Goudstikker het aandeel van Rosenbaum in het schilderij van B. Bruyn I op 13 augustus 1940 aankocht. Onder nummer 5708 maakte het kunstwerk vanaf dat moment op papier onderdeel uit van de nieuwe handelsvoorraad. De inkoopwaarde van het volledige schilderij bedroeg NLG 400,-²⁰¹

Bij de vermelding van het schilderij van Bruyn I in het voorraadboek van Nieuwe Goudstikker is onder het kopje ‘Verkopen’ met potlood geschreven ‘zending 28/6 Berlijn’.²⁰² Daarnaast is het schilderij vermeld op een in het NBI-archief aangetroffen lijst van kunsthandel Nieuwe Goudstikker, getiteld ‘1ste zending Berlijn 29. Juni 1940’.²⁰³ Hieruit valt op te maken dat het werk enkele maanden voordat het halve aandeel van kunsthandel Rosenbaum gekocht werd reeds naar Berlijn gezonden was. Deze zending van 28 of 29 juni 1940 naar Berlijn betrof schilderijen uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker die werden geleverd aan Hermann Göring. Göring had deze werken in eerste instantie uitgekozen voor zijn kunstcollectie. Een groot deel van de schilderijen uit deze eerste zending heeft Göring inderdaad aan zijn collectie toegevoegd, maar een kleiner deel uit de levering wilde hij bij nader inzien niet behouden voor zijn

¹⁹⁹ Office of Strategic Services and Looting Investigation, Unit A.P.O. 413 US Army, ‘The Goering Collection’, 15 september 1945. National Archives Washington RG 260, box 450. Zie voor delen hieruit (in het Nederlands vertaald): NA, SNK 714, Göring.

²⁰⁰ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38.

²⁰¹ ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942, pag. 24. NA, NBI 021080; ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²⁰² ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²⁰³ Lijst ‘1ste zending Berlijn 29. Juni 1940’, NA, NBI 863.1.

kunstverzameling. NK 3270 is aanvankelijk door Göring behouden, maar in 1943 weer bij Miedl teruggekomen via de ‘Vermeer-ruil’²⁰⁴ en waarschijnlijk in één van Miedls depots in Duitsland opgeslagen. Na de oorlog is het kunstwerk naar Nederland gerecupereerd en kwam het onder beheer van de SNK.

NK 3271: R. Frueauf II, De legende van de vier gekroonde martelaren

Het schilderij *De legende van de vier gekroonde martelaren* is onder nummer 3141 vermeld in het zakboekje van Jacques Goudstikker. Als mede-eigenaar noemt het Goudstikkerboekje de Amsterdamse kunsthandel I. Rosenbaum N.V. Beide kunsthandels hadden een half aandeel van het werk in hun bezit.²⁰⁵

Uit het accountantsrapport dat J. Elte in 1942 opstelde inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker in september 1940, alsmede uit het ‘Voorraadboek 1940/1941’ van Nieuwe Goudstikker blijkt dat Nieuwe Goudstikker het aandeel van Rosenbaum in het schilderij van R. Frueauf II op 13 augustus 1940 aankocht. Onder nummer 5710 maakte het kunstwerk vanaf dat moment op papier onderdeel uit van de nieuwe handelsvoorraad. De inkoopwaarde van het volledige schilderij bedroeg NLG 1650,-²⁰⁶

Bij de vermelding van het schilderij van Frueauf II in het voorraadboek van Nieuwe Goudstikker is onder het kopje ‘Verkopen’ met potlood geschreven ‘zending 28/6 Berlijn’.²⁰⁷ Daarnaast is het schilderij vermeld op een in het NBI-archief aangetroffen lijst van kunsthandel Nieuwe Goudstikker, getiteld ‘1ste zending Berlijn 29. Juni 1940’.²⁰⁸ Hieruit valt op te maken dat het werk enkele maanden voordat het halve aandeel van kunsthandel Rosenbaum gekocht werd reeds naar Berlijn gezonden was. Deze zending van 28 of 29 juni 1940 naar Berlijn betrof schilderijen uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker die werden geleverd aan Hermann Göring. Göring had deze werken in eerste instantie uitgekozen voor zijn kunstcollectie. Een groot deel van de schilderijen uit deze eerste zending heeft Göring inderdaad aan zijn collectie toegevoegd, maar een kleiner deel uit de levering wilde hij bij nader inzien niet behouden voor zijn kunstverzameling. NK 3271 is een schilderij dat Göring uiteindelijk hoogstwaarschijnlijk heeft behouden, maar dit is niet met zekerheid vast te stellen.²⁰⁹

NK 3272: Kopie naar H. Memling, Engel met een harp en NK 3273: Kopie naar H. Memling, Engel met een luit

In het Goudstikkerboekje zijn de kopieën naar Memling opgenomen onder de nummers 2446 en 2447. Beide schilderijen waren metaschilderijen en maakten onderdeel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Als mede-eigenaar van de twee schilderijen noemt het Goudstikkerboekje ‘L. Blumenreich’.²¹⁰

Blijkens het Elte-rapport kocht Göring in 1940 de halve aandelen van de twee schilderijen naar Memling die in bezit waren van Oude Goudstikker, waarbij hij gebruik maakte van het in zijn

²⁰⁴ ‘Vermeer Exchange’, z.d. Attachment 63, no. 4. National Archives Washington, RG 260, box 436.

²⁰⁵ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38.

²⁰⁶ ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942, pag. 24. NA, NBI 021080; ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²⁰⁷ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²⁰⁸ Lijst ‘1ste zending Berlijn 29. Juni 1940’, NA, NBI 863.1.

²⁰⁹ Het ‘Intern Aangifte Formulier’ NA, SNK 553 noemt Göring ‘probably’ als koper, maar gegevens uit het Elte-rapport zouden deze conclusie kunnen tegenspreken. Zie bijlage XVI bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

²¹⁰ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

koopcontract met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²¹¹ Ook de Interne Aangifte Formulieren die de SNK in november 1946 van beide schilderijen opstelde, noemen Göring als koper.²¹²

Na de oorlog stelde het Amerikaanse leger een uitgebreid rapport op over de kunstcollectie van Hermann Göring, waarin onder andere beschreven werd hoe Göring te werk ging bij het verwerven van deze verzameling. Dit zogenaamde ‘Göring-rapport’ bevat een paragraaf over de metaschilderijen Göring van Oude Goudstikker kocht. Bij de twee schilderijen naar Memling worden de volgende gegevens vermeld:

Voor de helft eigendom van Frau SOTCHEK BLUMENREICH, California, U.S.A. Waarde fl. 30.000.

Frau BLUMENREICH, de weduwe van een Berlijnsche Jood, werd eerst beschouwd als een geval van vijandelijk bezit; later vond men echter uit, dat ze een Arier was en in Berlijn woonde en dus werd zij direct door het “STABSAMT” betaald met een cheque op Handelstrust West, Amsterdam, 17 juli 1943.

De schilderijen, oorspronkelijk aan beide zijden van 2 paneelen geschilderd, werden door GOERING in vier deelen gescheiden. Twee ervan werden vervolgens gestolen van de 101ste opslagplaats van vliegtuigonderdelen in Unterstein.²¹³

Het lijkt op basis van dit citaat uit het Göring-rapport zeer waarschijnlijk dat de mede-eigenaresse van de beide kopieën naar Memling volledig betaald is voor haar aandeel in de kunstwerken. Andere gegevens over een eventuele betaling zijn in de archieven van de SNK en het NBI niet aangetroffen.

NK 3380: Vervalsing van N. Maes, Stilleven met bloemkolen

Het stilleven van Maes is in het Goudstikkerboekje weergegeven onder nummer 2030. Als extra informatie is vermeld dat het kunstwerk voor een half deel in bezit was van J. Böhler, een kunsthandelaar te München.²¹⁴ Blijkens het Elte-rapport werd het halve aandeel van Oude Goudstikker in het schilderij in 1940 verkocht aan Göring, waarbij de laatste gebruik maakte van het in zijn overeenkomst met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²¹⁵

Uit het reeds genoemde ‘Göring-rapport’ blijkt dat de inkoopwaarde van het volledige schilderij NLG 2000,- bedroeg. Volgens dit Göring-rapport zijn geen bewijzen in Görings administratie aangetroffen die duiden op betaling van het aandeel ter waarde van NLG 1000,- dat kunsthandel Böhler in het schilderij had.²¹⁶ Op een naoorlogse NBI-lijst van Duitse personen die tijdens de oorlog actief waren op de Nederlandse kunstmarkt is vermeld dat Böhler tijdens de oorlog naar Nederland kwam om met Miedl te spreken over de schilderijen die zijn kunsthandel

²¹¹ Bijlage III van J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940’, Juni 1942, pag. 57. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²¹² ‘Intern Aangifte Formulier’. NA, SNK 553.

²¹³ Office of Strategic Services and Looting Investigation, Unit A.P.O. 413 US Army, ‘The Goering Collection’, 15 september 1945. National Archives Washington RG 260, box 450. Zie voor delen hieruit (in het Nederlands vertaald): NA, SNK 714, Göring.

²¹⁴ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79 en: ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²¹⁵ Bijlage III bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²¹⁶ Office of Strategic Services and Looting Investigation, Unit A.P.O. 413 US Army, ‘The Goering Collection’, 15 september 1945. National Archives Washington RG 260, box 450. Zie voor delen hieruit (in het Nederlands vertaald): NA, SNK 714, Göring.

samen met Oude Goudstikker in bezit had gehad.²¹⁷ Het is onbekend welke resultaten deze besprekingen hadden en of eventueel contante betaling door Miedl heeft plaats gevonden.

NK 3383: Anoniem, St. Mauritius en zijn kameraden van het Thebaanse Legioen

Dit schilderij is in het Goudstikkerboekje opgenomen onder nummer 2648. Als extra informatie is het volgende in het zakboekje vermeld: '1/2 aandeel R. Ederheimer in gem. bezit met A.Seligman Parijs.' Hieruit is op te maken dat het schilderij op 14 mei 1940 het gedeelde bezit was van Oude Goudstikker enerzijds en Richard Ederheimer – een New Yorkse kunstverzamelaar en kunstschilder – met Arnold Seligmann – een kunsthandelaar uit Parijs – anderzijds.²¹⁸

Blijkens het rapport Elte werd het halve aandeel van Oude Goudstikker in het schilderij in 1940 verkocht aan Göring, waarbij de laatste gebruik maakte van het in zijn overeenkomst met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²¹⁹ Ook het na de oorlog door de SNK opgestelde Intern Aangifte Formulier geeft aan dat het schilderij is verkocht aan Göring.²²⁰

Uit het reeds genoemde Göring-rapport blijkt dat Ederheimer voor zijn aandeel in het schilderij door Göring werd betaald 'volgens brief van FISCHBOECK (...) op 1 Februari 1943'.²²¹ Ook een naoorlogs SNK-rapport over de metaschilderijen geeft aan dat het halve aandeel in het schilderij van St. Mauritius en zijn kameraden van Ederheimer (en Seligmann) is vergoed 'volgens brief Hofer aan nieuwe Goudstikker d-d- 26 mei 1943'. Daarbij wordt de vraag vermeld 'Is metist voldoende schadeloos gesteld?'²²² Een antwoord op deze vraag is niet gevonden. In de beschikbare bronnen zijn de in het Göring-rapport en het SNK-rapport genoemde brieven van respectievelijk Fischboeck en Hofer niet gevonden. Het is zeer waarschijnlijk dat de metisten door Göring betaald zijn via een instantie die het beheer voerde over zogenaamd 'vijandelijk vermogen'. Als er inderdaad betaling via Göring heeft plaats gevonden, is het derhalve de vraag of de koopsom ter beschikking is gekomen van de metisten. In de archieven is geen andere informatie hieromtrent aangetroffen.

NK 3384: Navolger van G. Bellini, Madonna met kind

Dit schilderij staat in het Goudstikkerboekje beschreven onder administratienummer 1295. Als kunstenaar van het werk is Marco Basaiti vermeld. Deze toeschrijving is later gewijzigd in de huidige toeschrijving aan een navolger van G. Bellini. Uit het Goudstikkerboekje blijkt dat het werk in gedeeld bezit was van Oude Goudstikker en Rathgeber te Berlijn.²²³

²¹⁷ 'Rapport van namen'. NA, NBI 855, 11; 'Miedl case report no. 4'. National Archives Washington, RG 239, box 80.

²¹⁸ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38. Arnold Seligmann was de broer van Jacques Seligmann, die in 1880 de kunsthandel *Jacques Seligmann & Cie.* in Parijs oprichtte. In 1900 sloot Arnold Seligmann zich aan bij het bedrijf. Een ruzie tussen Jacques en Arnold in 1912 resulteerde in een splitsing van het bedrijf en Arnold begon voor zichzelf onder de naam *Arnold Seligmann & Cie.* Jacques Seligmann opende in 1904 een filiaal in New York. In het archief van Jacques Seligmann bij het *Smithsonian Institute* te Washington bevindt zich correspondentie tussen Seligmann en J. Goudstikker tussen 1925-1937. Daarnaast bevindt zich in het *Smithsonian Institute* het archief van Richard Ederheimer. Dit archief bevat correspondentie tussen Ederheimer en Jean Seligmann, werkzaam voor kunsthandel Arnold Seligmann & Cie. te Parijs (zie <http://siris-archives.si.edu>).

²¹⁹ Bijlage III bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²²⁰ 'Intern Aangifte Formulier'. NA, SNK 553.

²²¹ Office of Strategic Services and Looting Investigation, Unit A.P.O. 413 US Army, 'The Goering Collection', 15 september 1945. National Archives Washington RG 260, box 450. Zie voor delen hieruit (in het Nederlands vertaald): NA, SNK 714, Göring.

²²² H. v.d. Mast en A.J.F. Beukman (namens de SNK), 'Meta-schilderijen uit Goudstikker-collectie', Den Haag, 27 mei 1952. NA, Fin. SNK 189, 1952.

²²³ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, 'Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV' 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

Blijkens het rapport Elte werd het halve aandeel van Oude Goudstikker in het schilderij in 1940 verkocht aan Göring, waarbij de laatste gebruik maakte van het in zijn overeenkomst met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²²⁴ Ook uit de Koblenzlijsten blijkt dat het schilderij werd verworven door Göring. Volgens deze lijsten werd het schilderij bestemd voor de collectie van Görings museum Karinhall.²²⁵ Het na de oorlog op 1 mei 1946 door de SNK opgestelde Intern Aangifte Formulier geeft eveneens aan dat het schilderij (vrijwillig) door Oude Goudstikker is verkocht aan Göring.²²⁶

Over een eventuele betaling aan Rathgeber van zijn aandeel in het schilderij door Göring zijn niet veel gegevens aangetroffen in de beschikbare bronnen. De enige vermelding van een veronderstelde betaling aan Rathgeber is vermeld op een lijst uit het SNK-archief getiteld 'Meta-schilderijen uit de coll.Goudstikker'. Deze lijst vermeldt over de Madonna van Basaiti: '*Door Goering gekocht; metist rechtstr. betaald vlg. veronderst.*'²²⁷ Het is onbekend op grond waarvan de SNK deze veronderstelling heeft gemaakt. Gegevens over een betaling aan de metist zijn in het thans beschikbare archiefmateriaal niet gevonden.

NK 3385: P. Gertner, Portret van Friedrich Behaim

Het portret door Gertner is in het Goudstikkerboekje weergegeven onder nummer 2647. Als extra informatie is vermeld dat het kunstwerk voor een half deel in bezit was van R. Ederheimer, een kunstverzamelaar en kunstschilder te New York. Het schilderij van Gertner maakte derhalve als metaschilderij deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.²²⁸

Blijkens het Elte-rapport werd het halve aandeel van Oude Goudstikker in het schilderij in 1940 verkocht aan Göring, waarbij de laatste gebruik maakte van het in zijn koopcontract met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²²⁹

Een naoorlogs SNK-rapport over de metaschilderijen geeft aan dat het halve aandeel in het schilderij van Gertner in bezit van Ederheimer is vergoed '*volgens brief Hofer aan nieuwe Goudstikker d-d- 26 mei 1943*'. Daarbij wordt de vraag vermeld '*Is metist voldoende schadeloos gesteld?*'²³⁰ Een antwoord op deze vraag is niet gevonden. In de beschikbare bronnen is de in het SNK-rapport genoemde brief van Hofer niet gevonden. Het is zeer waarschijnlijk dat de metist door Göring betaald is via een instantie die het beheer voerde over zogenaamd 'vijandelijk vermogen'. Als er inderdaad betaling via Göring heeft plaats gevonden, is het derhalve de vraag of de koopsom ter beschikking is gekomen van Ederheimer. In de archieven is geen andere informatie hieromtrent aangetroffen.

NK 3386: Navolger van J.J. van Goyen, Pier met uitkijktoren

Dit schilderij staat in het Goudstikkerboekje beschreven onder administratienummer 1986. Als kunstenaar van het werk is Jan van Goyen vermeld. Deze toeschrijving is later gewijzigd in de

²²⁴ Bijlage III bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²²⁵ Bundesarchiv Koblenz B 323 57.

²²⁶ 'Intern Aangifte Formulier'. NA, SNK 766.

²²⁷ 'Meta-schilderijen uit de coll.Goudstikker'. NA, Fin. SNK 189, 1952.

²²⁸ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, 'Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV' 9 maart 1953. GAA 1341, 79 en: 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867. Voor meer informatie over R. Ederheimer: zie de annotatie bij de beschrijving van NK 3383.

²²⁹ Bijlage III bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²³⁰ H. v.d. Mast en A.J.F. Beukman (namens de SNK), 'Meta-schilderijen uit Goudstikker-collectie', Den Haag, 27 mei 1952. NA, Fin. SNK 189, 1952.

huidige toeschrijving aan een navolger van J.J. van Goyen. Uit het Goudstikkerboekje blijkt dat het werk in gedeeld bezit was van Oude Goudstikker en St. Lucas, een galerie te Wenen.²³¹ Opvallend is dat in een aantal documenten wordt vermeld dat Oude Goudstikker het schilderij samen met Mondschein in eigendom had.²³² Het is niet duidelijk wie deze Mondschein is; mogelijk werkte hij voor galerie St. Lucas. De naam Mondschein komt voor als auteur van een veilingcatalogus van deze galerie.²³³

Blijkens het rapport Elte werd het halve aandeel van Oude Goudstikker in het schilderij in 1940 verkocht aan Göring, waarbij de laatste gebruik maakte van het in zijn overeenkomst met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²³⁴ Ook het na de oorlog op 29 april 1946 door de SNK opgestelde Intern Aangifte Formulier geeft aan dat het schilderij is verkocht aan Göring.²³⁵

Uit het reeds genoemde Göring-rapport blijkt dat galerie St. Lucas gedurende de oorlog voor haar aandeel in het schilderij door Göring werd betaald ‘*met een schilderij – Terborch Mansportret (vroeger GOUDSTIKKER no. 2507 (?))*’.²³⁶ Het is onzeker of er inderdaad sprake was van een betaling op deze wijze en of de metist daarmee voldoende schadeloos werd gesteld. In de beschikbare archieven is geen nadere informatie over deze eventuele betaling gevonden.

NK 3387: A. van Ostade, Mensen lossen turf en dragen het een huis in

In het Goudstikkerboekje is het schilderij van Van Ostade opgenomen onder nummer 2644. Het kunstwerk maakte als metaschilderij deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Als mede-eigenaar van het schilderij noemt het Goudstikkerboekje kunsthandel Duits te Londen.²³⁷

Blijkens het Elte-rapport werd het halve aandeel van Oude Goudstikker in het schilderij in 1940 verkocht aan Göring, waarbij de laatste gebruik maakte van het in zijn koopcontract met Oude Goudstikker genoemde voorkeursrecht op metaschilderijen.²³⁸

Uit het reeds genoemde Göring-rapport blijkt dat kunsthandel Duits voor haar aandeel in het schilderij door Göring werd betaald ‘*volgens brief van FISCHBOECK (...) op 1 Februari 1943*’.²³⁹ Ook een naoorlogs SNK-rapport over de metaschilderijen geeft aan dat het halve aandeel in het schilderij vergoed werd. Dit SNK-rapport vermeldt dat deze betaling plaats vond ‘*volgens brief Hofer aan nieuwe Goudstikker d.d. 26 mei 1943*’. Daarbij wordt de vraag vermeld ‘*Is metist voldoende schadeloos gesteld?*’²⁴⁰ Een antwoord op deze vraag is niet gevonden. In de beschikbare

²³¹ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38.

²³² Zie o.a. Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79; ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²³³ A.F. Mondschein, Robert Herzig, Ludwig Baldass e.a., *Ausstellung Italienische Barockmalerei. Mai-Juni 1937*. Galerie Sanct Lucas, Wenen 1937.

²³⁴ Bijlage III bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²³⁵ ‘Intern Aangifte Formulier’. NA, SNK 553.

²³⁶ Office of Strategic Services and Looting Investigation, Unit A.P.O. 413 US Army, ‘The Goering Collection’, 15 september 1945. National Archives Washington RG 260, box 450. Zie voor delen hieruit (in het Nederlands vertaald): NA, SNK 714, Göring.

²³⁷ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

²³⁸ Bijlage III bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103. Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Walter Andreas Hofer als lasthebber van Hermann Göring, 13 juli 1940. GAA 1340, 85.

²³⁹ Office of Strategic Services and Looting Investigation, Unit A.P.O. 413 US Army, ‘The Goering Collection’, 15 september 1945. National Archives Washington RG 260, box 450. Zie voor delen hieruit (in het Nederlands vertaald): NA, SNK 714, Göring.

²⁴⁰ H. v.d. Mast en A.J.F. Beukman (namens de SNK), ‘Meta-schilderijen uit Goudstikker-collectie’, Den Haag, 27 mei 1952. NA, Fin. SNK 189, 1952.

bronnen zijn de in het Göring-rapport en het SNK-rapport genoemde brieven van respectievelijk Fischboeck en Hofer niet gevonden. Het is zeer waarschijnlijk dat Duits – als Engelse kunsthandel – door Göring betaald is via een instantie die het beheer voerde over zogenaamd ‘vijandelijk vermogen’. Als er inderdaad betaling via Göring heeft plaats gevonden, is het derhalve de vraag of de koopsom ter beschikking is gekomen van de metist. In de archieven is geen andere informatie hieromtrent aangetroffen.

NK 3391: Onzekere toeschrijving J.A. van Ravesteyn, Portret van een man

In het zakboekje van Jacques Goudstikker is dit portret van een man onder administratienummer 560 opgenomen. Het boekje vermeldt dat Oude Goudstikker eigenaar was van een half aandeel van het kunstwerk.²⁴¹ Het andere aandeel was in bezit van kunsthandel Ween en Klepmann te Amsterdam.²⁴²

Uit het Elte-rapport is op te maken dat Miedl het halve aandeel in het schilderij van Oude Goudstikker kocht volgens de koopovereenkomst van 1 juli 1940.²⁴³ Miedl bracht het schilderij vervolgens per 14 september 1940 in in zijn kunsthandel Nieuwe Goudstikker. In het in- en verkoopboek van Nieuwe Goudstikker werd het ‘oude’ Goudstikkernummer 560 op 15 november 1940 vervangen door het nieuwe administratienummer 6026.²⁴⁴

Blijkens het Elte-rapport was het schilderij van Van Ravesteyn tijdens het opstellen van het accountantsrapport in 1942 nog bij kunsthandel Nieuwe Goudstikker aanwezig. Na 1942 werd het werk verkocht. Dit valt op te maken uit het Intern Aangifte Formulier dat de SNK in september 1947 betreffende de Van Ravesteyn opstelde. Op dit formulier is vermeld dat het schilderij door een onbekende kunsthandel op een onbekend tijdstip verkocht werd aan de ‘*Commetersche Kunsthandlung, via E. Neubauer Agensstr. 33, Hamburg.*’ Een lijst uit het SNK-archief geeft enige opheldering betreffende deze transactie. Dit document geeft aan dat het werk door E. Neubauer op 7 augustus 1944 verkocht werd aan Kunsthandel Commeter voor 4000 RM.²⁴⁵ Over de verkoop door Nieuwe Goudstikker zijn geen gegevens in de beschikbare archieven gevonden. Het blijft derhalve onbekend of Nieuwe Goudstikker aan Neubauer verkocht of aan een andere koper.

NK 3403: J. Provoost, De heilige Dominicus en NK 3404: J. Provoost, Johannes de Doper

De twee schilderijen van Provoost zijn in het Goudstikkerboekje weergegeven onder de nummers 2682 en 2683. Als extra informatie is vermeld dat beide kunstwerken voor een half deel in bezit waren van Galerie Matthiesen. De twee werken van Provoost maakten derhalve als metaschilderijen deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Galerie Matthiesen was gevestigd te Berlijn en/of Londen.²⁴⁶

Uit het Elte-rapport is op te maken dat Miedl de halve aandelen in de schilderijen van Oude Goudstikker kocht volgens de koopovereenkomst van 1 juli 1940.²⁴⁷ Uit hetzelfde rapport

²⁴¹ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

²⁴² ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867; ‘Meta-schilderijen per overname-datum van de N.V.’ z.d. NA, NBI 863.1.

²⁴³ Bijlage VII bij J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103; Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 1 juli 1940. GAA 1340, 85.

²⁴⁴ ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867.

²⁴⁵ NA, SNK 243.

²⁴⁶ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, ‘Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV’ 9 maart 1953. GAA 1341, 79. En: ‘Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941’. NA, NBI 867. Als vestigingsplaats van Galerie Matthiesen is zowel Berlijn als Londen vermeld. Zie voor meer informatie hierover ook de beschrijving van NK 3263 met 3267.

²⁴⁷ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 1 juli 1940. GAA 1340, 85.

blijkt dat Nieuwe Goudstikker de kunstwerken vervolgens *in hun geheel* (dus niet enkel de eigen aandelen) verkocht na 14 september 1940.²⁴⁸ Het Elte-rapport vermeldt niet aan wie Nieuwe Goudstikker de schilderijen verkocht.

Op 24 april 1946 stelde de SNK twee Interne Aangifte Formulieren op betreffende de schilderijen van Provoost. Op beide formulieren is Göring als koper vermeld. Het formulier betreffende NK 3403 noemt Oude Goudstikker als verkoper, terwijl het formulier van NK 3404 aangeeft dat Nieuwe Goudstikker de verkoper was. Zoals hierboven reeds vermeld, blijkt uit de administratie van Nieuwe Goudstikker dat de werken door Nieuwe Goudstikker – en niet door Göring – van Oude Goudstikker werden aangekocht. Derhalve is de vermelding van Oude Goudstikker als verkoper aan Göring op het formulier betreffende NK 3403 niet correct. Nieuwe Goudstikker heeft de werken gekocht en verkregen van Oude Goudstikker en deze vervolgens na 14 september 1940 *volledig* verkocht aan Göring.²⁴⁹

Galerie Matthiesen is gedurende de oorlog niet door Nieuwe Goudstikker betaald voor de halve aandelen in de schilderijen. Nog op de balans van Nieuwe Goudstikker per 31 december 1946 staat Matthiesen als handelscrediteur voor NLG 10.000,- vermeld. Accountant Th.A. Alebeek omschreef in zijn rapport deze post als volgt: '*Galerie Matthiesen, Berlin metist in schilderijen nrs.2682-2683*'. Door middel van deze gegevens is met zekerheid vast te stellen dat de vermelding van Galerie Matthiesen als handelscrediteur in verband stond met de schilderijen van Provoost.²⁵⁰ Blijkens correspondentie tussen de Minister van Financiën en de Minister van OKW is Galerie Matthiesen uiteindelijk eind 1957 / begin 1958 door de Nederlandse staat voor de aandelen in de schilderijen betaald.²⁵¹

NK 3406: F.P.S. Gérard, Carolina Ferdinanda Louisa van Sicilië (1798-1870). Echtgenote van Charles Ferdinand, Hertog van Berry

Het schilderij van Gérard is onder nummer 1442 vermeld in het Goudstikkerboekje. Als extra informatie is weergegeven dat het schilderij voor een half deel in bezit was van Rathgeber.²⁵² Het schilderij maakte derhalve als metaschilderij deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

Blijkens het Elte-rapport was de inkoopwaarde van de aandelen van het schilderij gezamenlijk NLG 5800,-.²⁵³ Uit hetzelfde rapport blijkt dat het kunstwerk nog in 1942 – bij het opstellen van het Elte-rapport – bij Nieuwe Goudstikker in Amsterdam aanwezig was.²⁵⁴ Hieruit is te concluderen dat het aandeel van Oude Goudstikker in het metaschilderij volgens het contract tussen Oude Goudstikker en Miedl op 13 juli 1940 door Miedl gekocht is.²⁵⁵ Göring heeft met betrekking tot dit schilderij derhalve geen gebruik gemaakt van zijn voorkeursrecht betreffende metaschilderijen. Miedl bracht het schilderij na verwerving in in zijn op 14 september 1940 opgerichte kunsthandel Nieuwe Goudstikker.

²⁴⁸ Bijlage VI bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

²⁴⁹ 'Intern Aangifte Formulier'. NA, SNK 553.

²⁵⁰ Th.A. van Alebeek, 'Rapport inzake kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. te Amsterdam betreffende de balans per 31 december 1946 en de winst- en verliesrekening over het boekjaar 1946' [uitgebracht aan de beheerders aangesteld door het NBI], 24 april 1948. NA, Fin. SNK 188, 1948.

²⁵¹ Correspondentie tussen de Minister van Financiën en de Minister van OKW, oktober – december 1957. NA, SNK 156.

²⁵² 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38. Zie ook: Accountantskantoor Wolfrat, Entrop & Van Namen, 'Rapport inzake balans per 30 juni 1940 en contrôle der administratie in de periode 30 juni 1940 – 31 dec. 1945 van Kunsthandel J. Goudstikker NV' 9 maart 1953. GAA 1341, 79.

²⁵³ J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942, blz. 15. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

²⁵⁴ Bijlage VII bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103. Zie ook: 'Meta-schilderijen uit Goudstikker-collectie'. Fin. SNK 190.

²⁵⁵ Verkoopovereenkomst Arie Albertus ten Broek en Alois Miedl, 1 juli 1940. GAA 1340, 85.

Op 7 november 1946 stelden medewerkers van de SNK een Intern Aangifte Formulier op betreffende het schilderij van Gérard. Uit dit formulier blijkt dat het kunstwerk op 17 april 1943 verkocht werd aan het Wallraf-Richartzmuseum te Keulen. Het formulier geeft als verkoper de naam ‘Goudstikker’ aan, waarmee – gezien het bovenstaande – enkel verwezen kan worden naar kunsthandel Nieuwe Goudstikker.²⁵⁶ Over een eventuele betaling door Nieuwe Goudstikker aan de metist Rathgeber is in de beschikbare archieven geen informatie gevonden. Het blijft onbekend of Nieuwe Goudstikker Rathgeber de helft van de verkoopopbrengst heeft doen toekomen.

5.3.2 Categorie 3: Ostermann-schilderijen

NK 1850-1855, NK 1884-1889: Navolger van P. Brueghel I, twaalf schilderijen die de twaalf maanden symboliseren

Jan Dik sr., één van de medewerkers van Oude Goudstikker, sprak in een naorlogs getuigenverhoor over de eerste klanten die Oude Goudstikker na de vlucht van Jacques Goudstikker mocht begroeten:

De eerste klant die na de capitulatie verscheen was de directeur van de Persil-fabrieken genaamd Lubs, in gezelschap van den heer Osterman.²⁵⁷

Deze ‘Lubs’ was de Duitser W. Lüpps, directeur van het bedrijf dat het wasmiddel Persil produceerde in Duitsland. Lüpps was afkomstig uit Düsseldorf en zou in de periode 1940 tot 1942 voor honderdduizenden guldens aan schilderijen inkopen bij Nieuwe Goudstikker.²⁵⁸ De persoon die Lüpps na de capitulatie bij zijn bezoek aan Oude Goudstikker begeleidde, was Ernst Johannes Ostermann, woonachtig in Baarn. Ostermann was van oorsprong Duitser, maar bij wet van 6 november 1919 had hij het Nederlandse staatsburgerschap verkregen.²⁵⁹ Nadat hij aanvankelijk jarenlang producten van de Duitse Persilfabrieken naar Nederland had geïmporteerd, begon hij deze na 1932 zelf te produceren binnen het door hem opgezette en geleide bedrijf *Nederlandsche Persil Maatschappij N.V.*²⁶⁰

Het bezoek van de Nederlandse én Duitse directeur van de Persilfabrieken aan Oude Goudstikker resulteerde in de verkoop van twaalf schilderijen afkomstig uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. De schilderijen staan thans geregistreerd als vervaardigd door een navolger van P. Brueghel I en symboliseren de twaalf maanden van het jaar. Als NK 1850 t/m 1855, NK 1884, NK 1885, NK 1888 en NK 1889 maken tien van de twaalf kunstwerken anno 2005 deel uit van de Nederlandse rijkscollectie. Twee van de twaalf schilderijen, te weten NK 1886 en NK 1887 staan bij het ICN geregistreerd als gestolen schilderijen.²⁶¹ Deze twee werken zijn bij machtiging van de minister van OKW in 1977 afgevoerd uit de NK-collectie.²⁶²

De twaalf schilderijen stonden in het Goudstikkerboekje vermeld als ‘de 12 maanden’. De kunstwerken maakten derhalve deel uit van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.²⁶³

Omtrent het moment van de verkoop, de verkoper en de koper van de twaalf schilderijen vermelden de bronnen tegenstrijdige gegevens. De door de SNK in 1947 opgestelde Interne

²⁵⁶ ‘Intern Aangifte Formulier’. NA, SNK 819.

²⁵⁷ Verhoor Jan Dik sr., 14 oktober 1948, pag. 143. NA, CABR, dossier J. Dik Jr.

²⁵⁸ Zie onder andere ‘Verkoopboek 1940./ tot en met 31 mei 1943’ [van nieuwe Goudstikker]. NA, NBI 870.

²⁵⁹ ‘Wet van den 6den November 1919, houdende naturalisatie E.J. Ostermann’. Staatsblad no. 681. In: *Nederlandsche Staatscourant*, no. 245, woensdag 19 november 1919.

²⁶⁰ H. Brugmans, *Persoonlijkheden in het koninkrijk der Nederlanden in woord en beeld II* (Amsterdam 1938), pag. 1115.

²⁶¹ Rijksdienst Beeldende Kunst, *Old master Paintings. An illustrated summary Catalogue* (Zwolle / Den Haag 1992), pag. 417.

²⁶² Machtiging minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, 11 november 1977, MMA/MU nr. 194-4.

²⁶³ ‘Zakboekje van Jacques Goudstikker’. GAA 1341, 38.

Aangifte Formulieren geven aan dat ‘de twaalf maanden’ in mei 1940 gekocht werden door Ostermann.²⁶⁴ Het is onbekend op basis van welke gegevens de SNK concludeert dat deze verkoop in mei 1940 plaats vond. Volgens het hierboven weergegeven citaat uit de getuigenverklaring van J. Dik sr. heeft Ostermann in gezelschap van de ‘*eerste klant die na de capitulatie verscheen [dat is Lüppts, RC]*’ een bezoek gebracht aan Goudstikker. Mogelijkerwijs sloegen de woorden ‘*na de capitulatie*’ op mei 1940, maar dit is niet met zekerheid vast te stellen. Ostermann zelf sprak na de oorlog van een transactie ‘*eind 1940*’.²⁶⁵

Een andere onduidelijkheid, naast het moment van de verkoop, betreft de koper van de twaalf schilderijen. In zijn getuigenverklaring noemt Dik sr. Lüppts als *klant* en Ostermann als *gezelschap* van Lüppts. De SNK daarentegen geeft op de Interne Aangifte Formulieren aan dat Ostermann de koper was.²⁶⁶ Uit andere documenten valt weer op te maken dat Lüppts – zoals Dik sr. in zijn verklaring ook aangaf – als koper gold. In een tussen de Goudstikker-documenten uit het NBI-archief aangetroffen ‘Lieferschein’ was sprake van verschillende zendingen schilderijen naar Düsseldorf op 15 augustus 1940. Eén levering betrof onder andere een kist bestemd voor ‘*Herrn Lüppts, i/PERSIL WERKE*’ te Düsseldorf. Deze kist had als inhoud ‘*12 kleine Bilder “Zwölf Monate von PIETER BREUGHEL”*’.²⁶⁷ Hieruit zou opgemaakt kunnen worden dat Lüppts inderdaad koper van de schilderijen was, aangezien deze naar hem gezonden werden.

In de kantlijn bij de vermelding van de schilderijen van Brueghel op het hierboven genoemde ‘Lieferschein’ is met potlood geschreven ‘*(oude zaak)*’.²⁶⁸ Deze opmerking zou kunnen duiden op het gegeven dat Oude Goudstikker bij de verkoop van de twaalf maanden optrad als de verkoper. Uitgaande van een verkoopdatum in mei 1940 zou inderdaad geconcludeerd kunnen worden dat Oude Goudstikker – op dat moment zonder directeur – de verkoper van de twaalf schilderijen was, waarbij het personeel zorg droeg voor de transactie. Nieuwe Goudstikker bestond in mei 1940 immers nog niet. Desalniettemin had de SNK moeite met het duiden van de verkoper van de twaalf schilderijen. Dit blijkt uit een belangrijk verschil op de Interne Aangifte Formulieren. Bij NK 1850 t/m 1855 staat als verkoper Oude Goudstikker vermeld.²⁶⁹ Bij de overige zes schilderijen – NK 1884 t/m 1889 – vulde de SNK daarentegen (een week later) Nieuwe Goudstikker als oorspronkelijke eigenaar en verkoper in.²⁷⁰

Omtrent twee van de drie genoemde onduidelijkheden geeft het accountantsrapport dat Th.A. van Alebeek opstelde inzake de openingsbalans van Nieuwe Goudstikker per 14 september 1940 meer duidelijkheid. Op deze openingsbalans van Nieuwe Goudstikker is als handelsdebiteur de ‘*N.V. Nederl. Persil my.*’ te Amsterdam opgenomen voor NLG 400.000,-.²⁷¹ Hieruit volgt dat het bedrijf van Ostermann Nieuwe Goudstikker per 14 september 1940 NLG 400.000,- verschuldigd was. Naar de grootst mogelijke waarschijnlijkheid waren in deze NLG 400.000,- de twaalf schilderijen van Brueghel begrepen, aangezien deze reeds op 15 augustus 1940 – een maand tevoren – naar Lüppts in Düsseldorf gezonden waren. Blijkens het accountantsrapport van Alebeek was Nieuwe Goudstikker (Alois Miedl) derhalve de verkoper en Ostermann de koper.

Uit het rapport van Alebeek valt weliswaar op te maken dat Ostermann de twaalf maanden kocht, maar desalniettemin werden de schilderijen aan Lüppts *geleverd*. Deze onduidelijkheid wordt opgelost door een andere vermelding in het rapport van Alebeek. Binnen de post ‘kosten-crediteuren’ is door Nieuwe Goudstikker op de openingsbalans een bedrag van NLG 20.000,- gereserveerd voor ‘*E. Osterman, Baarn, Verkoopprovisie*’. De conclusie die hieruit zou kunnen volgen is dat Ostermann de twaalf kunstwerken kocht voor Lüppts. Hij ontving hiervoor van Miedl

²⁶⁴ ‘Interne Aangifte Formulieren’. NA, SNK 396 en 766.

²⁶⁵ ‘Verhoor Ernst Ostermann’, kamp Laren, 28 januari 1947. NA, SNK 1048.

²⁶⁶ ‘Interne Aangifte Formulieren’. NA, SNK 396 en 766.

²⁶⁷ ‘Lieferschein für Sendung DÜSSELDORF 15 August 1940’. NA, NBI 857.6.

²⁶⁸ Ibidem.

²⁶⁹ ‘Interne Aangifte Formulieren’. NA, SNK 766.

²⁷⁰ ‘Interne Aangifte Formulieren’. NA, SNK 396 en 766.

²⁷¹ Th.A. van Alebeek, ‘Rapport inzake de openingsbalans per 14 september 1940 van de kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V. te Amsterdam alsmede inzake de balans per 13 september 1940 met winst- en verliesrekening over het tydvak 1 juli 1940 t/m 13 september 1940 van de kunsthandel J. Goudstikker te Amsterdam, z.d. NA, NBI 857.

een bonus vanwege zijn bemiddeling.²⁷² Eén van de concepten van het accountantsrapport van J. Elte inzake de oprichting van Nieuwe Goudstikker geeft deze conclusie meer grond. Ook in Eltes concept is het bedrijf van Ostermann vermeld bij de debiteuren. Tussen haakjes is achter de weergave van de 'N.V. Nederlandsche Peril Mij' de naam van 'Dr. Lüppts' vermeld.²⁷³

Lüppts overleed in 1942 bij een bombardement en liet de door hem verzamelde kunstwerken na aan zijn vrouw Gitta, die tijdens de oorlog hertrouwde met Forrell.²⁷⁴ Uit gegevens in het dossier Lüppts in het SNK-archief blijkt dat Gitta Forrell de twaalf schilderijen van Brueghel verkocht aan dr. E. Gritzbach voor de kunstcollectie van Göring. In ditzelfde dossier Lüppts wordt de conclusie dat Ostermann soms inkocht voor Lüppts nogmaals bevestigd. Bij een lijst getiteld 'Gegevens over schilderijen gekocht door Lüppts van het Persilhuis, Dusseldorf' staat vermeld dat de schilderijen gekocht door Lüppts soms ingekocht werden door Ostermann.²⁷⁵

Uit het bovenstaande is naar alle waarschijnlijkheid op te maken dat NK 1850-1855 en NK 1884-1889 na 14 mei 1940 en vóór 15 augustus 1940 door Alois Miedl werden verkocht aan de genaturaliseerde E.J. Ostermann, die de werken inkocht voor zijn Duitse collega W. Lüppts. Miedl verkocht de kunstwerken uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker, zeer waarschijnlijk met behulp van het personeel van Oude Goudstikker. Ostermann ontving voor zijn bemiddelende rol bij de verkoop van Alois Miedl (Nieuwe Goudstikker) NLG 20.000,-. De verkoopopbrengst van de schilderijen werd met de NLG 400.000,- onder de post debiteuren op de openingsbalans van Nieuwe Goudstikker opgenomen en is derhalve zeer waarschijnlijk niet ter beschikking gekomen van Oude Goudstikker.

5.3.3 Categorie 4: Geen eigendom van Oude Goudstikker

NK 1219 t/m NK 1248 en NK 1319: Verschillende kunstenaars, 31 kopergravures naar werken van Cornelis Troost

In het restitutieverzoek van Goudstikker zijn 32 kopergravures begrepen naar werken van Cornelis Troost van de hand van verschillende kunstenaars. Deze geclaimde prenten, waarop veelal scènes uit toneelstukken zijn afgebeeld, maken onder de inventarisnummers NK 1219 t/m NK 1248, NK 1319 en NK 1385 deel uit van de Nederlandse rijkscollectie (hierna ook aangeduid als 'de Troostprenten'). 31 van de geclaimde 32 prenten hebben naar alle waarschijnlijkheid nooit deel uitgemaakt van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

Uit het standaardwerk over Cornelis Troost van de kunsthistoricus dr. J.W. Niemeijer valt op te maken dat de geclaimde NK-prenten behoren tot een vaste serie van 30 of 31 prenten naar ontwerpen van Cornelis Troost die in de achttiende eeuw door een groep graveurs werd uitgegeven.²⁷⁶ De serie vormde een bekend onderdeel van achttiende-eeuwse Nederlandse prentcollecties, maar ook in het buitenland waren de prenten populair en werden deze gekopieerd.²⁷⁷

Vermoedelijk werd aan deze vaste serie van 30 of 31 prenten gerefereerd toen accountant J. Elte in 1942 zijn rapport inzake kunsthandel Nieuwe Goudstikker opstelde en op een 'Staat van

²⁷² Th.A. van Alebeek, 'Rapport inzake de openingsbalans per 14 september 1940 van de kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V. te Amsterdam alsmede inzake de balans per 13 september 1940 met winst- en verliesrekening over het tydvak 1 juli 1940 t/m 13 september 1940 van de kunsthandel J. Goudstikker te Amsterdam, z.d. NA, NBI 857.

²⁷³ J. Elte, concept van 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940', Juni 1942. NA, NBI 856, 3.

²⁷⁴ 'Verhoor Ernst Ostermann', kamp Laren, 28 januari 1947. NA, SNK 1048. En: 'Gegevens over schilderijen gekocht door Lüppts, van het Persilhuis, Dusseldorf, (Soms ingekocht door Osterman)'. NA, SNK 715.

²⁷⁵ 'Gegevens over schilderijen gekocht door Lüppts, van het Persilhuis, Dusseldorf, (Soms ingekocht door Osterman)'. NA, SNK 715.

²⁷⁶ Aan deze reeks hebben de volgende graveurs meegewerkt: J. Punt, P. Tanjé, Jac. Houbraken, Pelletier, S. Fokke, A. Radigues, R. Muys, en A. Delfos.

²⁷⁷ J. W. Niemeijer, *Cornelis Troost, 1696-1750* (Assen 1973) pag. 105-106.

ontbrekende schilderijen' – die als bijlage IX bij dit rapport gevoegd was – melding maakte van '35 prenten' van 'C. Troost'. De bedoelde prenten zijn op de 'Elte-lijst' niet nader omschreven.²⁷⁸ Aangezien de prenten op het moment van Eltes inventarisatie 'ontbrekend' waren, is het aantal van 35 mogelijk een schatting gemaakt op basis van een herinnering en hoeft dit aantal niet noodzakelijkerwijs te duiden op het exacte aantal Troost-prenten dat kennelijk ooit deel had uitgemaakt van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

Van de 32 Troostprenten die thans aanwezig zijn in de NK-collectie valt – op één uitzondering na – aan te nemen dat zij *niet* identiek zijn aan de prenten uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker waar Elte op doelde. Voor wat betreft één gravure is daarentegen zeker dat het *wel* een prent uit de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker betreft, te weten NK 1385. Deze prent, getiteld *Het wachtlokaal* is onder Goudstikkernummer 3087 vermeld in het Goudstikkerboekje. In 1940 is deze gravure door Miedl verkregen, waarna deze de prent op 4 april 1943 aan Adolf Hitler schonk ten behoeve van de collectie van het op te richten Führermuseum te Linz.²⁷⁹ Thans is deze prent bij het ICN geregistreerd als vermist.

Op de gravure met NK-nummer 1229 is aan de achterzijde een stempel afgedrukt van de 'School voor Grafische Vakken' te Utrecht. De prent is tevens voorzien van het impressum 'Te Amsterdam by P. Fouquet Junior'. Het is bekend dat een gravure met dezelfde omschrijving en hetzelfde impressum in 1924 tot één van de aanwinsten van de grafische studieverzameling van dr. N.G. van Huffel behoorde, ook wel aangeduid als de 'collectie Van Huffel'. In 1934 bracht Van Huffel zijn collectie onder bij de School voor Grafische Vakken te Utrecht (later het Grafisch Museum). Op basis van bovenstaande gegevens en de stempelafdruk op de achterzijde van NK 1229 valt met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid te concluderen dat NK 1229 oorspronkelijk deel uitmaakte van de collectie Van Huffel en na 1934 was ondergebracht in de School voor Grafische Vakken in Utrecht.²⁸⁰ Tijdens de oorlog werd het gebouw van deze school door de bezetter gevorderd en na de bevrijding kwam het pand – na uitgebreid te zijn geplunderd – weer in beheer van het rijk. Vermoedelijk is NK 1229 langs deze weg in de NK-collectie terechtgekomen en is de gravure niet gerecupereerd uit Duitsland.

Van de overige 30 thans geclaimde Troost-prenten is eveneens uitermate aannemelijk dat zij geen deel hebben uitgemaakt van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Allereerst zijn deze 30 werken niet vermeld in het Goudstikkerboekje, dat het uitgangspunt vormt voor de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. Daarnaast is geen enkel ander gegeven in het beschikbare archief- en documentatiemateriaal aangetroffen dat zou kunnen duiden op een 'herkomst Oude Goudstikker' van deze 30 werken. Onderzoek van de achterzijde van de 21 beschikbare van deze 30 werken – in totaal acht van de 32 geclaimde Troost-prenten staan thans geregistreerd als vermist – leverde eveneens geen aanwijzing in de richting van Oude Goudstikker op. Wel bleek uit dit zogenaamde 'achterkantonderzoek' van de betreffende 21 NK-werken²⁸¹ dat al deze prenten deel uit hadden gemaakt van de handelsvoorraad van kunsthandel N. Beets te Amsterdam. Een door de SNK in 1946 opgesteld 'Intern Aangifte Formulier' bevestigt deze herkomst. Uit dit formulier blijkt dat kunsthandel Beets in 1943 vrijwillig 30 Troost-prenten verkocht ten behoeve van de Grafische Collectie van de 'Kunstsammlungen der Stadt Düsseldorf'.²⁸² Hieruit valt te concluderen dat Kunsthandel Beets een oplage van de 30-delige serie prenten naar Troost in 1943 verkocht. Onbekend is waar en wanneer Beets de serie prenten verworven had. Ondanks het ontbreken van gegevens hierover, lijkt een herkomst 'Oude Goudstikker' van deze prenten niet aannemelijk, met name vanwege het volgende.

²⁷⁸ Bijlage IX bij J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., per 13 sept. 1940', Juni 1942. NA, NBI 021080; GAA 1341, 103.

²⁷⁹ Bundesarchiv Koblenz, B232, nr. 574.

²⁸⁰ Rob Meijer, 'De lotgevallen van dr. N.G. van Huffels Grafische Studieverzameling'. In: *De Boekenwereld*, 1993, 10de jaargang, no. 2, pag. 58 t/m 70.

²⁸¹ Het gaat hierbij om de NK-nummers NK 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1233, 1234, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241, 1242, 1243, 1244, 1247, 1248 en 1319.

²⁸² 'Intern Aangifte Formulier', 12 april 1946. NA, SNK 898. Een in het SNK-archief aangetroffen lijst van aankopen bestemd voor de 'Graphischen Sammlungen der Stadt Düsseldorf' bevestigt deze conclusie. Op deze lijst zijn 'Komödienszene' naar Cornelis Troost vermeld, 'gekauft bei Dr. Beets, Amsterdam'. Zie: 'Verzeichnis der seit 1939 im Ausland gekauften Olgemälde'. NA, SNK 243.

Bij de terugkoop in 1952 door Oude Goudstikker van enkele honderden ‘Oude Goudstikker’-kunstvoorwerpen bevonden zich 21 Troost-prenten afkomstig uit een oplage van de hier omschreven 30/31-delige serie. Désirée von Saher kreeg de volgende prenten gerestitueerd.²⁸³

1. **Didoos Dood, Boertig in hollandsche kleedy afgebeeld**
2. **Huwelyks Voorstelling aan de Ouders van Saartje Jansz**
3. **De Ontdekte Schijndeugd**
4. **Vryagie van Reinier Adriaansz bij Saartje Jansz**
5. **De Baadende Juffers bespied**
6. **Hopman Ulrich, of de Bedrogen Gierigheid**
7. **De Ambassadeur der Laberlotten**
8. **Arlequin, Toovenaar en Barbier**
9. De Ingebeelde Zieke
10. **De Misleyden**
- 11.* **Tweede Corps de Garde van Hollandse Officiers**
12. **De Stiefmoêr**
13. **De Ontdekte Schijndeugd of de geveinsde Droefheid**
14. **Jan Claaszen of de Gewaande Dienstmaagd**
15. **De Schilder Door Liefde**
- 16.* **Gezicht van de Herberg, het Bokje in de Haarlemmerhout**
- 17.* **Het Amsterdamse Kermisfeest**
18. **De Boeren Rechtbank te Puiterveen**
19. **De Lustplaats Suypestein**
20. Gezicht logement
21. De Stiefmoêr II

Van de titels die hierboven vetgedrukt zijn weergegeven, bevinden zich soortgelijke prenten thans in de NK-collectie. De titels voorzien van een asterisk zijn volgens documentatie van het ICN vermist.²⁸⁴ De conclusie die naar alle waarschijnlijkheid uit de gegevens van bovenstaande lijst volgt, is dat de NK-nummers met een gelijksoortige afbeelding als de hierboven vetgedrukt weergegeven werken in ieder geval geen Oude Goudstikker kunnen zijn, aangezien deze in 1952 reeds gerestitueerd zijn. Deze conclusie gevoegd bij het feit dat er geen enkele aanwijzing is voor een herkomst van Oude Goudstikker voor de NK-nummers die vervolgens nog overblijven, maakt het aannemelijk dat van de 32 geclaimde Troost-prenten alleen NK 1385 deel heeft uitgemaakt van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker en dat dit bij de overige 31 NK-nummers niet het geval was.

NK 1669: D. van Tol, G. Dou (voormalige toeschrijving), Een oude vrouw in een venster geeft een plant water

In het restitutieverzoek van Goudstikker is begrepen NK 1669.²⁸⁵ Het geclaimde werk betreft een schilderij van D. van Tol. In de tweede door Goudstikker aan de Restitutiecommissie verzonden ‘claimlijst’ van 8 januari 2005 vermeldt Goudstikker bij het werk: *‘waarschijnlijk ten onrechte in het teruggavenverzoek; is een Katz schilderij’*.²⁸⁶ Dat kunsthandel D. Katz te Dieren het schilderij tijdens de oorlog in eigendom heeft gehad, staat vast. Op 19 juli 1940 verkocht de firma het werk

²⁸³ Lijst van aan Désirée von Saher gerestitueerde kunstwerken. NA, NBI, 873. Zie ook ‘Lijst van schilderijen en goederen oorspronkelijk afkomstig van de kunsthandel J. Goudstikker N.V., in voorraad bij de kunsthandel voorheen J. Goudstikker N.V. te Amsterdam [vermoedelijk opgesteld onder verantwoordelijkheid van E.J. Korthals Altes en W.C. Roest van Limburg]. NA, NBI 873.

²⁸⁴ Vermiste Troost-prenten volgens gegevens van het ICN: NK 1219, 1220, 1228, 1230, 1231, 1232, 1246, en 1385.

²⁸⁵ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 5.

²⁸⁶ Ibidem.

via dr. H. Posse aan Adolf Hitler ten behoeve van de kunstverzameling die de basis zou moeten gaan vormen voor het Führermuseum te Linz.²⁸⁷

Op 29 april 1946 werd het werk gerecupereerd vanuit München.²⁸⁸ Op een Intern Aangifte Formulier van 25 juli 1946, opgesteld door de SNK, werd vermeld dat het schilderij vermoedelijk oorspronkelijk in het bezit was van 'Goudstikker, Amsterdam' en door vrijwillige verkoop in het bezit was gekomen van Adolf Hitler.²⁸⁹ Deze SNK-gegevens zijn met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid onjuist en zijn mogelijk niet in overeenstemming met het feit dat het kunstwerk in juli 1940 in bezit is geweest van kunsthandelaar Katz.

Uit nader onderzoek blijkt dat het schilderij niet is vermeld in het zakboekje van Goudstikker, het 'voorraadboek 1940/1941' van Nieuwe Goudstikker, het Rapport-Elte of het Wolfrat-rapport. Ook in de overige documentatie betreffende Oude Goudstikker is geen enkele aanwijzing aangetroffen dat het werk in 1940 deel zou uitmaken van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker. De vermelding van 'Goudstikker' op het Intern Aangifte Formulier van de SNK is mogelijk tot stand gekomen op basis van de veronderstelling dat een op de achterzijde van het paneel vermeld nummer, namelijk nummer 5201, een zogenaamd 'Nieuw Goudstikkernummer' was. Uit archiefonderzoek blijkt dat het nummer 5201 in de administratie van Nieuwe Goudstikker niet correspondeert met het schilderij van Van Tol.

NK 1832: kopie naar M.J. van Mierevelt, A. Van Ravesteijn (voormalige toeschrijving), Frederik Hendrik (1584-1647), Prins van Oranje

In haar restitutieverzoek identificeerde Goudstikker het schilderij van Frederik Hendrik dat onder inventarisnummer NK 1832 deel uitmaakt van de rijkscollectie aanvankelijk met het schilderij dat onder Goudstikkernummer 2428 is vermeld in het Goudstikkerboekje.²⁹⁰ Deze identificatie is niet juist. Goudstikker noteerde in de aan de Restitutiecommissie gezonden 'claimlijst' van 8 januari: 'waarschijnlijk ten onrechte teruggave verzocht; Goudstikker 2428=NK 2851'. Prof.dr. R.E.O. Ekkart, directeur van het Rijksinstituut voor Kunsthistorische Documentatie (hierna: RKD) kwam tot dezelfde conclusie in een brief aan de Restitutiecommissie op 25 februari 2005:

De identificatie van NK 1832 met Goudstikker 2428 is beslist onjuist. Goudstikker 2428 heeft weliswaar ongeveer vergelijkbare afmetingen, maar is een werk dat bij Goudstikker te boek stond als Frans van Mieris de Oude en kan worden geïdentificeerd met NK 2851. Als zodanig komt Goudstikker 2428 al voor op pagina 139 van de claimlijst van de advocaten Goudstikker.²⁹¹

Mede op basis van het stellige oordeel van prof.dr. R.E.O. Ekkart kan geconcludeerd worden dat NK 1832 niet te identificeren is als het schilderij met Goudstikkernummer 2428. Er zijn geen andere schilderijen in het Goudstikkerboekje, het Elte-rapport en het Wolfrat-rapport aangetroffen die zouden kunnen duiden op NK 1832. Ook in het overige beschikbare archiefmateriaal betreffende Oude Goudstikker zijn geen schilderijen aangetroffen die mogelijk zouden kunnen verwijzen naar NK 1832. Hieruit valt te concluderen dat NK 1832 geen deel heeft uitgemaakt van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

Volgens het Intern Aangifte Formulier dat de SNK na de oorlog opstelde was NK 1832 in ieder geval op 6 of 7 augustus 1940 eigendom van kunsthandelaar D. Katz uit Dieren.²⁹² Het is niet bekend wanneer en van wie Katz het schilderij heeft gekocht. Op 6 of 7 augustus 1940 kocht Nieuwe Goudstikker het werk van Katz voor NLG 800,- en nam het in de nieuwe handelsvoorraad

²⁸⁷ Bundesarchiv Koblenz, B 323/574. Zie ook: Lijst 'Katz - Dieren (Doss.Sonderfragen)', NA, SNK 154.

²⁸⁸ 'List of Dutch Property from Central Collecting Point Munich, 20 april 1946 (11th transport)', NA, SNK 288. Zie ook: Inventarislijst SNK, NA, SNK 790.

²⁸⁹ 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 434.

²⁹⁰ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van OCW, 26 april 2004.

²⁹¹ Brief R.E.O. Ekkart aan de Restitutiecommissie, 25 februari 2005.

²⁹² 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 436.

op onder nummer 5361.²⁹³ Nieuwe Goudstikker verkocht het werk vervolgens in Duitsland aan 'Hofmann, Offenbach'.²⁹⁴ Na de oorlog werd het werk gerecupereerd uit Duitsland.²⁹⁵

NK 2096: A. Palamedesz., Musicerend gezelschap in een interieur

Op de tweede 'claimlijst' van 8 januari 2005 identificeert Goudstikker het geclaimde kunstwerk NK 2096 met Goudstikkernummer 2652.²⁹⁶ Goudstikker merkt bij het werk op: 'ten onrechte door Bureau Herkomst Gezocht niet als een Goudstikker schilderij aangemerkt. Wordt bij Elte vermeld als te zijn aangekocht door Göring'.²⁹⁷ In het Elte-rapport staat Goudstikkernummer 2652 inderdaad vermeld als zijnde verkocht aan Hermann Göring, maar de identificatie van NK 2096 met Goudstikkernummer 2652 is met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid onjuist.²⁹⁸ In een brief van 25 februari 2005 aan de Restitutiecommissie oordeelt prof.dr. R.E.O. Ekkart, directeur van het RKD, hierover als volgt:

*De identificatie van NK 2096 met Goudstikker 2652 is uitermate onwaarschijnlijk. Goudstikker 2652 is zeer vaag omschreven, maar alleen al de prijs van f 100,- maakt duidelijk dat het gaat om een veel minder ambitieus schilderij dan NK 2096. Bovendien bieden de ons bekende herkomstgegevens ook geen enkel houvast voor een identificatie als oude Goudstikker.*²⁹⁹

Ook na uitgebreider onderzoek is geen enkele indicatie gevonden dat NK 2096 deel uitmaakte van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

In de documentatiecollectie van het RKD is een foto van het schilderij teruggevonden met een verwijzing naar kunsthandel M. Wolff te Amsterdam, 1938. Waarschijnlijk betreft het hier Marcel Wolff, die van 1910 tot circa 1940 kleinschalig handelde in kunstwerken. Wanneer en onder welke omstandigheden het werk uit het mogelijke bezit van M. Wolff is geraakt, is niet bekend.

Op 25 januari 1946 stelde de SNK een Intern Aangifte Formulier met foto op.³⁰⁰ Uit de aangifte blijkt dat het werk op een zeker moment gedurende de oorlog eigendom was van Antiquiteitenhandel Etienne Delaunoy N.V., 'in commissie gegeven aan Goudstikker'.³⁰¹ Uit het beschikbare archiefmateriaal blijkt dat deze vermelding betrekking heeft op Nieuwe Goudstikker. Het is niet bekend wanneer en van wie Delaunoy het werk heeft gekocht en wanneer hij het schilderij bij Nieuwe Goudstikker in commissie heeft gegeven.. Delaunoy verkocht het werk tijdens de oorlog via Nieuwe Goudstikker aan dr. G. Linsenmeijer te Düsseldorf, uit welke stad het werk op 22 december 1947 werd gerecupereerd.³⁰²

²⁹³ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941'. NA, NBI 867 (verkoopdatum 6 augustus 1940). Zie ook: 'Witte Kaart', NA, SNK 1061 (eveneens 6 augustus 1940), 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 436 (7 augustus 1940), J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080, 73.

²⁹⁴ 'Witte Kaart', NA, SNK 866. Op 17 augustus 1940 verstuurd Nieuwe Goudstikker het werk naar Schantung H.A.G. te Berlijn (Inventariskaart Nieuwe Goudstikker no. 5361). Zie ook: 'Catalogus Versteigerung LXiV 6-7, Gemälde alter meister plastik', Kunsthaus Heinrich Hahn, Frankfurt A.M., maart 1941, nr 52.

²⁹⁵ Inventarislijst SNK, NA, SNK 790.

²⁹⁶ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 2, 12.

²⁹⁷ Ibidem.

²⁹⁸ J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080, 59.

²⁹⁹ Brief R.E.O. Ekkart aan de Restitutiecommissie, 25 februari 2005.

³⁰⁰ 'Witte Kaart', NA, SNK 869. Zie ook: 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 437.

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² Ibidem.

NK 2390: J. Looten, G. Rombouts (voormalige toeschrijving), Boslandschap

Op de tweede ‘claimlijst’ van Goudstikker wordt het geclaimde schilderij met inventarisnummer NK 2390 geïdentificeerd met Goudstikkernummer 902.³⁰³ Deze identificatie is zeer waarschijnlijk onjuist. In een brief van 25 februari 2005 aan de Restitutiecommissie noemt prof.dr. R.E.O. Ekkart de identificatie ‘*uitermate onwaarschijnlijk*’.³⁰⁴

*‘Goudstikker 902 is zeer vaag omschreven, maar alleen al de prijs van f 100,- maakt duidelijk dat het gaat om een veel minder ambitieus schilderij dan NK 2390’.*³⁰⁵

Ook nader onderzoek naar de herkomst van NK 2390 maakt het waarschijnlijk dat dit kunstwerk een ander schilderij dan Goudstikker 902 betreft. Het schilderij met Goudstikkernummer 902 is in het Elte-rapport vermeld op een lijst van goederen die op 13 juli 1940 zijn aangekocht door Göring en daarna naar Duitsland zijn verzonden. Eén van de weinige bekende herkomstgegevens van NK 2390 geven echter te kennen dat NK 2390 in november 1940 door een zekere W.M.A. Paech te Amsterdam aan de Norddeutsche Kreditbank te Bremen is verkocht.³⁰⁶ Terwijl NK 2390 in november 1940 verkocht werd, bevond het kunstwerk met Goudstikkernummer 902 zich waarschijnlijk reeds in Görings collectie in Duitsland, alhoewel hierover geen volledige zekerheid te verkrijgen is.³⁰⁷

Op basis van het voorgaande is het onwaarschijnlijk dat NK 2390 gekoppeld kan worden aan Goudstikkernummer 902, zoals prof.dr. R.E.O. Ekkart eveneens constateert. Na de oorlog, op 8 februari 1946, werd NK 2390 gerecupereerd uit Bremen.³⁰⁸

NK 2085: atelier van R. Savery, G.C. de Hondcoeter (voormalige toewijzing), Landschap met vechtende paarden en vogels

Dit schilderij staat in de tweede ‘claimlijst’ van Goudstikker vermeld als NK 2985, atelier van R. Savery, ‘*Landschap met vechtende paarden en vogels*’.³⁰⁹ Het schilderij van deze kunstenaar en met deze titel maakt echter onder inventarisnummer NK 2085 deel uit van de Nederlandse rijkscollectie, zodat wordt aangenomen dat hier NK 2085 gelezen moet worden. De in de claim veronderstelde identificatie van NK 2085 met Goudstikkernummer 1698 is onjuist. Blijkens een brief van 25 februari 2005 achtte prof.dr. R.E.O. Ekkart de identificatie niet waarschijnlijk, maar naar zijn mening is ‘*Goudstikker 1698 (...) echter te vaag omschreven om hierover zekerheid te krijgen*’.³¹⁰ In de lijst van 2 januari spreekt Goudstikker zelf ook twijfel uit ten aanzien van de identificatie van het NK-werk: ‘*mogelijkerwijs ten onrechte geclaimd; is wellicht een ander schilderij*’.³¹¹

Nader onderzoek heeft uitgewezen dat NK 2085 met zekerheid een ander werk betreft dan het werk met Goudstikkernummer 1698. In een in het SNK-archief aangetroffen lijst betreffende verkopen van Nieuwe Goudstikker van na 13 september 1940, staat Goudstikkernummer 1698 beschreven als een *paneel* van 18.5 x 24 cm.³¹² NK 2085 betreft daarentegen een *doek* van 77 x 107

³⁰³ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 2, 14.

³⁰⁴ Brief R.E.O. Ekkart aan de Restitutiecommissie, 25 februari 2005.

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ ‘Witte kaart’, NA, SNK 863.

³⁰⁷ J. Elte, ‘Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940’, juni 1942. NA, NBI 021080, 50.

³⁰⁸ Inventarislijst SNK, NA, SNK 790.

³⁰⁹ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 2, 22.

³¹⁰ Brief R.E.O. Ekkart aan de Restitutiecommissie, 25 februari 2005.

³¹¹ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 2, 22.

³¹² ‘Verkopen N.V. Kunsthandel v/h J. Goudstikker (Miedl) na 13 sept. 1940’, Fin. SNK 190, 1698, ‘R. Savery’, ‘Paarden’.

cm. Aangezien het materiaal en de afmetingen van beide schilderijen niet identiek zijn, is met zekerheid vast te stellen dat NK 2085 niet Goudstikker nummer 1698 is en dat NK 2085 derhalve geen deel uitmaakte van de oude handelsvoorraad van Oude Goudstikker.

NK 2769: J.W. de Wet I, Diogenes met een lantaarn bij daglicht op zoek naar een eerlijk mens

Dit schilderij staat vermeld in de tweede 'claimlijst' die Goudstikker op 8 januari 2005 aan de Restitutiecommissie stuurde.³¹³ Per brief van 31 juli 2005 meldde Goudstikker het restitutieverzoek betreffende dit schilderij eveneens formeel bij de Staatssecretaris van OCW aan.³¹⁴ In de claimlijst van 8 januari 2005 koppelt Goudstikker NK 2769 aan het kunstwerk met Goudstikker nummer 2111.³¹⁵ Prof.dr. R.E.O. Ekkart schreef over deze identificatie het volgende:

Het is niet waarschijnlijk dat NK 2769 identiek is met Goudstikker 2111, dat als bijbelse voorstelling wordt omschreven. De herkomstgegevens van NK 2769 wijzen bovendien op een andere herkomst, waarbij het stuk pas door Miedl verworven werd en toen een nieuw Goudstikker-nummer (6204) kreeg.³¹⁶

Nader onderzoek toont aan dat Goudstikker nummer 2111 een ander kunstwerk betreft dan NK 2769. Op 22 november 1938 bevond NK 2769 zich in de collectie van J.A. van Tilburg.³¹⁷ Het is onbekend waar het schilderij zich vervolgens tot april 1942 bevond. Bekend is wel dat A. Smits het kunstvoorwerp in april 1942 verkocht aan Nieuwe Goudstikker, die het werk onder de naam 'Mythol. voorstelling' en onder nummer 6204 in de inventaris opnam.³¹⁸ Nieuwe Goudstikker verkocht NK 2769 op 24 juni 1942 voor NLG 6000,- door aan G. Schickedanz te Fürth.³¹⁹

Het kunstwerk met Goudstikker nummer 2111 door 'J. de Weth' betreft een paneel met weliswaar dezelfde afmetingen als NK 2769, maar het heeft een andere herkomstgeschiedenis. Waar NK 2769 door Nieuwe Goudstikker onder het inventarisnummer 6204 in 1942 werd verkocht aan G. Schickedanz, werd het paneel met inventarisnummer 2111 – dat als 'Bijbelsche voorst.' in de administratie van Nieuwe Goudstikker omschreven werd – gedurende de oorlog door Nieuwe Goudstikker voor NLG 10.000 verkocht aan G. Spitz Neuerberg uit Oberbayern.³²⁰ Hieruit valt af te leiden dat NK 2769 en het kunstwerk met Goudstikker nummer 2111 twee verschillende schilderijen betreffen en dat de werken ten onrechte voor hetzelfde werk zijn aangezien.

5.3.4 Categorie 4A: CB-schilderijen (commissie/consignatie)

NK 1778: A. C. Beeldemaker, Portret van een man

In het restitutieverzoek van 26 april 2004 verzoekt Goudstikker om restitutie van NK 1778.³²¹ Enkele maanden later, in de 'claimlijst' van 8 januari 2005, noteert Goudstikker bij de vermelding

³¹³ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 2, 25.

³¹⁴ Brief van R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van Cultuur, 31 juli 2005.

³¹⁵ Ibidem.

³¹⁶ Brief R.E.O. Ekkart aan de Restitutiecommissie, 25 februari 2005.

³¹⁷ Gemeente Archief Dordrecht, 396, Veilinghuis Mak nr.54, 257.

³¹⁸ 'Verkoopen N.V. Kunsthandel v/h J. Goudstikker (Miedl) nà 13 sept. 1940', Fin. SNK 190, 6204, 'Jac.de Wet', 'Mythol.voorstelling'.

³¹⁹ 'Witte Kaart', NA, SNK 552. Zie ook: 'Verkoopen N.V. Kunsthandel v/h J. Goudstikker (Miedl) nà 13 sept. 1940', Fin. SNK 190, 6204, 'Jac.de Wet', 'Mythol.voorstelling'.

³²⁰ 'Verkoopen N.V. Kunsthandel v/h J. Goudstikker (Miedl) nà 13 sept. 1940', Fin. SNK 190, 6204, 'Jac.de Wet', 'Mythol.voorstelling'.

³²¹ Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Staatssecretaris van OCW, 26 april 2004.

van dit schilderij: *'ten onrechte geclaimd; het was een consignatie schilderij'*.³²² Deze conclusie is juist. In het Goudstikkerboekje staat het betreffende werk ingeschreven onder registratienummer CB 605.³²³ Bij het nummer heeft Jacques Goudstikker genoteerd dat het werk afkomstig was uit *'coll. R. (in consign)'*.³²⁴

Op basis van de aantekening van Jacques Goudstikker in zijn zakboekje en vanwege het feit dat objecten die onder CB-nummers geregistreerd werden doorgaans kunstwerken betroffen die Oude Goudstikker in consignatie of commissie had, kan geconcludeerd worden dat het werk *geen* eigendom was van Oude Goudstikker, maar bij Oude Goudstikker in consignatie was gegeven door 'R'.

Latere herkomstgegevens geven te kennen dat J. van Dijk te Amsterdam het schilderij in 1943 verkocht heeft aan Museum Düsseldorf.³²⁵ Op 17 juli 1946 werd het werk gerecupereerd uit Düsseldorf en opgeslagen te Zandvoort.³²⁶

NK 2010: Navolger van Tintoretto, Portret van een oude man

Dit schilderij is in het Goudstikkerboekje opgenomen als een werk van Tintoretto. Het schilderij heeft het registratienummer CB 462. Wanneer de letters 'CB' worden weergegeven vóór een zogenaamd 'Goudstikkernummer' duidt dit doorgaans op het feit dat Oude Goudstikker het bewuste object in consignatie / commissie had van een derde. Inderdaad heeft Jacques Goudstikker in zijn zakboekje als extra informatie vermeld dat hij het schilderij *'in comm. van Ruys te Middachten'* had.³²⁷

Uit onderzoek in het *Nederland's adelsboek* en het boek *Nederland's patriciaat* blijkt dat W.F.Ch.H. graaf van Aldenburg Bentinck in 1940 heer van Middachten was. Als rentmeester van dit landgoed deed ds. L.A. Ruijs dienst. Daarnaast was Ruijs rentmeester van het landgoed Kernhem, dat eveneens in bezit was van graaf Van Aldenburg Bentinck. Het is zeer waarschijnlijk dat Ruijs als tussenpersoon voor graaf Van Aldenburg Bentinck opgetreden is om NK 2010 voor de Tweede Wereldoorlog in commissie bij Oude Goudstikker te geven.³²⁸

Deze conclusie wordt bevestigd door het 'Voorraadboek 1940/1941' van Nieuwe Goudstikker. Uit de gegevens die hierin vermeld zijn, blijkt dat Nieuwe Goudstikker het werk op 20 maart 1941 voor NLG 8000,- kocht van *'Gr. Bentinck'*. Onder het nieuwe nummer 5967 werd het werk in de handelsvoorraad van Nieuwe Goudstikker opgenomen.³²⁹ Over een eventuele verkoop meldt het Voorraadboek niets, maar uit een door de SNK na de oorlog opgesteld Intern Aangifte Formulier blijkt dat Nieuwe Goudstikker het kunstwerk op 12 juli 1944 verkocht aan *'A. Böhmer, Güstrow. Russische zone'*. Na de oorlog is het schilderij naar Nederland gerecupereerd.³³⁰

NK 2173: J. van Loo, Albert Cuyp (voormalige toeschrijving), Drie mannen in wijnkelder

NK 2173 staat vermeld in een catalogus die Oude Goudstikker uitbracht ter gelegenheid van een expositie van schilderijen en antiquiteiten in de zalen van de *Rotterdamschen Kunstkring* van 17 december 1936 tot 10 januari 1937.³³¹ Het werk staat in de catalogus beschreven onder inventarisnummer 12 met als titel *'De Wijnkooper'*.³³² Als herkomst staat vermeld *'Afkomstig uit*

³²² Lijst van geclaimde schilderijen bij de brief R.O.N. van Holthe tot Echten en H.M.N. Schonis aan de Restitutiecommissie, 8 januari 2005, bijlage 5.

³²³ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 9.

³²⁴ Ibidem.

³²⁵ 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 386.

³²⁶ 'Transport van Düsseldorf naar Zantvoort op 17 Juli 1946.', NA, SNK 436.

³²⁷ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 38.

³²⁸ *Nederland's adelsboek*, 59^e jaargang (Den Haag 1966) 129. En: *Nederland's patriciaat. Genealogieën van vooraanstaande geslachten*, 62^e jaargang (Den Haag 1976) 275.

³²⁹ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941', NA, NBI 867.

³³⁰ 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 771.

³³¹ 'Catalogus der Tentoonstelling van Schilderijen en Antiquiteiten geexposeerd door den Kunsthandel J. Goudstikker N.V.', 7.

³³² Ibidem.

een particuliere Fransche collectie'.³³³ Wie de eigenaar van het werk in deze periode was, is niet bekend. Mogelijk had Oude Goudstikker het werk op dit moment reeds in commissie.

In het Goudstikkerboekje wordt het betreffende schilderij, daar toegeschreven aan Albert Cuyp, genoemd onder registratienummer CB 610.³³⁴ Omdat vóór het registratienummer de letters 'CB' staan betreft het hier een werk dat niet het eigendom van Oude Goudstikker was. Jacques Goudstikker gebruikte CB-nummers doorgaans om werken aan te duiden die in consignatie of commissie waren genomen. Het door Jacques Goudstikker geschreven commentaar bij het schilderij, '*in comm. van. R.*' bevestigt dit.³³⁵

Jacques Goudstikker gebruikte de afkorting 'R.' dikwijls om de Amsterdamse kunsthandel I. Rosenbaum N.V. aan te duiden. Dat het schilderij eigendom was van Rosenbaum wordt bevestigd door het feit dat Nieuwe Goudstikker op 13 augustus 1940 het halve aandeel van Rosenbaum in dit schilderij kocht voor NLG 2900,-.³³⁶ In de administratie van Nieuwe Goudstikker kreeg het werk het nieuwe inventarisnummer 5712.³³⁷

Zoals blijkt uit een Intern Aangifte Formulier dat op 27 mei 1946 opgesteld werd door de SNK, verkocht Nieuwe Goudstikker het schilderij op 18 december 1942 vrijwillig aan H. Schramm te Neuss.³³⁸ Na de oorlog werd het werk gerecupereerd uit Düsseldorf.³³⁹

³³³ Ibidem.

³³⁴ 'Zakboekje van Jacques Goudstikker'. GAA 1341, 51.

³³⁵ Ibidem.

³³⁶ 'Voorraadboek kunsthandel Voorheen J. Goudstikker N.V. 1940/1941', NA, NBI 867. Zie ook: J. Elte, 'Rapport inzake de Kunsthandel v/h J. Goudstikker N.V. in opr., te Amsterdam, per 13 september 1940', juni 1942. NA, NBI 021080, 25.

³³⁷ Ibidem.

³³⁸ 'Intern Aangifte Formulier', NA, SNK 767.

³³⁹ Voorraadlijst SNK, NA, SNK 792.